ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ

БУТУН ДУНЁ ПРОЛЕТАРЛАРИ, БИРЛАШИНГИЗ!

ЎЗБЕКИСТОН ССР ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ВА ЎЗБЕКИСТОН ССР МАДАНИЯТ МИНИСТРЛИГИНИНГ ОРГАНИ

ГАЗЕТА 1956 ЙИЛ 4 ЯНВАРДАН ЧИҚА БОШЛАГАН

1989 ЙИЛ

10 МАРТ
№ 11 (3011).
ЖУМА

Владимир Карпов ўзбекистонлик ижодкор дўстлари — Мирмуҳсин, С. Азимов, К. Яшин, О. Ёқубов, Шукрулло, А. Удалов ва Ҳ. Ғулом даврасида

Владимир КАРПОВ:

ТИЛ—ХАЛҚ РУҲИ

СССР халқ депутатларига бўладиган сайловлар яқинлашган сайин меҳнат коллективлари, ижодий союзларда номзодлар билан учрашувлар қизғин тус олаётир. Яқинда республика Ёзувчилар союзи ва В. И. Ленин номидаги Тошкент Умумқўшин командалари олий ўқув юртида КПССдан СССР халқ депутатлигига номзод, СССР Ёзувчилар союзи правленнесининг биринчи секретари, Совет Иттифоқи Қаҳрамони Владимир Карпов билан учрашувлар бўлиб ўтди.

В. Карпов ҳарбий ватанпарварлик мавзундаги кўпгина роман ва қиссалар, публицистик асарлар муаллифидир. Унинг «Маршаллик нишони», «Саркарда» каби романлари кенг китобхонларга маълум. Мухбиримиз В. Карпов билан учрашиб, унга бир неча савол билан мурожаат қилди.

— Владимир Васильевич, суҳбатимиз аввалида сайловолди ўйларингиз билан ўртоқлашсангиз.

— Бажонидил! Ҳозир барча номзодлар ўз сайловолди платформаси, режалари билан чиқишаётган экан, албатта бу ҳол мени ҳам энг муҳим ва улкан ишлар ҳақида, аввало адабиётимиз билан боғлиқ жараёнлар ҳақида ўйлаб кўришга мажбур этади. Адабиёт—бу, менинг ҳаётим, СССР Ёзувчилар союзи правлениесининг биринчи секретарлиги эса хизмат лавозимим. Ҳозир менинг хаёлимни банд этган ўйлар ҳам, борди-ю депутат қилиб сайланадиган бўлсам келгусида амалга ошириладиган ишларим ҳам бевосита шу соҳа билан боғлиқдир. Куни кеча Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида бўлиб ўтган учрашувда мен адабиётимизнинг ҳозирги муаммолари, унда кечаётган ижобий ва салбий жараёнларга ўз муносабатимни баён қилдим. Шубҳасиз, бу жараёнлар умумиттифоқ адабиётидагина эмас, айни пайтда, бошқа республикалар, шу жумладан, ўзбек адабиётида ҳам кечмоқда.

Заҳарли кимёвий моддалар ва минерал ўғитлардан фойдаланиш билан боғлиқ экология соҳасида, миллий тиллар равнақи билан боғлиқ ижтимоий-сиёсий жабҳаларда ҳам муайян қийинчиликлар мавжуд. Масалан, ўзбек тили ўзбек халқи маданиятида ўзининг чинакам етакчилик ўрнини эгаллаши керак. Биз шу хусусда суҳбатлашган ва учрашувда сўзга чиқиб ўз фикр-мулоҳазаларини билдирган ўртоқлар шу нарсада тамоман ҳақдирларки, тил — бу миллатнинг қиёфасини белгилайди. Ўз она тилини севиш, унинг тозалиги учун курашиш — бу, мутлақо табиий ҳолдир. Айни пайтда рус тилига бўлган самимий муносабатлар ҳақида ҳам ҳаққоний сўз юритилди.

Ижтимоий муаммолар, хусусан, пахта якка ҳокимлиги ҳақида ҳам фикрлашдик. Пахта стратегик хомашё сифатида нечоғлик қимматли бўлмасин, у халқ турмушига, унинг фаровонлигига рахна солмаслиги керак. Ахир биз қайта қуришни инсон манфаатлари йўлида амалга оширмоқдамиз...

Биз ушбу муаммоларнинг барчаси ҳақида жуда батафсил гаплашиб олдик. Шубҳасиз, мазкур кенг кўламли муаммолар менинг программамдан ҳам ўрин олади. Сайловчилар билан маслаҳатлашганимда, уларнинг орзу-интилишлари билан қизиққанимда мана шу учта йирик масала бутун мураккаблиги билан намоён бўлди. Албатта, биз ёзувчилар ўртага ташлаётган ва менинг иш фаолиятимдан муайян ўрин оладиган бошқа масалалар ҳам йўқ эмас. Чунончи, адабиётимиз зиммасига тушаётган улкан ишларга назар соладиган бўлсак, унинг қайта қуриш ва партия белгилаган режаларни амалга оширишдаги роли чинакам беқиёсдир. М. С. Горбачев айтиб ўтганидек, ёзувчилар турғунлик йилларининг иллатларини ўшандаёқ кўра олган ва уларни 1985 йил апрель Пленумига қадар кўтариб чиққан эдилар. Адибларимизнинг ўша йилларда ёзган кўплаб асарлари ва публицистик чиқишларида бизни қийнаган, безовта қилган масалалар акс этиб турибди.

Сайловолди режаларим орасида мени ўйлантираётган яна бир муҳим жиҳат бор. Адабиётда, матбуотимизда ҳозир шундай бир жараён кечмоқдаки, биз нуқул салбий ҳодисаларни ёритишга маҳлиё бўлаяпмиз. Ўтмишдаги хатоликлар, Сталин ва унинг атрофини қуршаган тўдаларнинг кирдикорларини фош қилишга жудаям берилиб кетдик. Тўғри, бу иллатлар ва уларнинг асоратларини ёзишимиз керак. Токи, ҳаётимизда шу сингари қусурларга мутлақо ўрин қолмасин. Аммо бизнинг тарихимиз, ҳаётимиз фақат хатоликлардангина иборат эмас-ку?! Ҳозир эса марказий ва республика газета-журналларининг қайси бирини ўқиманг, деярли ижобий ҳодисаларга кўзингиз тушмайди. Ахир, мамлакатни жаҳондаги энг қудратли давлатлардан бирига айлантирган, фашистлар Германиясидек душманга бас кела олган буюк ишларимиздан кўз юмиб бўладими? Қайта қуришнинг ўтган тўрт йили мобайнида қанчадан қанча меҳнат қаҳрамонлари етишиб чиқди. Улар шубҳасиз Ўзбекистонда ҳам оз эмас. Бундай қаҳрамонларни халққа танитиш, тажрибаларини кўпчиликнинг мулкига айлантириш, янги жараённинг моҳиятини кўрсатишда бизнинг зиммамизда ҳам катта вазифалар турибди. Чунки олға силжишлар осонлик билан кечаётгани йўқ. Эришилган ҳар бир қадам бу бизнинг бойлигимиз. Мен ана шу натижаларни мустаҳкамлаш, янгиликларни ҳаётга тадбиқ этишга баҳоли қудрат ҳисса қўшиш ниятидаман.

— Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида республика адабий жамоатчилиги вакиллари билан бўлиб ўтган учрашувда миллатлараро муносабатлар, хусусан, ўзбек тилига давлат статусини беришга доир саволларга жавоб бериб, Сиз ҳар бир миллий тилнинг тўкис равнақи учун шарт-шароитлар яратиш зарурлиги ҳақида гапирдингиз. Шу хусусда батафсилроқ тўхталсангиз.

Давоми иккинчи бетда

26 МАРТ — СССР ХАЛҚ ДЕПУТАТЛАРИ САЙЛОВИ КУНИ

ФАОЛИЯТИМИЗ МЕЗОНИ—ИНСОН

Ўзбекистон ССР Шаҳар қурилишини лойиҳалаш илмий-тадқиқот институтининг бош архитектори С. М. Сутягин СССР Архитекторлар союзидан СССР халқ депутатлигига номзод қилиб рўйхатга олинди. Шу муносабат билан у мухбиримизга қуйидагиларни гапириб берди:

— Бизнинг соҳада муаммолар жуда кўп. Зеро, архитектура маданий, ижтимоий-маиший аҳволимиз, қурилиш санъатимиз ривожи даражасини белгиловчи кўрсаткичлардан биридир. Шаҳарларимизнинг архитектуравий қиёфасидан бизнинг ўтмиш ва анъаналарга муносабатимиз, келажак ҳақидаги тасаввурларимиз яққол кўриниб туради.

Бугунги қайта қуриш шамоли бизни ҳам ўз соҳамизга бошқача, жиддийроқ назар билан қарашга даъват этмоқда. Лекин биз фақат бугун, қайта қуриш даврида ўз ишимиз моҳиятини тўлалигича англадик, десак кулгили бўларди. Биз анча илгариёқ (бунга СССР ва Ўзбекистон ССР Архитекторлар союзлари пленумлари қарорларини ўқиб, ишонч ҳосил қилиш мумкин) ҳал этилиши зарур бўлган масалаларни кун тартибига қўйганмиз. Бироқ бизнинг ҳуқуқимиз йўқ эди, қонун йўли билан ҳимояга олинмагандик. Барча илтимос ва талабларимиз мавжуд шиорлар билан бирга қалин папкаларга тикиларди ва... «олға босишга, кам харж қилиб, кўпроқ тежаб қолишга» даъват этарди.

Бугунги фаолиятимизнинг асосий мезони инсондир. Инсон бўлганда ҳам бир қиёфали, ўзлигидан маҳрум эмас, балки шахс, ҳал қилувчи овозга эга, маънан барқарор, қонун билан ҳимояланган инсондир.

Жамият архитекторлар олдига қўяётган талабларни тўла қондириш учун биз, аввало, касбимизнинг ҳуқуқий асосини тиклаб олишимиз керак. Архитектор — лойиҳа муаллифининг қонуний ҳуқуқлари ва шаҳар қурилиши ҳақида қонун зарур. Бу биринчи навбатдаги вазифамиздир.

Ошкораликнинг йўқлиги, маъмурий буйруқбозлик, бош планларни бузганлик учун жазо берилмаслиги, мутахассислар хулосасини менсимаслик оқибатида Чирчиқда шаҳар ҳавосига зиён етказувчи капролактан заводи қурилди, Чирчиқ дарёси этагида Тошкент мотор заводи жойлаштирилди, Қўқон химия заводи Фарғона водийси регионини сув билан таъминловчи Сўх ерости резервуарига фалокатли таъсир ўтказмоқда, Самарқанд суперфосфат заводи ўсишини чеклаб бўлмаётир. Бундай мисолларни кўплаб келтириш мумкин.

Назаримда, бу ерда биргина шиорнинг ўзи иш бермайди. Инсоният хавф остида! Бу фожиа бизнинг регионга ҳам тааллуқли. Бу масалада мустаҳкам қонун зарур.

Муаммолар шунчалик кўпки, уларнинг ҳаммасига тўхталиб ўтирмасдан, баъзиларини айтиб ўтмоқчиман. Тарихий шаҳарлар ва ёдгорликлар асосий масалалардан биридир. Бу шаҳарларни асраб-авайламасак, тарихимиз, маданиятимиз ҳақида, демакки, келажагимиз ҳақида гапиролмаймиз. Шунингдек, архитектура таълими масаласи анчадан буён кун тартибимизда турибди. Ўзбекистон ССР Архитекторлар союзи кўпдан буён Тошкентда архитектура институти ташкил этиш масаласини илгари суриб келмоқда. Бугунги кунда фан асосларисиз, перспектив тадқиқотларсиз бирорта соҳада тараққиётга эришиб бўлмайди. Ахир, СССР Архитектура академиясининг тугатилганини қандай тушуниш мумкин? (Яхшики, медицина фанлари академияси тугатилмади).

Бадиий ва архитектура олий ўқув юртлари, консерватория базасида Тошкентда Ўрта Осиё Санъат академияси ташкил этиш пайти аллақачон етган. Уй-жой муаммоси ҳал этилиши мушкул бўлган масалалардандир. Чунки юқорида айтилган камчилик ва хатолар айнан шу масалада бир-бирига туташади.

Хулоса шуки, биз бу масалалар билан илгари ҳам шуғулланганмиз, бироқ ишимиз умумий ва самарасиз бўлган. Бугун эса мамлакатнинг олий ҳуқуқий органи орқали, жамият ҳар бир аъзосининг кўмаги ва иштирокида ишларни яхши йўналишга буриш учун ишонч бор.

ҲАМЗАНИНГ НОМАЪЛУМ ШЕЪРИ

100

«Садои Туркистон» тахламларини кўздан кечираётганимизда, газетанинг 1914 йил 18 июль сонидаги ушбу «Тасҳеҳ»(тузатиш)га кўзимиз тушди: «27нчи нўмерамизда имзосиз босилган «Ватандошларима хитоба» унвонли шеърнинг охирида «Хўқанд. М. Ҳакимзода Ниёзий» деган имзоси саҳван босилмай қолмишдир» («М» — «муаллим» сўзининг бош ҳарфи — Б. Д.). Дарҳақиқат, «Садои Туркистон»нинг 1914 йил 15 июлда чиққан 27-сонида мазкур шеър босилган, лекин тагида муаллифнинг кимлиги кўрсатилмаган. Шу боисдан бу шеър ҳамзашунослар, умуман адабиётимиз тадқиқотчилари эътиборидан четда қолган бўлса керак.

«Ватандошларима хитоба» шеъри мазмунан ва пафосига кўра, Ҳамзанинг 1912—14 йилларда Туркия, Яқин Шарқ ва Арабистон мамлакатлари, Ҳиндистонга қилган сафаридан келиб ёзган бошқа асарларига ҳамоҳангдир. Унда ўша пайтлардаги Туркистонда содир бўлаётган миллий уйғониш кайфиятининг, маърифатпарварлик ва демократик ғояларнинг инъикоси сезилиб туради. Бу эса мазкур йиллардаги умумий ижтимоий руҳга монанддир. «Ватандошларима хитоба» шеъридаги айрим фикрлар бугунги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотган эмас. Йиллар оша авлодларга бундай ҳамфикрлик, замондошлик ҳар қандай ижодкорга ҳам насиб қилавермайдиган бахт. Ҳамза эса ана шундай ижодий бахтга молик адиблардандир.

Б. ДЎСТҚОРАЕВ,
филология фанлари кандидати

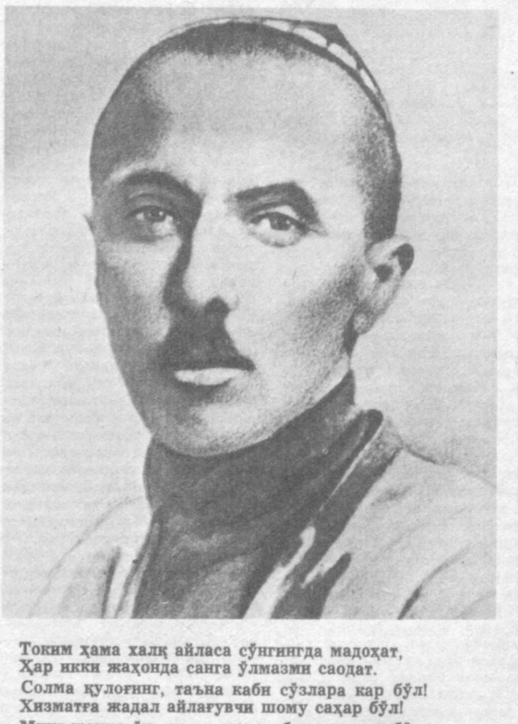

ҲАМЗА

ВАТАНДОШЛАРИМА ХИТОБА

Эй, аҳли ватан? Босди сени мунча ғафлат,
Ғарқ айлади мунча сени дарёи жаҳолат?

Тушди сенинг бошинг уза ҳар зиллау разолат,
Боқ! Ҳолингга нелар бўла гар бўлса басорат?

Қоплаб келюр миллатинги зулмату ғорат,
Инсон сифатинг вор эса тур, айла жасорат!

Ғафлат йуқусиндан кўзинг оч! Боқ бу замона!
Илм ила маориф тутуни тўлди жаҳона.

Солди ҳама миллат бу маорифға хазона,
Бизим миллат этуб ор ила номуси баҳона.

На мактаб, илм ўлди, на бизларда тижорат,
Хушк ўлдиғимиз боисидан бўлди касолат.

Олимларимиз ичра тамаъ бирла адоват,
Давлат элида кибру ҳаво бирла сафоҳат.

Фақр аҳли ора сирқу ҳасад этди давомат,
Хотун, эр ва қиз, ёшу қари ичра жаҳолат.

Топсунми тараққий яна бизларда камолат,
Кетсунми таассуф элидан буғзу ғадорат.

Инсон эсанг вўлғил ҳама дам толиби миллат,
Зийнатласун абдонги ғайрат ила ҳиммат.

Нўш этсанг ажал шарбатидан узма муҳаббат,
Қўл силтама келса на бало бирла машаққат.

То умр ичра кўрмаса ҳар кимса залолат,
Топмағулиқ анга мумкин эмас иззу шарофат.

Миллат деганнинг боши агар кетса ризодир!
Ҳар лаҳзада минг жабру жафо етса ризодир!

Ҳар тиғи ситам кўкси уза тегса ризодир!
Миллат йўлида қони оқуб битса ризодир!

Бир зарра юзин тобламаз ул келса на ҳолат,
Бош узра кўрар келса на хайл зулм ила ғорат.

Кир! Лаззати дунёдан умид, ўзни суво қил,
Миллат йўлида мол ила жонингни фидо қил,

Дилдан ҳама кибр ила адоватни фано қил,
Бир хизмати оламда қолурлиқни адо қил.

Токим ҳама халқ айласа сўнгингда мадоҳат,
Ҳар икки жаҳонда санга ўлмазми саодат.

Солма қулоғинг, таъна каби сўзлара кар бўл!
Хизматға жадал айлағувчи шому саҳар бўл!

Минг жоҳил ўқи келса жигар бирла сипар бўл,
Миллат йўлида кетса агар, жондин ўтар бўл.

Парво қилма, кўрма бошингга тушса қиёмат,
Тоъун, ситам ёғса-да, ҳеч қилма надомат.

То чекмаса ғурбат, ватаннинг қадри бўлурми?
Ғарқ ўлмаса дарёя гуҳар қўлға келурми?

Кўр, тарбиясиз ҳеч шажар мева қилурми?
Соиллик элдан кимсая давлат йиғилурми?

Тун-кун йуқу, ғафлатда ботуб айладук одат,
Шул учун адам ўлди мана бизларда диёнат.

Боқ! Шул эса аҳвол нечук бўлғусидир, вой,
Ким миллат учун ўзни фидо қилғусидир, вой.

Мактаблар учун борини сарф этқусидир, вой,
Дунёи лазиз баҳрасидан ўтғусидир, вой.

Бу бойлар ора сирқу ҳасад этса зиёдат,
Аламлар аро бўлмаса бир сулҳу садоқат.

Бу халқимиза айш ила ишрат эса матлаб,
Кундан-куна ошмазми бизим жаҳли мураккаб?

Ким олиму маориф кутадирким сола мактаб,
Бир кун қолуруз охирида зорлар ағлаб.

Суд айламағай ул куни минг оҳ ила надомат,
Луқмон тирилиб келса тузалмас бу жароҳат.

ЛУҒАТ

Зиллат — хорлик, тубанлик, пастлик; басорат — кўз очиқлиги, билағонлик; йуқу — уйқу; хушк — қуруқ; касолат — бўшлиқ, ланжлик, ялқовлик; давлат — бойлик, мол-дунё; сафоҳат — ақлсизлик, нодонлик, аблаҳлик; буғз — кек, душманлик; ғадорат — алдамчилик, хиёнаткорлик, золимлик; сипар — қалқон; тоъун — — ўлат, вабо; шажар — дарахт; соил — гадо, тиланчи, камбағал; алам — байроқ, туғ.

Нашрга тайёрловчи: Б. ДЎСТҚОРАЕВ

«ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ВА САНЪАТИ»ГА ЖАВОБ БЕРАДИЛАР

«КЛУБДАГИ МОЖАРО»

Газетанинг 1989 йил 27 январь сонида эълон қилинган «Клубдаги можаро» мақоласида келтирилган фактлар асосан тасдиқланди.

Текшириш якунлари шу йил 24 январь куни Агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи Самарқанд область комитети президиумида муҳокама этилди. Президиум «Даҳбед» совхози касаба союз комитетининг Қ. Облоқуловани клуб мудири вазифасидан озод этиш ҳақидаги қарорини бекор қилди ва ишламаган вақтлари учун иш ҳақини тўлашга қарор қилди. Шунингдек, касаба союз ташкилотига «Даҳбед» совхози клуби ходимлари талабига асосан мудирлик лавозимига сайлов ўтказиш топширилди.

Шу фактлар ҳам маълумот учун қабул қилиндики (ишга редакция аралашувидан кейин), «Даҳбед» совхози касаба союз комитетининг шу йил 17 январь қарори билан Қ. Облоқуловага, 24 январдан 1985 — 1986 йиллар учун меҳнат отпускаси берилган. Совхоз касаба союз комитетининг 18 январдаги 2-сонли фармойиши билан 1988 йил 9 майдан 9 июнгача бўлган ўқув отпускаси учун ҳақ тўланган.

Меҳнат қонунлари талабларини бузгани учун «Даҳбед» совхози касаба союз комитети раиси Р. Дўстовга қаттиқ ҳайфсан эълон қилинди.

Т. СОБИТОВ,
Агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи республика комитетининг раиси

Шу йил 28 февралда клуб мудири Қ. Облоқулова редакциямизга қуйидаги хат билан мурожаат этди:

«Ҳурматли редакция! «Клубдаги можаро» мақоласини ўқиб ҳақиқат юзага чиққанидан ҳамма хурсанд бўлди. Ҳақиқат эгилса ҳам синмаслигига яна бир бор ишондик. Шундан кейин ҳам, Агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи Самарқанд область комитетининг раиси Э. Эргашев текширишга илгари бир неча бор тазйиқ ўтказган ходимларни юборди. Ўзи ҳам келиб менга дағдаға қилиб кетди. 20 февраль куни унинг қабулига кирдим. Менга шунақаям дўқ урдики, хижолат бўлиб кетдим. У ўз вазифамда қайта ишлашга қўймаслигини очиқ айтди! Агросаноат комплекси касаба союзи ходимларининг республика комитети масъул ходимлари иштирокида бўлиб ўтган президиум мажлиси тугаши билан Э. Эргашев совхоз касаба союз ташкилоти раҳбари Р. Дўстовга жон-жаҳди билан «Бугун сайловга тайёргарлик кўринг, эртага клуб мудирини қайта сайлаймиз!» деб топшириқ берди. Раисимиз ҳар бир ходимни уйига бориб менга қарши овоз беришни тайинлаганини ҳамкасбларим айтишди. Шунга қарамай, қарши овоз берганлар ҳам, бетарафлар ҳам бўлди, икки киши мажлисга келмади. Клуб мудирлигини мендан қабул қилган С. Омонов ва унинг хотини М. Омонова очиқчасига душманлик кайфиятига ўтиб олишди. Бундан ташқари С. Омонов ўзи учун ўзи овоз берди. Мана «камтарлик» намунаси! Қизиғи, ўтган йилдан буён менинг ўрнимга ўндан ортиқ сайловлар ўтказилди. Президиумнинг ўзи шундай сайлов қарорини бекор қилса-ю, эртага яна сайлов ўтказиб ишдан бўшатса.

Қисқаси, Э. Эргашев айтганини қилди. Эскича услубга ёпишиб олган бу раҳбарлар учун клуб ҳам, мутахассис ҳам керак эмас. Қайта қуриш ишларига тўсқинлик қилаётган бундай раҳбарлардан қачон халос бўламиз?

Қ. ОБЛОҚУЛОВА

РЕДАКЦИЯДАН: Маълумки, клуб ишини мутахассиссиз изга солиш мумкин эмас. Чамаси, ҳамма ўз мутахассислиги бўйича ишласин, деган бугунги қайта қуриш талаби агросаноат комплекси ходимлари касаба союзи Самарқанд область комитети раиси Э. Эргашевга унчалик ёқмайди. Чунки унинг ўзи ҳам, у ҳимояга олган Р. Дўстов ҳам профессионал касаба союз ходимлари эмас, ҳамкасб — агрономлар, холос. Улар ишга тааллуқли ҳар қандай ташвишлардан ошна-оғайнигарчиликни афзал кўрадилар, шекилли. Ҳали бу ташкилотларга партиямизнинг кейинги йиллардаги йўл-йўриқлари, кўрсатмалари етиб келмаганга ўхшайди.

Мақолада келтирилган фактлар тасдиқланган экан, президиум нега ходимига тўраларча муносабатда бўлган, гуруҳ ташкил этган, қатор хатоликларга йўл қўйган касаба союз комитетининг раисини қайта сайлашни таклиф этмай, ҳақиқат учун узоқ курашган, даъволари (юқоридаги хатда таъкидланишича) батамом тўғри чиққан, институтни аъло баҳолар билан яқиндагина тугаллаган, районда ягона мутахассис кадр— Қ. Облоқуловани қайта сайлашни таклиф этади! Мана шунинг ўзи ҳам ҳақиқатга бир ёқлама муносабатни кўрсатиб турибди-ку! Бунинг устига, кейинги ўтказилган сайловда ҳам демократия қоидаларига амал қилинмаган. Расмий жавобда таъкидланганидек, сайлов «клуб ходимлари талабига асосан» бўлса, қонун-қоидага асосан, мудира отпускадан қайтганидан сўнг ўтиши керак эди. Э. Эргашевнинг мудирани маҳв этиш васвасаси шунчалик ғолиб келганки, ўйлаб ўтирмай сайлов ўтказиб юборилган. Хўш, бу тазйиқ эмасми!!

Мақолада 1989 йил 24 январь кунги президиум — қарорини бекор қилган ўша мажлис ва сайловга область касаба союз комитети ходими С. Раҳимов раҳбарлик қилгани, ноҳақлик аслида ўшандан бошлангани таъкидланган эди. Бу можарони ўртоқ Э. Эргашев ҳам тафтиш қилган ва ноҳақликни қўллаб-қувватлаган. Хўш, мақоладаги фактлар тасдиқланар экан, нега бу масъул ўртоқларга тегишли жазо берилмайди! Модомики, бу кишилар номига танқидий фикрлар айтилган экан, мақолани уларнинг ўзлари эмас, ҳеч бўлмаганда касаба союзлари область комитети ё бўлмаса область партия комитети муҳокама этиши лозим бўларди.

Ошна-оғайнигарчилик, гуруҳбозлик билан машғул касаба союз раҳбарлари Э. Эргашев, С. Раҳимов, ва Р. Дўстов фаолиятига Самарқанд область партия комитети, касаба союзлари республика совети принципиал баҳо беради, мутахассис Қ. Облоқулованинг ишлаши учун шароит яратилади, деган умиддамиз. Редакция ушбу масалани ўз назоратида қолдиради.

ЎЗБЕКИСТОН БЎЁҚЛАРИ

Бир неча кундирки, қардош татаристонлик тасвирий санъат мухлислари Ўзбекистон рассомлари, халқ амалий санъати усталари яратган асарлар билан танишмоқдалар. Ўзбекистон ССР Маданият министрлигининг бадиий кўргазмалар дирекцияси уюштирган бу кўргазма «Ўзбекистон тасвирий санъати» деб аталади. Юздан ошиқ ранг-тасвир асарлари, халқ амалий санъати намуналари намойиш этилмоқда. Республикамиз санъаткорлари асосан 1970—80-йилларда яратган асарлардан иборат бу кўргазма дўстларимизга Ўзбекистон тасвирий ва амалий санъатининг бугунги аҳволи ҳақида муайян тасаввур бера олади.

Кўргазмадан ўрин олган асарларнинг мавзуси ҳам, услуби ҳам ранго-ранг. Б. Жалолов, Ж. Умарбеков, В. Охунов, М. Тўхтаев, А. Мирзаев, А. Исаев, А. Нуриддинов, А. Турдиев, М Варданян, А. Крикис, К. Одилов, Ю. Талдикин, Н. Шин, М. Эсонов ва бошқа рассомларнинг турли мавзудаги асарларини санъат мухлислари қизиқиш билан томоша қилмоқдалар. М. Раҳимов, М. Туропов, И. Комилов, А. Мухторов, И. Воҳидов сингари халқ амалий санъати намояндалари қўлида сайқал топган буюмлар халқимизнинг миллий санъати, тарихи, бугуни ва келажаги ҳақида ҳикоя қилади.

Татаристон АССР Рассомлар союзининг кўргазмалар залида намойиш қилинаётган мазкур кўргазма икки қардош халқ ўртасидаги маданий ҳамкорликни мустаҳкамлашда муҳим аҳамият касб этишига ишонамиз.

ТИЛ — ХАЛҚ РУҲИ

Боши биринчи бетда

— Ўз республикасида она тилининг мавқеи билан боғлиқ масалаларни ҳозир барча республикаларнинг аҳли илгари суришмоқда. Менинг фикримча, тил ҳар бир халқнинг маданиятини тайин этади ва у асрлар оша халқ томонидан сайқал топиб боради. Шу маънода тил миллатнинг қиёфасини белгиловчи маънавий бойлик. Ва ўзбек адиблари бугунги кунда ўзбек тили ҳаётимизда бош, етакчи ўринни эгаллаши керак деб ҳисоблаётган эканлар, мен шахсан бу истакда ҳеч қандай миллатчилик ҳаракатларини кўрмайман. Бу табиий ҳол, табиий истак, тил қадри ва бойлиги ҳақидаги ғамхўрликдир.

Мен ўша учрашувда шундай бир мисолни келтириб ўтдим. Масалан, ҳатто лўлилар ҳам ўз территорияси, маъмурий марказлари бўлмаса-да, бизда ва чет эллардаги турли мамлакатларда тарқоқ яшаётган бўлсалар-да, миллат сифатидаги, халқ сифатидаги қиёфасини сақлаб қолишган. Айнан миллий тилини унутмай келишаётгани учун ҳам ўз халқининг қиёфасини сақлаб келишяпти. Шунинг учун ҳам тил ҳақидаги бундай ғамхўрлик, уни қадрлаш табиий эҳтиёждир. Яна бир бор такрорлайман, бу нарсада ҳеч бир миллатчилик кўриниши йўқ. Аммо тил ҳақидаги мунозараларда, ўз тилининг қадр-қимматини ҳимоя қиламан деб бошқа тилларни четга сурадиган, баъзан эса ҳақоратлайдиган кишилар ҳам топилиб қолмоқда. Масалан, рус тилини олиб кўрайлик. Рус халқи ўзбек халқи маданиятига озмунча ҳисса қўшдими? Доҳиймиз Лениннинг ташаббуси билан ташкил этилган дорилфунунни, ўзбек халқи маданияти асосларини мустаҳкамлаш учун бу ерга илк бор келган олимларни эслатиб ўтиш кифоя. Бу жараёнда рус тилининг ёрдами жуда катта бўлган эди. Ўзбек адибларининг асарларини оммалаштириш борасида ҳам рус тилидан юз ўгириб бўлмайди. Чунки ўзбек адибларининг асарлари аксарият ҳолларда рус тили орқали жаҳон юзини кўрмоқда, турли тилларга таржима қилинмоқда. Буни ҳам тушуниш, қадрига етиш керак. Ўз тилини севиш мутлақо табиий ҳол. Аммо шу билан баробар она тилига меҳр-муҳаббатни рус тилига ноҳалол муносабат билан чалкаштириб юбормаслик керак. Миллатчилик мана шу жойда туғилади. Ва бу ўзбек халқининг рус ва бошқа халқлар билан дўстлигига раҳна солиши мумкин. Буни ҳеч қачон эътибордан соқит қилиб бўлмайди.

В. И. Ленин ҳар бир халқнинг она тили унинг ўз миллий тили бўлмоғи керак деб жуда тўғри кўрсатган эди. Рус тили эса умуммулоқот тили сифатида эътибор ва ишонч билан фойдаланилишга муносибдир. Мен шу нарсага аминманки, Ўзбекистонда кўп йиллардан буён яшаб келаётган кишилар албатта ўзбек тилини ўрганишлари зарур. Фақат хизмат тақозоси учунгина эмас, балки ўзинг орасида яшаётган халққа ҳурматинг учун ҳам ўша халқнинг тилини ўрганишинг шарт. Бу ўринда ўзаро ҳурмат ва меҳр-муҳаббат намоён бўлмоғи керак. Мен ўзбек тилида ҳам худди рус тилидаги сингари эркин гаплаша оламан. Бу мен учун жуда қулай. Ўзбек дўстларим билан мулоқотда бўлишга асло қийналмайман. Тил билганим дўстларимнинг сафини ҳам кенгайтиради. Мақтанмоқчи эмасману, аммо рус ёзувчиларидан бирортасининг Ўзбекистондаги дўстлари эҳтимол меникисингари кўп эмасдир. Бунинг бирдан бир сабаби — ўзбек тилини билганим. Ўзбек дўстларим билан учрашганда ҳамма вақт ўзбекча гаплашамиз ва мен бундан завқ оламан. Шунинг учун ҳам бу ердаги рус ўртоқлар ўзбек тилини ўрганишлари керак.

Яна бир нарса. Биз ўзбеклар, руслар, арманлар, озарбойжонлар ва бошқа халқларнинг вакиллари назаримда жуда дангасамиз. Чет тилларини ўрганиш бобида унчалик эпчил эмасмиз. Биз нафақат ўз тилимизни, шу билан бирга, инглиз, немис, француз тилларини ҳам билишимиз керак. Гарчи асарларни асил оригиналдан ўқиш имконига эга бўлмасак ҳам улкан маданиятдан баҳраманд бўлиш, ҳеч бўлмаса ўз ҳамкасбларимиз, ёзувчилар, журналистлар билан эркин мулоқотда бўлиш учун ўша тилларни эгаллаш лозим. Мен тез-тез хорижда саёҳатлар, ижодий командировкаларда бўламан. Айрим ёзувчиларимизнинг чет эллик ёзувчилар, журналистлар ёнларига келиб «парле франсе?» деганида елка қисишиб, «шпрехен дедоич?», «ду-ю спик инглиш?» дея жовдираб туришганини кўрганимда ноқулай бўлиб кетаман. Кап-катта номдор ёзувчининг, маданият соҳибининг бирорта чет тилини билмаслиги, ҳамкасблари билан суҳбатга қовушолмай туриши, бу бизнинг умумий нуқсонимиздир. Халқаро алоқаларимизни кенгайтириш учун ҳам чет тилларни ўрганиш керак. Бу бизнинг маънавий камолотимизни янада юксалтиради, холос.

— Ҳозир бизнинг республикамизда пахта якка ҳокимлиги ва бу экин ўстириладиган майдонларни илмий асосланган муайян меъёргача қисқартириш зарурлиги хусусида қизғин мунозаралар бўлмоқда. Аммо бу муаммоларни, шунингдек, экология ва пахта далаларида болалар меҳнатидан фойдаланишга чек қўйиш масаласини кўтариб чиқаётган ёзувчиларни кўпинча миллатчилик ва экстремистик кайфиятга берилганликда айблаш ҳоллари ҳам юз бермоқда. Ҳолбуки, бу масалаларни фақат ўзбек ёзувчиларигина эмас, айни пайтда мамлакатнинг таниқли олимлари ва адиблари ҳам ўртага ташламоқдалар. Биз СССР Ёзувчилар союзининг ташаббуси билан ташкил этилган «Орол — 88» экспедицияси Ўрта Осиёда яшовчи халқларнинг турмуш даражаси ва саломатлигини яхшилаш учун пахта майдонларини, уларда ишлатиладиган заҳарли моддаларни кескин камайтириш зарур деган фикрга келганидан айниқса мамнунмиз. Бу фикр СССР Ёзувчилар союзининг яқинда бўлиб ўтган экология масалаларига доир пленумида ҳам бир неча бор қайд этиб ўтилди. Шунга қарамай, турғунлик йилларининг сийқаси чиққан ақидаларига ёпишиб олган, соғлом мантиққа зид ўлароқ ёзувчиларга «инсон қалбининг сантехниклари», «сафсатабозлар тўдаси» ва шу сингари ҳақоратомуз ёрлиқларни ёпиштирувчи кишилар ҳамон учраб турибди. Қайта қуриш ва ошкоралик даврида юз бераётган бундай сурлик кишиларни ғазаблантирмоқда. Ўзаро тушунмовчиликларга олиб келяпти. Сиз бундай ҳолларга қандай қарайсиз?

— Бу, менимча, мунозара маданиятини билмаслик натижаси. Ёзувчилар ўз пленумларида Орол тақдири учун безовта эканликларини айтдилар. Ва бу Орол ўзбек ёки қозоқ халқига яқин бўлгани учунгина эмасди, албатта. Орол — бу бизнинг умумий дардимиз, умумий денгизимиздир. Табиатнинг тақдирига маъмурий йўллар билан аралашиш оқибатида келиб чиққан асоратлар ва кирдикорларни ёзувчилар ҳақли равишда танқид қилмоқдалар. Оролни асраб қолиш хусусида ўз нуқтаи назарларини илгари сурмоқдалар. СССР Ёзувчилар союзи мана шу ҳаётий заруратдан келиб чиқиб, «Орол — 88» экспедициясини уюштирди. Бу ишга Сергей Залигин, Юрий Черниченко каби адибларни сафарбар этди. Ёзувчилар союзимиз секретарлари бу режани амалга ошириш учун катта куч-ғайрат кўрсатдилар. Йил давомида амалга оширилган тадбирларнинг натижасига кўра пленумга экология ҳақидаги масалани киритдик. Ва унга союзимиз секретари Ю. Черниченко асосий маърузачи қилиб тайинланди.

Энди пахта якка ҳокимлиги масаласида шуни айтмоқ керакки, ҳар бир республиканинг мамлакат умумий халқ хўжалигига қўшадиган ўзига хос ҳиссаси бор. Ўзбекистонда айнан пахтачилик ривожлантирилганининг боиси ҳам шундаки, пахта бу ерда анъанавий деҳқончилик соҳаси ҳисобланади. У азалдан экиб келинган. Табиий -шарт шароитларга кўра пахта на Сибирда, на Болтиқ бўйида ўсади! Бу эса муайян даражада Ўзбекистонда пахта якка ҳокимлигига олиб келди. Аммо ҳадеб пахта майдонларини кенгайтираверишь, ўзни кўпроқ ва янада кўпроқ пахта хомашёси олиш истагидан тия билмаслик биз ҳозир куюниб айтаётган кескин муаммоларни келтириб чиқарди. Тўғри, пахта юқорида айтганимдек, стратегик хомашё. Бу нақ олтин — валюта. Мамлакатга шундай валюта керак. Аммо у нима учун керак? Кишиларнинг фаровонлигини, шу жумладан, ўзбек халқининг фаровонлигини ошириш учун ҳам керак эмасми? Бироқ бир томондан халқнинг фаровонлигини оширамиз десак-да, иккинчи томондан пахта майдонларини одамларнинг эшигигача тақаб борсак? Боғлар ва бошқа экинларни йўқ қилиб, уларнинг ўрнига ҳам пахта эксак, яна бунинг устига одамларнинг остонасида ҳам заҳарли кимёвий моддалар ва минерал ўғитларни аямасдан ишлатиб ётсак?.. Мана шундай ишларнинг оқибатида ноқулай вазиятлар келиб чиқди. Йўқ, пахта далаларини ҳудудсиз кенгайтиравермаслик керак. Жўяли бир чегара, меъёр ҳам бўлиши лозим. Бундай меъёр эса — биз айтаётган ва қайта қуриш режаларимизда акс этиб турган халқ фаровонлиги даражасидир. Пахта етиштиришнинг шундай бир чегарасида тўхташимиз керакки, ҳам мамлакатнинг умумий иқтисодига фойда келтирсин, ҳам ўзбек халқи амалда кўп тармоқли деҳқончиликка эга бўлсин.

Мен урушга қадар бу ерда яшаганман. Ажойиб боғлар, узумзорлар гуркираб ётарди. Сархил меваларни айтмайсизми. Мен бутун дунёни айланиб чиқиб, Ўзбекистондагидек ширин-шакар меваларни сира кўрмадим. Бу неъматларни сахий қуёш, бебаҳо замин, асрий боғдорчилик санъати ва ажойиб меҳнаткаш қўллар яратардилар. Бугун эса ана шу мева-чевалар камайиб, йўқолиб бораётир. Менимча, бу адолатдан эмас. Саховатли ўзбек заминида деҳқончиликнинг барча турлари тенг ва кенг кўламда жамулжам бўлмоғи керак. Бизнинг қайта қуришга доир эндиги режаларимизда бу йўналиш — пахта майдонларини муайян чегарага қадар қисқартириш ҳам кўзда тутилмоқда. Эҳтимол ҳосилдорликни ошириш, ернинг унумдорлигини кўтариш, далага ишлов бериш усулларини такомиллаштириш орқали завод ва фабрикалар эҳтиёжига яраша хомашё етиштиришни таъминлаш мумкин бўлар... Аммо барибир пахта майдонларини камайтириш керак.

Пахта билан боғлиқ муаммоларни кўтариб чиқаётган кишиларга ҳақоратомуз ёрлиқларни тақаш сингари ҳаддан ошишларга келганда шуни айтиш керакки, бу менимча мунозара олиб бориш йўриғини эплай олмаслик натижаси. Бу бир. Иккинчидан, ўша одамларнинг маданий даражалари, савияси пастлиги, учинчидан эса, мазкур масаладан яхши хабардор бўлмаслик, юзаки мулоҳаза юритиш маҳсулидир. Албатта, уларни маъмурий йўл билан жиловлаб бўлмайди. Аммо матбуот орқали тегишли жавоб бериш керак. Ошкоралик шуни тақозо қилади. Ҳар ким ўз нуқтаи назарини ишончли далиллар билан асослаб берсин. Кўп ҳолларда шундай бўладики, ёзувчилар ҳам, олимлар ҳам мунозара савиясини туширид, бир-бирларини айбситиб, ҳақоратлашгача бориб етадилар. Ҳатто мунозара нимадан бошланганини унутиб қўядилар. Бунга фақат афсус дейиш мумкин. Мен шуни хоҳлардимки, ва маслаҳат берардимки, мунозарага киришувчи томонлар халқ фаровонлиги, хўжалик манфаатларини ҳимоя қилишда ҳаммага мақбул тушадиган якдил фикрга келишлари керак. Фақат шу йўл билангина асосли равишда муайян тадбирларни олға суриш мумкин. Бунда ёзувчилар бошқаларга ибрат бўлишлари лозим.

— Қайта қуриш даврида барча газета-журналлар, айниқса адабий нашрларнинг ўқувчилари сони бир неча баробар ошди. Хусусан бизнинг ҳафталик газетамиз ўқувчилари сўнгги бир йилнинг ўзида салкам икки баробарга кўпайиб, 650 минг кишини ташкил этди. Бошқача қилиб айтганда, газетамиз тиражи жиҳатидан Иттифоқда «Литературная газета»дан сўнг иккинчи ўринда туради. Обуначилар сонининг ортиб бораётгани бир жиҳатдан хурсанд қилса, иккинчи томондан ташвишга солади. Чунки ўқувчилар сони билан баробар хатлар, мукаммал жавоб олишни талаб қилувчи ва ёрдам сўровчи шикоятлар оқими ҳам муттасил ортиб бормоқда. Аммо қачонлардир белгиланган жуда кичик иш штатлари ижодий коллектив ишини мураккаблаштириши ҳам шубҳасиз. Бу борада адабий нашрларнинг фаолияти билан боғлиқ бирон бир ўзгаришлар кўзда тутиляптими!

— Бу Иттифоқ миқёсидаги муаммодир. Сизлар ҳали ҳам бир қадар яхшироқ аҳволдасиз. Москвада нашр этиладиган бизнинг марказий газета-журналларимизнинг тиражлари 100 ёки 200 минг эмас, балки бир неча баробар ошиб кетди. Масалан, «Дружба народов» журнали ўқувчилари сони беш баробар ошди. «Литературная газета» ўтган йилдагига қараганда уч миллиондан ортиқроққа кўпайди. Бу адабиётимизга эътибор, ёзувчи сўзига ишонч, бизни эшитишга хоҳиш-истак тобора ортиб бораётганидан далолат бермоқда. Бу бизларни мамнун этади. Аммо иккинчи томондан мамлакатда қоғоз муаммолари ҳам келиб чиқаётир. Афсуски қоғоз ишлаб чиқариш саноатимиз жуда эски. Эсингизда бўлса, ўтган йили обуна пайтида қанча шов-шувлар бўлди. Халқ ўз манфаатларини, севиб мутолаа қиладиган нашрлари манфаатини қаттиқ туриб ҳимоя қилди. Натижада қоғоз топиш имкониятлари ҳам ҳал бўлди. Кўплаб министрликларнинг ички, ахборот нашрлари тўхтатилди. Ва умуман қоғозбозликни қисқартириш талаб қилинди. Бунинг ҳисобига яна обунани чегараланмаган миқдорда ташкил этиш мумкин бўлди.

Энди сизларнинг муаммоларингиз эса шу ерда, республикада, ижодий союзларингизда ҳал этилмоғи керак. Ички хўжалик ҳисоби тадбирлари умумий иш ҳақи фондидан ортиб кетмайдиган даражада айрим штатларни қисқартириш ва баъзи бир лавозимларни ўзгартириш имконини беради. Масалан, айрим йирик марказий нашрларга («Новий Мир», «Знамя» ва бошқалар) халқаро алоқаларнинг кучайганлиги муносабати билан қўшимча редакторлик ўринлари берилди. Ва албатта, кўп ҳолларда, бу ички ўзгаришлар ҳисобига қилинди. Энди республика нашрлари масаласи эса, биринчи навбатда, шу ернинг ўзида ҳал этилиши, бунинг учун муаммони асослаш, исботлаш ишонтириш талаб этилади.

— Владимир Васильевич, ижодий режаларингиз ҳақида ҳам сўзлаб берсангиз.

— Мен бир неча йилдан бери Жуков ҳақида китоб ёзяпман. У «Маршал Жуков», деб номланади. Маршал Жуков шундай фигураки, у ҳақда сўз борганда бутун уруш ҳақида фикр юритишга тўғри келади. У кенг кўламдаги саркарда эди. Барча фронтларда Жуков олий бош қўмондоннинг биринчи ўринбосари бўлиб келган. Жуков тўғрисида ёзиш, Сталин ҳақида ҳам сўз юритиш демакдир. Сталин фигураси эса жуда мураккаб. Эҳтимол, шахс ва арбоб сифатида янада мураккаброқдир.

Жуков ҳам инсон ва жамоат арбоби сифатида бир хил тасаввурга сиғмайди. У саркарда сифатида жуда кўплаб ажойиб ишларни амалга оширган, бизга ғалаба келтирган кўпгина ҳарбий операцияларнинг ташкилотчиси эди. Аммо шу билан бирга у хатолардан ҳам холи эмасди. Мен ёзаётган асаримда уни фаришта қилиб эмас, балки ҳаётда қандай бўлса, шундайлигича ҳаққоний тасвирламоқчиман. У буюк саркарда эди. Бунга ҳеч қандай шак-шубҳа йўқ. Жуковнинг Улуғ Ватан уруши йилларида қуролли кучларимиз раҳбарларидан бири бўлганлиги, бу — бизнинг бахтимиз. Табиат бундай шахсларни бизга ҳамма вақт ҳам ато этавермайди...

Бундан ташқари, мен асарда Ватанимизга бостириб кирган қарама-қарши лагерь — жуда кучли ва пухта тайёрланган Гитлер армияси ҳақида ҳам ёзмоқчиман. Илгари бизнинг адабиётимиз душманга енгил-елпи қараган, Гитлерни ефрейтор деб атаб, масхараомуз тасвирлаган, унга ҳақоратли ёрлиқлар ёпиштирган эди. Гитлерга бундай ёндашув биз учун ҳам обрў келтирмайди. Ўша «ефрейтор» Волгага қадар кириб борди-я! Йўқ, Гитлер ефрейтор эмасди, у уддабурон ташкилотчи эди. Атиги етти йил ичида бутун Европани босиб оладиган армия тузишга муваффақ бўлди. Қанчалик аччиқ бўлмасин, у ҳар ҳолда, Сталинградгача бора олди-ку. Немис саркардалари ҳам кенг билимли, катта тажрибали кишилар эди. Германия билан 4—5 йиллаб уруш олиб борган Францияни бир ярим ой ичида тор-мор келтирди. Мен бу жараённи ҳаққоний тасвирламоқчиман ва бу ҳол бизнинг кучимиз, қудратимизни ҳам бор бўйи ва салмоғи билан кўрсатади. Биз кимни бука олдик! Қандай баҳайбат ёвни енгдик! Биз бутун Европа саноатига таяниб иш кўрган армияни тиз чўктирдик. Бутун Европа саноати бу армияни қурол-яроғ билан таъминлаган эди.

Мана шуларнинг ҳаммасини аслида қандай бўлса, шундайлигича рўй-рост кўрсатишгина тасаввуримизни тиниқлаштириши мумкин. Мен Германия, Англия, Америка ва ўзимизнинг архивларда анча иш олиб бордим. Шунга амин бўлдимки, ҳали биз Улуғ Ватан уруши ҳақида кўп нарсаларни билмас эканмиз. Тўғрисини айтиш керак, Ватан урушининг аввал ёзилган тарихида сохталаштирилган ўринлар оз эмас. 1953 йилга қадар Сталин барча ғалабаларнинг илҳомчиси ва ташкилотчиси қилиб тасвирланган эди. Сўнгра Никита Сергеевич ғалабанинг илҳомчиси бўлди... Ундан ҳам сўнг эса Брежнев ўзининг 18-армияси билан ҳаммани «енгди» ва «тор-мор» қилди.

Мана шу сохтагарчиликларни орадан олиб ташлашимиз керак. Уруш ҳақидаги бор ҳақиқатни, ниҳоят, энди айтайлик-да. Мен Жуков образи орқали шу ҳақиқатни айтишга ҳаракат қилмоқчиман.

— Мазмунли суҳбатингиз учун катта раҳмат. Сайловолди ва ундан кейинги фаолиятингизда улкан муваффақиятлар тилаймиз.

Суҳбатни М. АБДУЛЛАЕВ олиб борди

«Ўзбекистон адабиёти ва санъати» ўқувчиларига ўзимнинг энг самимий истакларимни билдираман
Вл. Карпов
5.3.89 г.

МЕНГА ЁРДАМ БЕРИНГ

РЕДАКЦИЯМИЗ ФЕВРАЛЬ ОЙИДА 1514 ДОНА ХАТ ОЛДИ. Бу мактубларнинг аксарияти шикоят, арзнома, илтимоснома. Суд-прокуратура органларидан, медицина ходимларидан, колхоз-совхоз раҳбарларидан, маҳаллий мубоширлардан, жойларда рўй бераётган адолатсизликлардан... шикоят. Бу арзномаларнинг соҳиблари редакцияга илтижо қиладилар: «Ёрдам сўраб ёзмаган жойимиз қолмади, аммо натижа йўқ. Охирги умидимиз сизлардан. Ёрдам беринглар», деб одамнинг этини увиштирадиган, қалбини ларзага соладиган, чуқур ўйга толдирадиган сатрлар битадилар. Газетага одамлар шунчалар умид-ишонч билан, сўнгги таянч сифатида илтимос қилишидан албатта қувонамиз. Зеро, одамлар ишончини қозониш катта гап. Лекин бир жиҳатдан кишининг юраги эзилади. Яъни, келаётган ҳамма шикояту арзномаларга керагича, ҳатто ўзимиз истаган даражада ҳам ёрдам бера олмаймиз. Чунки илтимос қилувчилар беҳад кўп ва уларнинг деярли ҳаммаси «Албатта мухбир жўнатинг, хатимизни текширишга юборманглар, барибир ҳеч нарса ўзгармайди. Шунинг учун яна илтимос қиламиз, албатта мухбир келсин», деб талаб қиладилар. Ҳар бир шикоятни текшириш учун мухбир юборишнинг, табиийки, иложи йўқ.

Мен бу каби хатларни ўқиб ўйга чўмаман. Арзномалар, шикоятлар редакцияларга оқиб келаётгани ва унинг сабаблари ҳақида ўйлайман. Ва ўзимча шундай хулосага келаман. Ҳамма жойда ҳам маҳаллий партия, совет, касаба союз, комсомол, адлия ташкилотлари, хўжаликлар, медицина ва бошқа муассасаларнинг раҳбарлари адолат тарозисини қўлларида маҳкам тутган ҳолда ҳалол ишлаяптилар, деб бўлмайди. Меҳнаткашлар ўз дардларига, зудлик билан ҳал қилиниши лозим бўлган масалаларга маҳаллий ташкилотлар ва уларнинг раҳбарларидан қониқарли жавоб ололмаяптилар. Оқибатда улар юқори органларга, газета ва журналлар редакцияларига шикоятлар ёзишга, қишли — қировли кунларда йўлларда сарсон-саргардон бўлиб, нажот истаб боришга мажбур бўлмоқдалар. Айрим масъулиятсиз, бюрократ раҳбарлар эса мамлакатимизда олиб борилаётган янгиланишдан, қайта қуриш, ошкоралик ва демократиядан одамларнинг ихлосини қайтармоқдалар. Аниқроқ айтганда, бундай эзгу, олижаноб ишлар амалга ошаётганига одамларда шубҳа уйғотмоқдалар. «Қайта қуриш, янгиланиш, покланиш деган сўзлар газета-журналлар саҳифаларида, радио-телевизорда жуда кўп такрорланади-ю, лекин амалий ишга киришилгани йўқ. Айниқса, қишлоқ жойларига бунинг эпкини етиб келгани йўқ. Мана, Улуғ Октябрнинг ғалабасига 70 йилдан ошдики, Чироқчи район Охунбобоев номидаги совхознинг Чуваллоқ қишлоғида на ҳаммом, на клуб, на чойхона, на нонвойхона бор», деб ёзади пенсионер Э. Умаров. Юзаки қараганда бу оддий гапга ўхшайди. Бироқ масаланинг моҳиятига чуқурроқ кирилса, киши ўйланиб қолади. Неча йиллар давомида ривожланган социализм шароитида яшаяпмиз, деб бонг урдик, совет кишиларининг турмуш даражаси ана ундай, мана бундай деб оғиз кўпиртирдик. Ҳолбуки, кўпгина қишлоқ аҳолиси ҳалигача лоақал ҳаммом нима эканини билмайди. Бошқа маданий-маиший марказларни гапирмай қўя қолайлик.

Ғаллаороллик Гулбаҳор Жиянованинг хати маҳаллий расмиятчилар ҳақида. Гулбаҳорнинг турмуш ўртоғи ҳарбий комиссариат орқали 1987 йилнинг октябрида Чернобилга ишга кетган. У ерда беш ой ишлаб қайтган. Кейинчалик маълум бўлишича, Чернобилда ишлаб келганларга ўртача иш ҳақидан беш баравар ошириб маош тўлар экан. Аммо Жиянов ишлайдиган 62-МПМКнинг бухгалтери буни рад этипти. Тегишли ташкилотларга бориб аниқланганда, шундай қарор борлиги маълум бўпти. Бу гапдан сўнг бухгалтер Жияновга ҳарбий комиссариатдан справка олиб кел, депти. У шундай справка келтирса, энди Чернобилда хизмат қилган жойингдан справка олиб келасан, дебди бухгалтер. Шундан бери турли идоралар эшигига қатнаб овора-сарсонмиз, деб ёзади Г. Жиянова.

Мен, албатта, бу ишларнинг жараёнидан хабарсизман. Бордию Г. Жиянованинг хатидаги гаплар рост бўлса, нега энди одамларни бунчалар овора қилиш керак? Жамики тегишли ташкилотлар маъқуллаган, шундай кўрсатма бор экан, иш ҳақини бераверишь керак эмасми? Чернобилда хизмат қилган жойингдан справка олиб келасан дейиш кулгили-ку, ахир! Унинг Чернобилга борганини аввало ўзлари билса, ҳарбий комиссариат справка берган эса, яна нима керак? Қоғозбозликка, расмиятчиликка қачон чек қўямиз?

Чернобиль ҳақида гап кетганда яна бир хатга диққатингизни тортмоқчиман. Уни андижонлик К. Дармонов ёзган. «Совет Армияси сафида хизмат қила туриб, Чернобиль фожиасини бартараф этишда қатнашган ва маълум миқдорда нурланган граждамлар қандай имтиёзларга эга?.. Жияним Эркабоев Шукрулло ҳарбий хизматдан келгандан кейин йўл фалокати содир бўлишига сабабчи бўлди. Натижада бир бола жароҳатланди, иккинчиси ҳалок бўлди,» деб ёзади. Жалолқудуқ район халқ суди унинг жиянини беш йил озодликдан маҳрум этипти. Бу ҳукмнинг адолатли эканига К. Дармонов шубҳа билан қарайди.

Мен юрист эмасман, Чернобилда ишлаганларнинг имтиёзи нечоғли эканидан ҳам бехабарман. Район халқ судининг ҳукми нечоғли адолатли ёки адолатсиз эканини аниқлашга ҳам ваколатим йўқ. Бироқ, оддий бир қаламкаш сифатида воқеага муносабат билдирадиган бўлсам, К. Дармоновнинг жиянига беш йил берилишининг ўзи имтиёз эмасмикан? Чернобиль фожиасини тугатишда қатнашган, маълум даражада нурланган йигитнинг аҳволини тасаввур қиламан. Унга ачинмасликнинг иложи йўқ. Бу фожиа дард устига чипқон бўпти, албатта. Ўша йигит ҳам ушбу фожиа бўлишини шаксиз истамаган. Буларнинг ҳаммаси тушунарли. Лекин факт факт-да. Ўзи истаса-истамаса шу фожига сабабкор бўпти-ку. На илож! Бир бола жароҳатланса, иккинчиси ҳалок бўлса. Ўша болаларнинг ота-онаси ўрнига ўзимизни қўйиб кўрайлик-чи. Ўйлашнинг ўзи оғир. Шундай эмасми?..

ЖОЙЛАРДАГИ адолатсизликлардан норози хатлар анчагина. Бахмал районидан С. Мансурова ҳамда С. Ғойипов, Риштондан Р. Мамақов ҳамда А. Мамақова, шаҳрихонлик С. Жумабоева, яккабоғлик Д. Бектошева, чироқчилик Н. Бекмирзаев, Марҳамат районилик Ҳ. Қосимова, оқдарёлик М. Ҳамроева ва бошқа кишилар йўллаган кўпгина хатлар ана шу мазмунда. Бу мактубларнинг муаллифларига амалий ёрдам беролмаганимиз учун узр сўраган ҳолда, тегишли адлия органлари, медицина ходимлари, бошқа маҳаллий ташкилотлар ўша жойлардаги ҳар бир инсон тақдирига бефарқ, лоқайд қарамасликларини, уларнинг арз-додларини диққат билан тинглаб, зарур хулоса чиқаришларини, керакли ёрдамларини аямасликларини жудаям истайман...

Арнасойлик кекса педагог, ЎзССР халқ маорифи аълочиси Н. Пардаевнинг хатини ўқиб, рости, уялиб кетдим. У газета саҳифаларида эълон қилинаётган ахлоқ-одоб, қонун, экология муаммолари ҳақида ошкора, дадил ёзилган мақолаларни ҳузур қилиб ўқиётганини маълум қилади. «Ажойиб, ҳурматли ёзувчиларимиз қизиқ-қизиқ мақолалар, ҳикоялар ёзса керак, деб ўйлаб юрар эдик. Афсуслар бўлсинким, у кишилар уялмасдан матбуотни гинахонлик, ўпкалаш ёки бирбирининг устига мағзава тўкишдек масканга айлантириб олдилар-ку. Наҳотки, бу ўртоқлар ошкораликни ўпкалаш, гинахонлик деб тушунишса», деб ёзади у. Газета саҳифаларини гинахонлиги йўқ, ҳақиқатни ошкора айта оладиган ижодкорларга берсанглар биз хурсанд бўлар эдик, дейди.

Чиндан ҳам адибларнинг ўзаро гинаси, ким қачон нима деганию ким тўғрисида қандай ёзганининг ўқувчиларга нечоғли нафи бор? Халқнинг дардини ошкора, дадил, асосли айтган, бу дардга малҳам бўладиган бадиий ва ҳужжатли асарлар керак ўқувчига. Зотан, халқ ижодкорларга, хусусан адибларга катта умид, ишонч билан қараб келган, ҳозир ҳам шундай. Бинобарин, ёзувчилар, умуман зиёлилар халқнинг виждони, қалб нидосининг ифодачисидир. Шу боис халқимиз уларнинг иззат-ҳурматини доимо жойига қўяди, Бу ардоқнинг қадрига етиш, уни суиистеъмол қилмаслик зарур.

Газетани янада ўқишли, қизиқарли, мазмунли бўлишини истаб, ўзларининг фикр-мулоҳазаларини, истак ва таклифларини баён қилган хатлар анчагина. Жумладан, қувалик Р. Холматов қайта қуриш, инсон ҳуқуқлари ҳақида мақолалар бериб боришимизни сўраган. Айни вақтда буюк аждодларимиз тўғрисида, Сталин репрессиясининг қурбони бўлган ўзбек зиёлилари, партия ва давлат арбоблари ҳақида батафсил маълумотлар ёритишимизни истайди. Дарҳақиқат, ҳуқуқий давлат барпо этиш учун курашар эканмиз, инсон ҳуқуқларидан ўқувчиларни хабардор қилиб бориш мақсадга мувофиқ. Машъум репрессияларга, турғунлик йилларидаги не-не кўнгилсизликларга ўз ҳуқуқларимизни тўла билмаслигимиз ҳам сабаб бўлмадими? Оддий деҳқон ёки ишчи у ёқда турсин, зиёлиларнинг (кенг маънода) ҳам ҳаммаси Бирлашган миллатлар ташкилоти бундан қирқ йил олдин қабул қилган Инсон ҳуқуқлари декларациясини ўқимаган, яхши билмайди. Шаҳрисабзлик З. Холмуродова эса адабиёт ва тарихга оид савол-жавоблар бериб боришни таклиф этади. Тошкентлик А. Абдурайимов, Й. Тўлаганов, жомбойлик М. Ҳотамов, поплик М. Аббосхонова, уйчилик И. Алиқулов, қўқонлик Н. Йўлдошев, марғилонлик С. Низомов, З. Каримов, ғазалкентлик Р. Нуриддинова ва бошқа кўплаб ўқувчиларнинг мактубларида газетамиз ҳақида фикр-мулоҳазалар билдирилган. Айни вақтда турли санъаткорлар ҳақида мақолалар эълон қилишимизни сўрашган. Бундай таклиф ва истаклар редакция ходимларининг кейинги ишларида, газета саҳифаларида мазмунли, ўқишли, қизиқарли материаллар ёритишда катта ёрдам беради...

ФЕВРАЛЬ ОЙИДА редакцияга келган хатларни ўқиш, уларда баён қилинган фикрларни таҳлил қилиш шуни кўрсатадики, республикамизнинг барча область ва районларида қайта қуриш, жамиятни демократиялаш, ошкораликни барқарор этиш ҳали тўла кучга киргани йўқ. Акс ҳолда шикоятлар бу қадар кўп бўлмасди. Унинг ўрнига маданий-маиший хизмат идоралари ишидан, адолат тантанасидан, оилалардаги аҳилликдан, одамлар ўртасидаги меҳр-оқибатдан, қолаверса маҳаллий раҳбарлардан, турли муассасалар фаолиятидан миннатдорлик мактублари келар эди. Афсуски, ҳозирча бундай хатлар яккам-дуккам. Бир ойлик почта орасида пахтаободлик Ф. Турдиохуновнинг врачлардан мамнун бўлиб ёзган мактуби сингари ёруғ хатлар озгина. Қуйи ташкилотлар, жамики хизмат кўрсатиш идоралари, медицина ва адлия муассасалари, хўжалик раҳбарлари фаолиятидан миннатдор, қишлоқларимизнинг том маънода обод бўлганидан хурсанд кишиларнинг севинчга тўла мактублари редакцияларга, юқори органларга оқиб келадиган кунларга тезроқ етишимизни, «Менга ёрдам беринг» деб илтижо қилинган арзномаларни эсдан чиқариб юборишимизни, бу каби хатлар битилишига эҳтиёж бўлмаслигини мен жуда-жуда истайман.

Орзуга айб йўқ. Нима дедингиз?

М. ҲАЗРАТҚУЛОВ

ЯНГИ РУБРИКА:

Азиз газетхон!

Юртимизнинг экологик аҳволини соғломлаштириш билан боғлиқ муаммолар ҳақида сизлардан кўплаб мактублар олмоқдамиз. Кўпчилик Ўзбекистоннинг шаҳар ва қишлоқлари, чўл ва тоғликлари экологияси, сув ва ҳавосида юз бераётган ижобий ва салбий ўзгаришлар ҳақида мунтазам маълумот бериб боришимизни сўрашган. Ушбу таклиф ва мулоҳазаларни ҳисобга олиб, редакция «Экология ойнаси» деб аталган янги рубрика очишни лозим топди. Бундан буён ушбу рубрика остида янгидан ташкил этилган Ўзбекистон ССР Табиатни муҳофаза қилиш давлат комитети билан ҳамкорликда республиканинг экологик вазияти ҳақидаги муҳим маълумотлар ва янгиликларни эълон қилиб борамиз.

ЗАВОДЛАР ВА ТАБИАТ МУҲОФАЗАСИ

СССР Медицина-биология саноати министрлиги яқин йиллар ичида Бухоро, Қумқўрғон, Қарши, Тахиатош ва Чиноз шаҳарларида йирик гидролиз ва биопрепарат заводларини қуришга тайёргарлик кўраяпти. Ўзбекистон ССР Табиатни муҳофаза қилиш давлат комитети бу планга қатъиян қарши чиқмоқда. Чунки ушбу корхоналар бу зоналардаги экологик мувозанатни бузиб, табиатнинг мусаффолигига халал етказади. Эндиги сўз жамоатчиликка, мазкур шаҳарларнинг раҳбарлари, халқ депутатлари ва гражданларига.

●

Республикамиз бўйича ҳар йили 390 миллион кубометр сув дарё ва ариқларга тозаланмасдан оқизиляпти. Шунинг 242 миллион кубометри Чирчиқ «Электрохимпром» бирлашмасига тўғри келмоқда. Табиатни муҳофаза қилиш комитети бирлашманинг айрим цехлари ишини тўхтатиб қўйди. Лекин аҳвол ҳамон ташвишли қолаётир.

●

Ўзбекистоннинг 20 шаҳрида (Олмалиқ, Ангрен, Андижон, Қўқон, Тошкент, Навоий, Фарғона, Самарқанд, Чирчиқ ва бошқалар) ҳавонинг ифлослик даражаси санитария талабларига мутлақо жавоб бермайди. Бу шаҳарларнинг ҳавосида инсон саломатлиги учун хатарли бўлган олтингугурт гази, азот оксидлари, углеродлар ва бошқа заҳарли моддалар бор.

●

Бу йил республикамиз бўйича табиатни муҳофаза қилиш мақсадларига 110 миллион сўм маблағ ажратилди.

Нусрат РАҲМАТОВ,
Ўзбекистон ССР Табиатни муҳофаза қилиш давлат комитети пропаганда бўлими мудири

НУТҚИМИЗ СОФМИ?

Менинг назаримда бизнинг мамлакатимизда кишиларнинг тилини ва бунинг оқибатида миллатини белгилашда ҳам деярли зўрлаб марказлаштириш кечаяпти. Сен қайси халқ билан яшаётган бўлсанг, унинг тилини билмаслигинг мумкин, лекин рус тилини билишинг шарт. Рус тили менимча ўрганишни истаган одамлар учун мактабларда ёрдамчи предмет сифатида ўқитилиши керак. Тожикистон аҳолисининг 80 фоизини тожиклар ва ўзбеклар ташкил этади. Кўпгина тожиклар ўзбек тилини, ўзбеклар эса тожик тилини, айниқса, икки халқ бирга яшайдиган жойларда яхши билади. Бу анъана асрлардан — асрларга ўтиб келаяпти. Аммо ҳеч ким уларга бир-бирининг тилини ўрганишни мажбур этмаган. Энди эса бу анъана йўқолиб бораяпти, чунки барча халқларнинг муомала воситаси сифатида рус тили қабул қилинган. Ваҳоланки, тожик тилини биладиган руслар бармоқ билан санарли.

М. ШОКИРОВ
Душанба

●

Анчадан буён тил ўрганишга қизиқаман. Сўнгги пайтларда Ўрта Осиё тарихига, хусусан темурийлар даврига қизиқиб қолганлигим учун ўзбек тилини ўрганишга қарор қилдим.

Аммо бир кўнгилсиз ҳолни таъкидлаб ўтишни истардим. Ўзбекистонда на ўзбек тили грамматикасини, на ўзбекча-русча луғат топа олдим. Фақат ўқув қўлланмалари бор экан. Кейин эса, тасодифан Новосибирскдан луғат сотиб олдим. Аммо, барибир буюк Алишер Навоийнинг асарларини тушунишимга ёрдам берадиган луғат топа олмаяпман. Эски ўзбек тили грамматикаси бўйича биронта қўлланма йўқ. Ваҳоланки, ўзбек классик поэзиясининг ҳаммаси ўша тилда ёзилган. Рус мактаблари учун чиқарилган ўзбек тили дарсликлари ҳам талабга жавоб бермайди. Агар рус мактабларида ўзбек тилидан имтиҳон йўқлигини ҳисобга олсак, бу мактабларни тугатаётган русларнинг ўзбек тилини нега билмаслигининг сабаби аён бўлади. Бу каби нохуш ҳоллар ўзбек биродарларимизнинг ранжитмаслиги мумкин эмас.

Е. П. ГОЛОВИНА
Новосибирск

(«ЛГ», 1989, 1 март)

БОЗОР ВА НАРХ

СССР СТАТИСТИКА ДАВЛАТ КОМИТЕТИ МАЪЛУМОТЛАРИДАН

Шу йилнинг январь ойида шаҳарлардаги бозорларда карам, пиёз, лавлаги, помидор, бодринг, саримсоқ, чўчқа ёғи ўтган йилнинг январь ойига нисбатан кўп сотилди. Сабзи (бир процент), картошка ва кўк пиёз эса (икки процент) бир мунча кам сотилди. СССР Статистика давлат комитетининг маълумотларига қараганда шаҳарлардаги бозорларда мол (ўн уч процент) ва қўй (ўн икки процент) гўштлари, ҳайвонот ёғи (25 процент) ҳам кам сотилган.

Бозорларда сотилаётган картошка баҳоси бир йилда 26 процентга қимматлашди, карам эса саккиз процент арзон бўлди. Ўтган йилнинг январь ойидагига нисбатан лавлаги, сабзи, пиёз, бодринг, помидор, олма, қўй ва мол гўштининг ўртача нархлари ҳам юқорилади. Янги, сархил бодрингнинг ўртача баҳоси 7 сўм 69 тийинни, помидорники эса 6 сўм 83 тийинни ташкил этди. Ёғлар икки процент, чўчқа ёғи тўрт процент, янги карам эса саккиз процентга арзонлаб, 8 сўм, 4 сўм 07 тийин ва 65 тийинни ташкил этди.

Ўтган йилнинг январь ойида шаҳарлардаги бозорларнинг 24 процентида картошканинг ҳар килограммини 40 тийиндан арзонга сотган бўлса, бу йилнинг январь ойида бозорларнинг 13 процентидагина картошка шундай нархда сотилди. Айрим шаҳарларда — Краснодар, Кировобод, Термиз, Урганч, Ашхобод, Батуми, Красноводск бозорларида эса ҳар килограмм картошканинг бозор нархи 1, 5—2 сўмга чиқди.

Бозорларида мол гўштининг ҳар килограмми 3,5 сўмдан сотиладиган шаҳарлар сони ҳам камайди, уларнинг миқдори 5 процентдан 2 процентга тушиб қолди. Шаҳарлардаги бозорларнинг 29 процентида мол гўштининг ҳар килограмми беш сўмдан ҳам қимматга сотилмоқда (бир йил аввал бундай бозорлар 23 процентни ташкил этарди). Березники, Лиепай, Тбилиси, Кутаиси, Сухуми, Архангельск, Арзамас шаҳарларида мол гўшти етти сўмдан сотилди.

К. САМАРДАКОВ
(«ЛГ»нинг 9-сонидан)

«ҚЎЛГА ҚИЗИЛ ТУҒ ОЛИБ...»

ҲАМЗА ЭЛУ ЮРТДА зулм ҳукм сурган ғоят оғир даврда туғилиб ўсди, улғайди. Замондошларининг хотираларига кўра, ёш Ҳамза газета-журналлар, шунингдек, ўзбек, татар, форс, тожик, озарбойжон тилларида нашр этилган илмий китоблар билан тез-тез танишиб турган. Мустақил мутолаа натижасида унинг кўз олдида янги дунё очилади. Ҳамза ўша йилларда фақат Ўрта Осиё халқларининг маданий меросини ўрганиш билан кифояланиб қолмади. У Қўқон рус-тузем мактаби қошида очилган рус тилини ўрганиш курсида ўқитувчи Орлов қўлида ўқийди. Бу Ҳамзага рус ишчилари, зиёлилари билан яқинлашиш, дўстлашиш, илғор рус маданиятини ўрганиш имконини беради. Бу пайтда ишчилар синфи доҳий Ленин бошчилигида революцион курашни авж олдириб юборган эди. Шоир она халқининг бахти инқилобий Россиянинг озодликка эришиши билан боғлиқ эканлигини тушунди. У буюк инсонпарвар санъаткорлар Горький, Маяковский, Мирза Фатали Охундов, Аҳмад Дониш, Абдулла Тўқай, Фурқат ва Муқимийдан ўрнак олди. Ҳамза ўзининг таржимаи ҳолида, айниқса, татар зиёлиларидан кўп яхши раҳбарликлар олганини, инқилобий руҳ билан дардланганини ёзади.

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг энг катта хизматларидан бири, ватанпарварлик ва халқлар дўстлиги ғояларини изчил тарғиб қилишидадир. Шоирнинг ватанпарварлик ҳислари ва яратган пьесаларидаги қаҳрамонлардан бири Чўпоннинг сўзларида ифодаланган:

«...Менинг отам ёшлигимдан дала меҳнати билан ўстиргандир. Ёшликда менинг билак кучларим билан обод бўлган боғчаларимизнинг турли мевалари, етук ерларимизнинг қизларнинг сочларидек силкиниб турган буғдойлари, кулиб турган гул, мақтаб турган булбуллари, алла-алла дегандек шилдир-шилдир оқиб турган сувларининг жимир-жимир ўтиши ҳаргиз ором олмайди... Отам — қачон Насруллахон дунёдан йўқ бўлса, ўз юртимга кетаман, деб оғзидан узмас эди...».

Шоир чет элга ва Россия бўйлаб саёҳат қилар экан ўз Ватанини бир дақиқа ҳам ёдидан чиқармади. Аксинча, уни қуллик ва ижтимоий адолатсизликдан озод қилиш зарурлигини чуқур ҳис этди. У фақат Россия билан иттифоқ бўлишни ёқлаб чиқиш билангина кифияланмади. Балки айни бир вақтда чоризмнинг мустамлакачилик сиёсатига, маҳаллий бойлар ва руҳонийларнинг халқ маданиятини бўғишга, халқ онгини миллатчилик оғуси билан заҳарлашга уринишларига қарши чиқди. Илғор рус маданиятининг мухлиси ва тарғиботчисига айланди. 1914 йил муаллимларга мурожаат қилиб ёзган мақоласида шундай дейди: «...улуғ зотлар тарафидан мажбур бўлган Жоҳил авом ота-оналар «қўй, русча ўқима, икки дунёда ҳам рози эмасман!» товушлари билан силтаб қичқириб, қирқ балки эллик йилдан бери ватандошимиз ва ҳукуматимиз бўлган Русия ила лисонда ва муомалада, хусусан, тижоратда танишув, билишув, бирлашув йўлларига тўсқин бўлиб қилган қаршиликларидангина иборат бўлиб чиқади. Ҳолбуки, ҳаммамизнинг тижоратда ва муомалада, ҳатто албиса ва аътималарда (либос ва таомларда — **У. Б.**) эҳтиёжимизнинг кундан кунга ортиб турмоқлиги кўз олдинда қуёш каби кўринмоқдадир. Сиз ҳам ўғлингизни русча ўқитувга беринг.. Кўрасизми, бошқа миллатлардаги халқ илм учун ёшгина ўғил ва қизларни Овруподан Америкага, Осиёдан Оврупога, демак, тўрт-беш йилга мусофир юборалар. Лоақал сиз кўз олдингизда бўлган **русско-туземний мактабларина** беринг!» (таъкид бизники. — **У. Б.**)

Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг ватанпарварлиги халқлар дўстлиги ғоялари билан узвий боғланган. У мустабид Николай Романовни тахтдан ағдарилганини зўр хурсандчилик билан кутиб олади. Ҳокимият ишчи ва деҳқонлар қўлига ўтди, ватанимга озодлик келтирди,деб ўйлайди. У ўзининг «Ҳуррият» журналида халқларнинг интернационал бирлиги ҳақида бундай деб ёзади: «Бутун Россияда эски ҳукумат даврида 72 миллат туб маънода 72 миллат эди. Лекин ҳурриятдан сўнг ундай 72 лик қолмади, бирлик қолди. Бу бирлик, бирлик демак ила бўлмас, балки бу бирликни ҳар турли чўпи-чорлардан озода билиб бирлик маъносини бермоқ керак. Эски ҳукумат маслакидаги руслик, поляклик, татарлик, қозоқ, қирғиз, сарт-мартлик, тожик, ўзбеклик, дунганлик, бурят, ёқутлик палон-палонликлар йўқ...».

Февраль буржуа-демократик революцияси туфайли ҳокимиятни қўлга олган Вақтли ҳукумат миллий-социал масалаларни тўла ҳал қила олмади. Ҳамза бора-бора буни англай бошлади.

Улуғ Октябрь революциясидан руҳланиб кетган Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий ўзбек ёзувчилари ичида биринчи бўлиб ишчи-инқилобчи образини яратди, рус халқининг революцияда раҳбарлик ролини, ўзбекларга кўрсатган беқиёс ёрдамини бир неча марта таъкидлаб ёзди. Бу жиҳатдан унинг «Бой ила хизматчи», «Фарғона фожиалари», «Хева инқилоби» каби йирик асарлари диққатга сазовордир.

Турли миллат ишчиларининг дўстлиги ва интернационал ҳамкорлигини кўриб ўзбек, тожик, бойлари рус эксплуататорлари билан тил топишар, эски тузумни биргалашиб ҳимоя қилишар эдилар. Улар томонидан узоқ Сибирга юборилган хизматчи Ғофир у ерда ўзининг ҳақиқий ошналарини топади, уларнинг ёрдамида ўз ҳақ-ҳуқуқларини танийди, социалистик революция учун онгли, жасоратли курашчи даражасига кўтарилади. Ҳамза Улуғ Октябрнинг мазлум Шарқ халқлари тақдирида буюк аҳамиятини тушунди: «Шўро ҳокимияти кўп яшасин! Бизга ҳеч ким шунча шафқат қилурми? Бизнинг бахтга қуёш чиққан кундир бу кун, унутма!»

Ҳамза В. И. Ленин образини яратишга такрор-такрор интилди. Доҳийга атаб асарлар ёзди, унга ҳайкаллар қўйишда бош бўлди. Владимир Ильич Ленин вафот этганда, Ҳамза ёзган марсиясида: «Не қора кундир жаҳонга ёйилди қайғу мотами», деб бутун халқ қайғусини ифодалади.

Ҳамза фақат ўз халқи ва мамлакати тақдири билангина қизиқмай, у хорижий шарқ ва ғарб мамлакатлари меҳнаткашларининг миллий ва синфий курашлари билан ҳам жиддий қизиқади. Империализмни қоралаб, унинг зўравонлик, босмачилик сиёсатини ва фаолиятини лаънатлади. Ленин кўтарган озодлик байроғини жаҳон узра ҳилпирашини орзу қилди:

Биз агар ишчи, деҳқон ҳам қизил аскар,
Бирғалашсак, фирқамиз бўлиб раҳбар.
Тўкамиз тутдек дунёдан шаҳаншоҳлик сарватин.
Тузамиз янги турмушни жаҳон ичра,
Абадий сўнгра яшаймиз замон ичра!

1927 йили ёзилган Ҳамзанинг «Жаҳон сармоясининг охирги кунлари» номли жанговар фалсафий сиёсий асарининг яратилиши адабиётимизда янги ҳодиса бўлди. Совет халқларининг маданиятидан, адабиётидан озиқланиб етилган адибнинг бу жанговар асари интернационализм ғоялариниараннум қилди.

Ҳамза ер юзида қурол ва капитал ҳукмронлиги ўрнига ақл ва идрок ишлатиб тинчлик, меҳнат ҳукмронлигини ўрнатишни, барча халқларнинг дўстлигини ва бахт-саодатли бўлишини орзу қилади. Шоирнинг орзуси эндиликда ушаляпти. Инсоният тарихида мисли кўрилмаган ноёб ҳодиса—халқларнинг ленинча дўстлигини барпо этган социалистик тузумни, унинг интернационалистик характерини куйлаб, шоир бундай деб ёзади:

Ей, жаҳонни қизартсин,
Қонли санчоғинг!
Ғарбда, Шарқда шодлансин,
Кўрсин ўртоғинг!
Мангу қолсин оламда
Шонли байроғинг!

Муаззам шоиримиз янги тузум қуриш учун астойдил ҳалол меҳнат қилиш керак, дер, ўзи эса Ленин ғояларининг ғалабаси учун охирги нафасигача кураш олиб борган эди. Биргина мисол. Ҳамза бир неча вақт қардош Қорақалпоғистонда давлат томонидан овқат ва кийим-кечак билан таъминланадиган ўқув юртида директор бўлиб ишлайди. Хотираларга кўра интернат-мактабда турли миллатларга мансуб ота-онасиз болалар тарбияланган ва вояга етган. Ҳамзанинг:

Қўлга қизил туғ олиб,
Биз қурамиз ҳуррият,
Ҳамма халқлар бирлашиб,
Биз қурамиз жамият. —

каби мисралари болаларнинг гимни бўлган экан.

Оташин интернационалист Ҳамза Қорақалпоғистон диёрида ишлаган кезлари қозоқ ва қорақалпоқ халқларининг маориф соҳасида орқада қолганлигидан қайғуриб марказий ҳукуматга ёрдам сўраб мурожаат қилади. Биз ҳаммамиз совет халқларининг ягона интернационал оила фарзандларимиз. Бу ишда чинакам ватанпарвар, оташин интернационалист Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий биз билан бирга. Муаззам шоиримиз улуғ ватанимиздаги барча халқларнинг мустаҳкам бирлиги, интернационал дўстлиги куйчиси ва ҳимоячиси сифатида совет кишилари хотирасида абадий қолади.

Убайдулла БОЗОРОВ,
Ф. Энгельс номидаги Тошкент чет тиллар институти доценти, фалсафа фанлари кандидати

МАВЗУ ВА МАҲОРАТ

ЁЗУВЧИЛАРИМИЗ МАИШИЙ, оилавий, ахлоқий проблемаларга бот-бот мурожаат қилмоқдалар. Бу мавзулардаги асарлар кўпайиб бораётганлиги ёш, тажрибага муҳтож прозаикларни анча мушкул аҳволга солиб қўйиши табиийдир. Негаки, гўё оилавий-ахлоқий муаммоларнинг очилмаган жиҳатлари қолмагандек, ёзувчилар бу мавзуларнинг барча томонларини ҳар тарафлама бадиий талқин этиб бергандек туюлади. Аслида эса иқтидорли адиблар кўп мурожаат қилинган мавзуларда ҳам ўз сўзларини айта оладилар. Ёш ва таъбир жоиз бўлса, хийла суяги қотган ўзбек қаламкашларининг кейинги пайтларда ёзган қиссаларини ўқиганда, машҳур ёзувчилар ижодий муваффақиятлари даражасида бўлмаса-да, мавзу ва талқин бобида дуруст изланишлар жараёни кечаётганлигини сезасиз.

Севаргул(«Чиғириқ» қиссаси) адабиётда янги образ эмас. У каби йўлдан адашган, тўғрироғи, олғир йигитнинг тузоғига илиниб, сўнгра ҳаётнинг ғоят нотекис йўлларида саргардон бўлган қаҳрамонлар юзлаб қисса ва ҳикоялардан ўрин топган. Аммо Нортўхта Қиличев бу қиссасида бундай типдаги образ яратишга янгича ёндашган. Педагогика институтининг охирги курсида ўқийдиган қишлоқи қиз Севаргул шаҳар магазинида ишлайдиган Тешадек устомон одамнинг алдовига учади. Ҳали ҳаёт синовларига рўбарў келмаган ёш қиз пихини ёрган савдо ходимининг иккинчи хотинига, тўғрироғи, ўйнашига айланади.

Ёзувчи нияти Севаргул сингари ногаҳон енгилтаклик кўчасига кириб қолган қизнинг ва Тешадек хотинбознинг қиёфасини тасвирлашдангина иборат эмас. Агар «шундай ярамас одамлар кўпайиб кетаяпти», дея уларнинг ножўя хатти-ҳаракатларини кўрсатиш билан кифояланилганида, қисса ҳозирги ҳолатидагидек ўқишли, таъсирли чиқмаган бўларди. Ёзувчининг нияти — жамиятимиз ҳаётида сўнгги йилларда юз берган салбий иллатлар кўплаб одамлар тақдирини, ҳаётини ҳам чилпарчин қилганлигини тасвир этмоқдир.

Муаллиф «Чиғириқ» қиссаси орқали етмишинчи йилларда ижтимоий адолатнинг бузилгани, ноҳақликлар, порахўрликлар авж олгани кўплаб одамларнинг маънавий айнишига сабаб бўлди, минглаб пок, соф қалбли инсонларнинг ҳаётига заҳарли илон каби хуруж қилди, деган фикрни илгари сурган. Воқеалар мантиқидан, образлар тасвиридан шундай маъно келиб чиқади.

Мазкур фикр янада ишончлироқ чиқишига монелик этган ўринлар борлигидан ҳам кўз юмолмаймиз. Хусусан, бўридек шафқатсиз, айёр ва олғир Тешанинг характеридаги салбий жиҳатлар Севаргулга муносабати, гап-сўзлари орқалигина англашилади. Ваҳоланки, унинг қиёфаси бевосита иш жараёнида, бошқа одамлар билан ҳам мулоқотида, тўқнашувларида намоён бўлганида образнинг ҳаётийлик қуввати янада ортар, Теша уфқда ғира-шира кўзга чалинаётган бир шарпа тарзида эмас, балки бутун манфий томонлари билан яққол кўринаётган образ каби хотирада қолар эди.

Сиртдан қарагандагина, қиссада тасвирланган кўргиликларнинг сабабчиси Севаргулнинг ўзи, деган фикр хаёлдан ўтади. Агар кенгроқ мулоҳаза юритиб кўрилса-чи?

Қисса пресонажларидан бири Шавкат Исломовичнинг қуйидаги гапи асар ғоясини теранроқ илғаб олишимизга кўмаклашади: «Оталарнинг гуноҳлари учун болалари жавоб бергай». Дурустроқ ўйлаб кўрилса, Севаргулнинг қисмати жамиятимиздаги кўпгина чигал тақдирли кишиларнинг қисмати каби гавдаланади. 70 — 80- йиллари мамлакатимизда ижтимоий адолат барҳам топиб, турли-туман тешаларнинг давр-даврон суришига кенг йўллар очилди. Энди, шундай савол туғилади: хўш, турғунлик йилларидаги нохуш ҳодисалар, ноҳақликлар фақат ўша йиллар авлоди учунгина зиён-заҳмат етказдими? Йўқ! Кейинги, ёш авлод ҳаётини ҳам заҳарлади, унинг униб-ўсиши, турмуш кечиришига тўсқинлик қилди.

Мана, бир мисол. Ўша йиллари мактаб ўқувчилари ва студентлар ҳар йилги умрининг ярмини ғўзанинг ичида ўтказгани сабабли 80- йиллар охирида чаласавод одамлар беҳисоб бўлди. Демакки, ҳар бир авлод фақат ўзини эмас, кейинги авлод камолини ҳам ўйлаши керак, акс ҳолда, инсонларнинг турмуши аянчли кечади.

Теша образи ҳаёт ҳақида ўйлашга даъват этади. Унинг хатти-ҳаракатлари кўнгилда кўп фикрлар қўзғайди. Қозонга яқин юрсанг — қораси юқади, деганларидек, Теша сингари нопок одамлар соф қалбли одамларни ҳам булғайди. Бу образ китобхонда яна шундай мулоҳазаларни уйғотади: агар ҳаётда яхши, диёнатли одамлардаги курашчанлик руҳи сал бўлса-да сўнар экан, ўз-ўзидан ёмон одамларнинг тегирмонига сув қуйилди, деяверинг. Демак, инсон доимо ҳушёрликни йўқотмаслиги керак.

Ёзувчи Нортўхта Қиличев конфликт ечимида ҳам ўзига хос йўлдан боради. Маълумки, биз — китобхонлар қисса ва романларда салбий қаҳрамонлар ҳаёти аксарият ўлим ёки маъмурий жазоланиш билан якун топишига дуч келамиз. «Чиғириқ»да эса Теша қанчалик пихини ёрган юлғич, устомон, пичоғи доимо ёғ устида бўлса-да, на бу «фазилат»лари уни маҳкум этади, на қамалади. Бу эса китобхонни таажжублантирмайди, воқелар мантиқи ҳам қисса ечими шундай хотималанишини тақозо этади. Чунки айёр, ҳар қандай номаъқулчиликни қилишдан тоймайдиган фирибгар одамлар осонлик билан таслим бўлмаслигига ишонамиз-да!..

Қиссада ижобий қаҳрамон деярли кўринмайди. Борлари ҳам анча хира тасвирланган. Асарнинг сўнгги сатригача тасвирда хийла мунгли оҳанг — доимо қаҳрамонлар, фаолияти, хатти-ҳаракатидаги номақбул ҳолатлар тасвири меъёри сақланган. Бу эса автор ғоявий ниятига мос.

Адабий танқид

Бироқ, ҳали қисса таҳрирталаб эканлигини ҳам таъкидлашни истар эдим. Унда бир хил сўзлар, иборалар тез-тез учраб туриши ўқувчининг ғашига тегади. Бир саҳифанинг ўзида қаҳрамон ҳолатини тасвирлаш мақсадида: **«ажабланган қўйи», «жилмайган қўйи», «банд этган қўйи»** каби сўзларнинг меъёридан зиёд қўлланилиши ўқувчини ранжитади. Бундай сўз ишлатишга нисбатан енгил муносабат, афсуски, асарда кўп учрамаганида бу хусусда алоҳида тўхталишга ҳожат йўқ эди.

МАВЗУ ТАЛҚИНИГА ёндашиш бошқа қиссаларда ҳам автор маҳоратига боғлиқ ҳолда ўзига хос тарзда кечади. Машраб Бобоевнинг «Номсиз юлдузлар» қиссасида Улуғ Ватан уруши давридаги ўзбек қишлоқлари ҳаёти қаламга олинади. Китобхонлар бу давр ҳақида Саид Аҳмаднинг «Уфқ», Носир Фозиловнинг «Саратон» каби асарларини ўқиганлар. Сўнгги йиллари Нурали Қобулнинг «Буғдой пишиғига етмаганлар», Назар Эшонқуловнинг «Уруш одамлари» сингари бир талай асарлари ҳам шу мавзунинг «кемтик»ларини тўлдиришга интилиш меваларидир.

«Номсиз юлдузлар» адабиётимизни қандай янги қаҳрамонлар билан бойитди? Ахир, уруш йилларида республикамиз қишлоқларининг меҳнаткашлари ҳам, айниқса, аёллари бутун оғирликни ўзларининг нозик елкаларига олиб, урушга кетганларнинг ўрнини билинтирмаслик учун тер тўкканлар, айрилиқ доғини бошидан кечирганлар-ку?

Қиссада аслида воқеалар Эшматнинг болалик йилларини хотирлаши тарзида ҳикоя қилинса-да, асар бош қаҳрамони бир киши эмас: Сулув ҳам Эшматнинг онаси ҳам, Санам ҳам сюжет ривожига бирдек улуш қўшадилар.

Асар қаҳрамонлари орасида Сулув ўзига хос жиҳатлари билан китобхон ёдида қолади, анча тиниқ тасвирланган. Автор диққат-эътиборни Сулувнинг хатти-ҳаракталарига, бошқалар билан мулоқотига қаратади, шу йўсинда унинг қиёфасини ойдинлаштиради.

У эрини интизор кутади. Қўчқор фронтда жанг қиляпти. Сулув эса безовта: қачон уруш тугар экан? Сулувнинг қалбларни туғёнга соладиган даражада сеҳрли қўшиқ куйлаши эпизодини олинг. У куйлайди, юрагининг туб-тубидан гўё оғир дард ҳам шу қўшиқ бирла кўкка парвоз этаётгандек, тақдир, бахт ҳақида нола қилаётгандек. Сулувнинг қўшиқ куйлаши эпизодини ўқир экансиз, кўнгилдан шундай фикр ўтади: агар инсонинг қалбида қандайдир дард бўлмас экан, ҳеч қандай адабиёт ва санъат, жумладан, қўшиқ ҳам дунёга келмайди, яъни киши уни ҳеч қачон берилиб тасвирлай, куйлай олмайди!

Қиссада, «Чиғириқ»даги каби, бошдан-охир ҳазин, дардли оҳанг ҳукмрон. Ўша оғир, қирғин-барот уруш йилларига хос вазиятни, ҳосил қилиш учун балки шундай тасвир йўсини танлангандир? Аммо, бу оҳанг туфайли ўқувчи руҳиятида ғамгинлик туйса-да, негадир ҳар куни рўй бераётган ҳодисалар (фронтдан кетма-кет қорахат келиб, кўп оилаларни чирқиратиши, одамлар, айниқса, аёллар, ёш болалар қийналиб ишлаши ва яшаши...)китобхонни ҳаяжонга солмайди, унинг қалбини ларзага келтирмайди. Нега? Балки, автор чигал тақдирли кишиларнинг ҳаётидан таъсирли (китобий бўлмаган) воқеаларни тасвирлай олмагандир? Бир жиҳати шундай ҳам. Тўғри, қиссада ҳазин руҳ бор. Эшмат ҳам, Сулув ҳам, Санам ва Эшматнинг онаси ҳам қийналадилар. Бироқ энг муҳими, асар материалида оригиналлик, авторнинг мавзуга янгича ёндашиш маҳорати етишмайди. Мисол учун, Эшмат, унинг онаси, Сулув, Санамлар ҳўкиз йўқлигидан ўзлари бўйнига арқон боғлаб омоч тортиши эпизодини олайлик. Бу воқеа қиссадан қиссага ўтиб келаётир. (Масалан, Нурали Қобулнинг «Буғдой пишиғига етмаганлар» асарида ҳам шундай эпизод бор.) Гап бунда ҳам эмас. Агар эпизод ёзувчи ғоявий ниятига мос тарзда ўзгартирилса, бундай ўхшашликлар ҳам билинмай кетиши мумкин.

Мутолаа давомида ҳар бир детал, ҳар бир эпизод, қаҳрамонлар хатти-ҳаракати кишида заррача шубҳа уйғотмаса бадиий асар воқеаларнинг табиийлигидан дарак беради. Сулувнинг ўзини тасодифан осиб қўйиши сизда қандай таассурот қолдирди? Ахир, у Қўчқорни интизорлик билан кутаётган эди-ку? Унинг дийдорини бир кўришга зор эди-ку? Сулувнинг хаёлида Қўчқорга хиёнат қилиш фикри туғилганлиги сабабли ўзини осиб қўйганлигига(эрининг тирик эканини эшитгач) ишонгинг келмайди. Чунки воқеалар мантиқи, қаҳрамонлар характери мантиқи фожиали якунни тақозо этмайди. Мабодо бундай ечим зарур экан, табиий юз бериши, шу ҳолатга қаҳрамонни психологик жиҳатдан ҳозирлаш лозим эмасмиди?

Эрига хиёнат этганлиги учун ўзини ўлимга маҳкум қилган аёл адабиётда кам учрайдиган образ эмас. Шу каби воқеалар тасвирида китобийлик сари тойиб кетиш «Номсиз юлдузлар»ни оригиналликдан маҳрум этиб, китобхонда асарга лоқайд муносабат туғдиради.

Мавзу талқинида ёзувчининг фақат ўзигагина хос нигоҳи бўлса қиссаға ўқувчининг қизиқиши ортмасдан қолмайди. Демак, мавзу бу ҳали катта, машаққатли йўлнинг аввали, ёзувчини олдинда юриш қийин сўқмоқлар, ўтиб бўлмас адл қоялар кутади. «Пахта теримига тушиб кетганмиз. Куни бўйи белимиз, бўйнимиз толиб, бошимизни кўтармасдан пахта терамиз. Бошқалардан кўра менинг ишим кўпроқ. Этакларимиз тўлиб, чайланинг олдига келамизда, пахтани катта-катта қанор қопларга бўшатамиз. Бошқалар-ку, бир оз дам олади, мен этакни ағдаришдан олдин ҳам, ағдаргандан кейин ҳам қанор қопнинг ичига кириб, пахтани тепкилаб, яхшилаб жойлаштираман. Тўрталамиз кечгача етти-саккиз қоп пахта терамиз. Қишлоқдан арава келиб, олиб кетади». Бу — диалог эмас, қаҳрамон хотираси, ўйлари, болалигида кечган воқеа. Лекин кечмиш ҳодисаларни шундай таъсирсиз, ҳаяжонсиз, қуруқ баён қилишга ҳожат бормикан?..

Қиссада келтирилган воқеаларни (узлуксиз қорахатлар келиши оқибатида юз берган йиғи-сиғилар, даладаги оғир меҳнат ва ҳоказо) янада теранроқ таҳлил қилиш, уни ичдан ёритиш, қаҳрамонлар тақдирига туташ ҳодисаларнинг ички моҳиятини уларнинг руҳий олами тасвири орқали ёрқинроқ кўрсатиш зарур эди.

Кўпчилик қиссаларни ўқишлиликдан маҳрум қилиб қўяётган яна бир «жар» бор. Бу — асар тили ҳақида етарли даражада қайғурмаслик иллатидир. «Номсиз юлдузлар» қиссасининг илк саҳифаларидаёқ бир хил сўзлар ўринсиз тез-тез такрорланаверади: **«Қирга бориб келишга** бир кун кетар, **қирга бориб келган** киши кўзларига ҳажга **бориб келган** одамдай кўринар...». Яна: «Қайтиб **келганда одам** анча кўпайиб қолган эди. Райённинг бугун савдо, овқатланиш муассасалари кўчиб чиққан шекилли асосан шу расталарда **одам** гавжум. Ёдгорликни кўраётган **одам...»** ва ҳоказо.

МАВЗУНИНГ ЯНГИ жиҳатларини истеъдод нури билан ёритиш адиб маҳоратига боғлиқдир. Ёзувчи қайси мавзуда қалам тебратишидан қатъи назар, асар материалига ўзига хос ёндашса, образларга ҳаётийлик бахш этса, китобхон диққатини тортадиган асарлар яратиши шубҳасиз. Осон йўлларни кўзлаган, қаҳрамонлар ҳаётини ёритишда, образ яратишда ўзига хосликка интилмаган адибнинг ёзгани эса бугунги дидли китобхон қалбини забт эта олмаслиги ҳам табиийдир.

Жовли ХУШБОҚОВ
Сурхондарё

ТАРЖИМА ВА АДАБИЙ ЖАРАЁН

МАЪЛУМКИ, ЎЗБЕКИСТОНДА ўзбек тилидан рус тилига таржима адабий жараён, катта ҳодиса сифатида 20—30-йилларда шаклланди. Бу серзаҳмат хайрли санъатнинг дарғалари ўша суронли, репрессия кезларида ҳам мумкин қадар ўзликларини сақлаб турдилар, бадиий таржиманинг халқлар дўстлигини барпо қилувчи «элчилик» анъаналарига содиқ қолиб, ибратга, чуқур ҳурматга лойиқ ишларни амалга оширдилар. Бўҳтонлар, асоссиз танқидлар қуюнида қолган Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Усмон Носир, Элбек каби истеъдод соҳибларининг асарларини рус тилига ўгириб, катта жасорат кўрсатдилар. Л. Соцердотова, М. Буйлин, С. Паластров, М. Родионов, М. Аббосов, М. Салье сингари таржимонлар ўзларининг фидойи меҳнатлари, халқимизга, маданиятимизга меҳру муҳаббатлари билан эл ичида ҳурмат қозониб адабиётимиз тарихидан чин маънода ҳалол ўрин олдилар.

Аслиятларни бузиб талқин қилиш, улардан сиёсий хато қидириш, таҳлилда ўша пайтда кенг қулоч ёзган вульгар-социологизмнинг тантанаси бадиий таржима санъатининг эркин ривожланиши йўлида ҳам катта ғов бўлди. Масалан, 30-йилларнинг бошлариданоқ бутун Осиёни гўзал романлари билан ҳайратга солган А. Қодирийни мунаққид С. Ҳусайн «Абдулла Қодирий пролетариат инқилобига нисбатан узоқроқ кишидир. Чунки ҳақиқатан А. Қодирий майда буржуа ёзувчисидир», — деб эълон қилди. Сотти Ҳусайндан сал аввал М. Шевердин: «Ўтган кунлар»да балки унчалик ошкора бўлмаса ҳам, унда эски одатлар, қуръон, эски турмуш ва «фароғатли ўтмиш» тарғиб қилинади. Мафкуравий нуқтаи назардан Қодирийнинг романи— биринчи ўзбек романи — бизники эмас», — деган фикрни баён қилганди.

Бу гапларнинг бадиий таржимага алоқаси шундаки, мазкур айбномалардан сўнг «буржуазия ёзувчиси»нинг бизга «ёт» асарини бошқа тилга ўгиришга унча-мунча довюрак таржимоннинг юраги дов бермаган. Қолаверса, М. Шевердин, таржимонлар зиммасига «Ўтган кунлар»ни «мафкуравий жиҳатдан зарарсизлантирган тақдирдагина рус китобхонлари эътиборига ҳавола этиш мумкин», — деган, бажариб бўлмайдиган вазифани ҳам юклаган. Таржимонларни айни шу оғир талаб чўчитганми, ишқилиб, 30-йилларда А. Қодирийнинг бошқа йирик асарлари рус тилига ўгирилди-ю, «Ўтган кунлар» четда қолди.

Бадиий таржима ва адабий танқиднинг ўлмас аслиятларга айрича муносабатлари ўттизинчи йилларнинг бошлариданоқ кўзга ташлана бошлади. 1932 йили «Советская литература народов Средней Азии» журналининг биринчи сони А. Қодирийнинг бир эмас, икки машҳур асаридан бир неча бобларнинг таржимаси билан бошланган. Мутаржим Исмоил Обид (Тараққий) «Меҳробдан чаён» романининг илк, М. Буйлин эса «Обид кетмон»нинг «Қуёш билан ҳам курашаман» боблари билан рус китобхонларини таништирганлар ва А. Қодирий асарларини тарғиб этишдек бир улуғ ишни бошлаб берганлар. Мазкур аслиятларнинг таржимасини ниҳоясига етказиш эса 30-йилларнинг энг довюрак, истеъдодли таржимони Л. Соцердотовага насиб қилган. Жумладан, «Обид кетмон» рус тилида 1935 йилда алоҳида китоб ҳолида чоп этилган ва ўзбек тилидан рус тилига бадиий таржима этиш борасида катта адабий воқеа бўлган. У нафақат баркамоллиги, аслият руҳининг тўла сақланганлиги, А. Қодирийдек сўз сеҳргари услубининг сақланганлиги, аслиятга реалистик ёндашилганлиги билан ажралиб туради, балки таржима санъатимиз тарихида йирик проза асарлари ўгирилишидаги илк муаллифлаштирилган таржимадир. Афсуски, мазкур таржима ўша 1935 йилги нашрида қолиб кетди, қайта чоп қилинмади, ҳозирги рус тилида ўқувчи китобхонлар ундан қарийб бехабар. Бугунги таржималар билан бемалол беллашадиган бу меҳнатни янгидан рўёбга чиқариш таржима тарихини ўрганишда ҳам, А. Қодирий ва Л. Соцердотова хизматини ёд этиб юриш борасида ҳам, бу икки санъаткорнинг ижодий ҳамкорликларининг рамзи сифатида ҳам хайрли иш бўлар эди.

А. Қодирийга қарши уюштирилаётган бўҳтонлар хуружининг кундан-кун кучайиб, сиёсий таҳдид тусига кириши Л. Соцердотованинг адибга, у яратган бебаҳо аслиятларга эътиқодини сўндира олмади. Билъакс, «Обид кетмон» қиссаси таржимасини тугатар-тугатмас моҳир мутаржим «Меҳробдан чаён» устида иш бошлади. Бу роман бошига тушган кўргуликлар «Ўтган кунлар»никидан қолишмаганлиги ҳаммага аён. (Л. Соцердотова таҳдидлардан чўчимади). «Литературный Узбекистан» журналининг 1935—1936 йилги сонларида романнинг қарийб ярми рус тилида эълон қилинди. Айрим маълумотларга қараганда ўша йиллардаёқ мутаржим аслиятнинг таржимасини ниҳоясига етказган ва таржима Ўзбекистон Ёзувчилар союзида муҳокама қилиниб, бадиий таржимага мутлақо алоқасиз баҳоналар билан рад этилган.

Хуллас, ўттизинчи йилларнинг иккинчи ярмига келиб ана шундай «ҳушёр»лик билан адабиётимизда мудҳиш бир шароит вужудга келиб, «фош этадиган» мафкурабозларнинг устиворлиги вужудга келди. Энди Қодирий, Чўлпон, Фитрат, Боту, Элбекнинг номини тилга олишнинг ўзиёқ хатарли бўлиб қолди. «Фашизм агентларига ўлим, кимда-ким социалистик мамлакатимизга, унинг, ўз бахтини ўзи қўлга киритган халқига тажовуз қилган бўлса — ҳаммасига ўлим, миллионларнинг ҳукми шу» қабилидаги мудҳиш шиорлар не-не одамларнинг онгини шол қилиб қўйган эди. Бу чақириқларда анқиб турган қон ҳидини ҳис этмаган одам қолмаган бўлса керак.

Бундай шароитда бадиий таржиманинг ҳоли не кечди? Ахир, пок номлари энг разил айбномаларнинг рамзига айланган адибларнинг асарларини таржима этиш ўз жонига ўзи атайин қасд қилиш билан баробар эканлигини англаш учун узоқ ўйлаб ўтиришга ҳожат йўқ эди. Бу пайтда таржимонлар оч-қорним, тинч-қулоғим, деб, тирикчилигини ўтказаверишлари мумкин эди. Лекин, улар хавфу хатар бўронида бўғилган ҳақиқат йўлини танладилар, халқимиз, адабиётимиз дардини ўз дардлари деб билиб, унинг фарзандлари бошига тушган мусибатга ҳамдард бўлишга интилдилар. Ўша оғир йилларда Чўлпон, Фитрат, Қодирий, Элбек, Боту, Усмон Носир асарларининг фидойи таржимонлар томонидан рус тилига ўгирилишини фақат жасорат, деб таърифлаш озлик қилади. Л. Соцердотова каби жасур таржимонлар ўзбек совет адабиётининг энг порлоқ истеъдодларини тарғиб этишга ҳеч бир муболағасиз жонларини тикдилар. 1936 йили Л. Соцердотова Фитратнинг «Қиёмат» — «Страшний суд» асарини рус тилига моҳирона ўгирди ва «халқ душманлари»нинг кушандаларини ҳайрат, саросимага солиб қўйди. Машҳур адиб рус китобхонларига ўзининг «Октябрнинг 15 йиллиги» — «15 лет Октября» (М. Родионов таржимаси) ва «Қизнинг қотили» — «Убийца девушки» (таржимони кўрсатилмаган) асарлари билан таниш бўлса-да, «Қиёмат»нинг рус тилида чоп этилиши адабиётимиз ва таржимамиз тараққиётида сезиларли воқеага айланди.

Л. Соцердотова фақатгина Қодирий, Фитрат асарларини совет китобхонлари орасида тарғиб қилиш билан чекланиб қолмади. Чўлпоннинг гўзал асарларидан, кўпгина мақолаларида уни қоралаш қуролига айлантирилган «Куз» — «Осень»ни нодир истеъдод шеъриятидан «элчи» сифатида рус китобхонлари эътиборига ҳавола қилди. Мазкур таржима, шубҳасиз, 30-йиллар шеърий таржиманинг энг гўзал намуналаридан биридир. «Литературний Узбекистан» журналининг саҳифаларида Элбек, Усмон Носир ва бошқа «урилган» адибларнинг асарлари ҳам рус тилида босилиб турди.

БАДИИЙ ТАРЖИМА санъати тарихидаги фавқулоддаги воқеалардан бири «Литературний Узбекистан» журналининг 1937 йилги иккинчи сонида Сталиннинг троцкийчиларни тугатиш ҳақидаги доклади билан Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг русча таржимасини бирга эълон қилиниши бўлди. Ўз исми-шарифини ошкор этмасликни маъқул кўрган таржимон, таржимани чоп этишни ўз бўйнига олган А. Карцев ўзига хос норозилик «баёноти» билдирдилар. Тўғри, бу таржима камчиликлардан ҳоли эмас, лекин гап ҳозир Чўлпоннинг романига мурожаат қилишнинг ўзи қанчалик жасорат эканлиги ҳақида кетаяпти.

«Ашаддий халқ душманлари»нинг асарларини рус тилига ўгирилиши, турган гапки, танқиднинг ғазабига учради: «ўзларининг чин қиёфаларини — фашистларга ёлланган, кўпорувчилик қиёфаларини яширганлар журналнинг деярли ҳамма сонига ўз асарларини тиқиштиришга муваффақ бўлдилар. «Литературний Узбекистан»нинг биринчи сонида Элбек ва Чўлпоннинг шеърлари босилди».

Таржима асарларининг босилишига имкон яратганлар ҳам айбномалардан бебаҳра қолмадилар, улар айбландилар: «Элбек, Усмон Носир, Чўлпон ўзларининг мунофиқона асарларини ташисалар, телбалар дарди-лоқайдлик билан оғриган редакция ходимлари (гап «Литературний Узбекистан» редакцияси ҳақида кетаяпти — **Қ. А.**) уларнинг ҳайвоний қиёфаларини фарқлай олмай, ўзбек халқининг душманларининг асарларини чоп этдилар». Айниқса, Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романининг рус тилига ўгирилиши баъзиларни жунбушга келтирди, таржимон кўрсатилмаган бўлгани учун танқид тиғи редакция ҳайъатига, романни бевосита нашрга тайёрлаганларга қаратилди: «Журнал ўз саҳифаларида ўзбек халқининг ашаддий душмани бўлган жадидларни революционерлар қилиб кўрсатишга уринган Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романини эълон қилди. Ўзбек халқининг ашаддий душмани М. Ҳасанов романнинг ўзбекча нашрини таҳрир қилиб, буржуа миллатчисини минбарга чиқиши учун имкон яратиб берган бўлса, троцкийчи А. Карцев русча матндан миллатчилик руҳидаги мулоҳазаларни қисқартириб, Чўлпонни совет ёзувчилари қаторига киритишга уринди». Кўриниб турибдики, демак муҳаррир романнинг «миллатчилик руҳидаги мулоҳазаларини» қисқартирса ҳам, барибир, «жиноятчилик» домига чап беролмаган.

Фитратнинг «Убийца девушки» — «Қизнинг қотили» асарининг эълон қилиниши ҳам вақтли матбуот саҳифаларида сиёсий хато сифатида баҳоланиб, қайта-қайта таъкидлаб турилди: «асарнинг ғояси зарарли ғоя, у қулоқларга раҳм-шафқат ҳиссини уйғотишга мўлжалланган». Ваҳоланки, мазкур асарда ёш қиз янги тузум душмани бўлган отасини колхоз йиғилишида фош қилмоқчи бўлганлиги учун ўз падари томонидан бўғиб ўлдирилади. Асар тўғри ўқилса ҳам, тескари қаралса ҳам, ундан «қулоқларга раҳму шафқат ҳиссини» топиш қийин.

Шундай қилиб, 30-йиллар бадиий таржима санъати вакиллари ҳалқимизга, адабиётимиз ривожига сидқидилдан хизмат қилдилар, таржиманинг эзгу ният-мақсадини, ҳақиқатни, ноҳақ топталган тенгсиз аслиятларни сиёсий танқид таҳдидига алмашмадилар. Замона зайлига қараб иш тутишни рад этиб, бизнинг чуқур ҳурмат ва эътиқодимизга лойиқ ишларни амалга оширдилар.

ШУНДАЙ САВОЛ туғилади: «халқ душманлари»нинг асарларини таржима этаётганда ўз бошларини ҳам дорга тортаётганларини билмасмидилар ё улар республикадан узоқда яшаб, бу ердаги аҳволдан, Қодирий, Фитрат, Чўлпон, Усмон Носир каби «аксилинқилобчилар»нинг зўр бериб фош этилаётганидан бехабармидилар? Аксинча таржимоннинг миллий адабиётни, адабий жараённи ва ҳатто ўзи таржима қилаётган асарни яратган адибни яхши билмай ҳам ишга киришавериш кўпроқ кейинги даврларга, айниқса, ҳозирги вақтга хос. Ўттизинчи йилларда эса таржимонларнинг асосий қисми ўзбек адабиёти ва ҳаётига аралашиб яшаган, барча машаққатларни ўзбек адиблари билан бирга баҳам кўрганлар. Ижодий ютуқларини ҳам, бу ютуқлардан бошларига тушадиган кўргуликларни ҳам тенг бўлишган. Шу маънода, бадиий адабиёт билан бадиий таржима ҳам бир-бири билан бақамти ривожланган. Биз 20—30-йиллар адабий жараёни ҳақида сўз юритганда ана шу елкадошликни кўпинча эътибордан четда қолдирамиз. Ҳолбуки, бу елкадошлик адабиётлар дўстлиги, икки миллатга мансуб ижодкорларнинг самимий ва довюрак биродарлиги хусусида талай ибратли мисоллар берадики, буларни чуқур ўрганиш, ўша йилларда яратилган аслиятлар билан бирга, чин жасорат кўрсатган ҳақиқий байналмилалчи заҳматкаш мутаржимлар меҳнатларини рўёбга чиқариш ҳам илмий, ҳам инсоний жиҳатдан бурчимиздир.

Қуддус АЪЗАМОВ

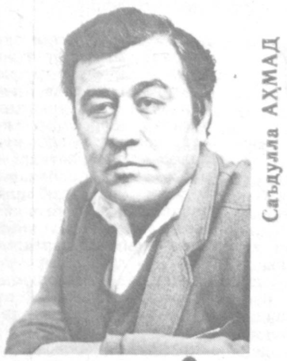

Саъдулла АҲМАД

Гўдакнинг бахтини қора ёзмишлар.
ФУЗУЛИЙ

Қора ёзганмиди, ёзганмиди қорга,
Етиб олмоқ бордир, болам, баҳорга.
Баҳорга кўз тикиб тикка тирик жон,
Баҳор бу — имкон.
Ночорлар ул, чоҳдан чора қазмишлар: —
«Гўдакнинг бахтини қора ёзмишлар».
Баҳордан хабардор, бедор тур,
эй, қон,
Баҳор бу — имкон!

АЙНИЙ ЗИНДОНДА. 1918

Юрагим, сенга осон.
Ҳунарингдир сенинг исён.
Биров келиб бостиролмас,
Ё туттириб остиролмас,
Уз уйингдир масли зиндон.
Навбаҳорда нурли осмон,
Ҳайдалган ер дуркунлигин,
Ўркач-ўркач ўйнаган маст
Шамолларнинг эркинлигин
Кўриб кўзинг куйган эмас...
Юрагим, сенга осон.

ТОМАС МОРНИНГ ЧОПИЛГАН БОШИ

Қуллуқ бўлсин, жаллод сенга, қуллуқ кескир
ҳилолинг!
Ўз ишингнинг устасисан, жаллод,
бўлсин ҳалолинг!
Сен ҳатто ўз бошингдаги қуёшни ҳам қулатдинг,
Бир зарб билан чопа билдинг социализм хаёлин!..
Қуллуқ бўлсин, жаллод сенга, қуллуқ
кескир ҳилолинг!

●

Гойя!
Ёвуз тушларингни мендан ол, дўстим!
Бу қандай босинқираш ўзи, тушунолмайман.
Пул нимаси!
Қизил гуллар бағрида ўсдим...
Тилла тугул, қуёш берсанг,
бундай тушни сендан олмайман!
Гойя!
Нега бозор қилдинг ёвуз тушларингни сен?!
Ҳўкиз бошли мешқоринлар гулларимни ямлаб
битдилар...
Тўнғизтуёқ, товуқмия ҳарис кўзлилар
Кунларимни битта қўймай талаб кетдилар!
Бу қандай босинқираш ўзи, тушунолмайман...
Гойя!
Ёвуз тушларингни мендан ол, дўстим!

ҚИЗИЛ АВЛИЁ

Юзи латиф, кўзи қайроқ.
Минбари қизилўнгачдан.
Курсисига дастёр бойлик.
Кўрсаки... тил — қизил байроқ:
Не умидда элга очган
Тилини ютиб юборди Ойбек...

●

(Омон Азиз мисга ишлаган сурат)
Дарҳақиқат,
Қўйни ўз оёғидан осадилар...
(Пичоқни чаппа тишлар
Қассоб — мирғазаб!)
Шўр қисган қисматни пичоқ билан ёзадилар.
— Оёғидан?!
— Ия?..
— Нечун?
— Бесабаб...
Табиатан қўй бўлгани учун.

●

Бекор!
Уммонлар тубидан изламасинлар,
Сени ютган уммон — зўрлик ҳирс, бидъат!
Сен чўкиб ётибсан менинг танамга, —
Арзир ҳақ деб, сиғинса халқим
Санобар* сувратли сендек санамга.
Атлантида — еттинчи қитъа, —
Нокас назаридан бекинган қалбим!

●

Осмон тоза эди бир дам,
Осмон тоза эди.
Биз
Дардларимизни ортиб бордик ракеталарда.

* Шарқ донишмандлари фикрича, юрак санобар шаклидадир.

Ажал уруғини ортиб борди биров.
Ҳасад ипларини тортиб борди,
Асаб ипларини...
Осмон орзу бўлмай қолди бирдан,
Осмон пасайди...
Ерга ёрдам керак энди, ерга ёрдам!
Қорда
Бош яланг туриб қолса,
Ўлмайди одам,
Бошпанасиз қолса,
Одам ўлмайди.
Аммо нима қилсин инсон,
Дилда умидлари ўлмай туриб,
Келажакка йўл олса беосмон?!
Осмон тоза эди бирдам,
Осмон тоза эди...
Аммо тозамиди унга
Йўналган инсон?
Унда нега бирдан осмон пасайди?!
Орзу бўлмай қолди осмон...
Лозим эди, аввал,
Тозарса инсон!
Поклан, —
Портла ва ён!
Эй, сен —
Инсон ва осмонни
Ортмоқлаб учган юрагим!
Ёнишнинг поклигига
Келтирмоқчи бўлсанг имон,
Дам сайин портлаб,
Порлаб ёнаётган
Қуёшга қарагин!
Поклан, —
Портла ва ён!

Ғайбулла САЛОМОВ

Бир кун редакциямизга таниқли таржимашунос олим Ғайбулла Саломов келди. Ҳажвчи Неъмат Аминов ҳам шу ерда эди. Бир ажиб гурунг бўлди. Олимимиз негадир безовта, қаҳқаҳа отиб кулса ҳам кўзининг тубида қандайдир ҳадик бор эди. Гурунг анжом топиб, ҳамма тарқагач, домла у ёқ-бу ёққа синчков назар ташлаб, айтдики «Мен... мен шеър олиб келувдим...» «А!..» деганимизни ҳам билмай қолибмиз. Яна давом этдики «...одамлар ёшликда шоир бўлса, биз қариганда ёшарибмиз, на илож? Кўрарсизлар...» Кўрдик. Ўқидик. Яхши. Эртасига у кишига сим қоқиб сурат сўрадик. Ўн беш кундан кейин номимизга конверт келди. Ичида сурат. Хуллас, мана шеърлар. Хулоса чиқариш ўзингизга ҳавола...

ҚАЛДИРҒОЧНИНГ РАКЕТАГА ДЕГАНИ

Сенга — етти иқлим,
денгизлар,
кўллар,
осмони билан.
Бутун коинот:
ой, қуёш, юлдузлар —
уммони билан.
Бари сенга!
Дафъатан,
Менга
кафтдай,
бир парча
ватан керак.
Ватан!

Шу бир парча ватаннинг
бўлсин коиноти, осмони,
қуёши, юлдузлари,
Кечаю—кундузлари...
Бўлса бас,
менга
кўп эмас,
кафтдай гўша.
Қани — ўша?..

ФАЛСАФАГА РАДДИЯ ЁКИ ҚУЛОҚҚА ИСИРҒА

Бобомнинг бобосининг бобоси —
бобомнинг бобосига,
бобомнинг бобоси —
бобомга,
бобом —
дадамга,
дадам —
менга...
Мен — боламга,
болам —
боласига,
боламнинг боласи —
боламнинг боласининг боласига
... ўгит қилганимиз қилган:
«Агёр тўқ бўлса, фуқаро — тинч».
«Агёр тўқ бўлса, фуқаро — тинч»...
Қани — мантиқ?
Қалбда бир ўкинч:
Агёр —
тўқ,
тўқликдан —
ёрилай дейди,
Аммо фуқаро —
нотинч.
Зотан,
агёр қанча тўқ бўлмасин,
Фуқаро:
— тинч бўлмаган ҳеч,
— тинч эмас,
—тинч бўлмас ҳам минбаъд
абадул абад!..

БИР ҚУВ ОҒАМГА

Оғангман дединг — ишондим,
Тоғангман дединг — ишондим,
Ишон дединг, ишондим,
Ишонгандан ишондим...
Букир дединг ўзимни,
ишондим.
Чўтир дединг юзимни,
ишондим.
Сўқир дединг кўзимни,
ишондим,
Қўтир дединг сўзимни,
ишондим.
... Яна
не—
га
ишонай?..

ҲАЙВОНОТ БОҒИДА

Биз озодмиз,
озод кунлар
қачон келур?
Шод-хуррammиз,
қачон келур
шодон кунлар?
Бахтиёрмиз,
бахтли айём
келур қачон?!
Қачон келур
бизнинг дорил —
омон кунлар?
Учқур эдик, қирқдилар қанотимиз,
Ҳайвонликдан маҳрум бўлур зотимиз.
Одам бўлиш қийин, дерлар. Ёронлар,
Ҳайвон бўлиш осонми бу дунёда?
Учиб борар аста-секин отимиз.

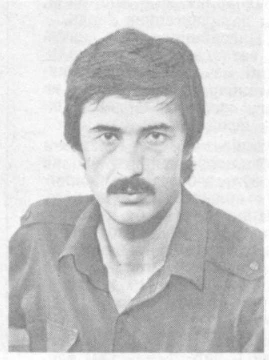

Одил ИКРОМ

МУҲОФАЗА

Сард офтобда қайралган оч-яланғоч осмон
Тийрамоҳнинг эгик боши узра яроқлар.
Баҳоргача бўзлаб ётар беун. Беомон
Ниғоҳимда жон сақлаган урён дарахтлар.
Дарахтларнинг аёз урган тамғаларидай
Кўкармайди ер кўксида қорайган доғлар.
Суғрилган тилдай кузак панжаларида
Типирчилар сўздан қолган муздай япроқлар.
Руҳи сўлган, қаҳри ўлган, бемадор, бекас —
Бунда хору хазон бўлган қишлоқ боғлари.
Суягимдан ўтиб кетар, изғирин эмас
Саратонда дийдираган дарахт шохлари...

АРИФМЕТИКА

Қандоқ ақллисан, арифметика,
Сабрга ўргатдинг аҳли тамизни:
Тик боқиб дўст тугул, ҳариф бетига
Қирққа бўлиб бердинг битта майизни.
Ёмонни яхшига кўпайтирганда
Ҳисобу китобдан адашмагансан.
Туққан-туғишганинг ерга кирганда
Улар билан мозор талашмагансан.
Бироқ, талтайганча «миллион»лар бошин
Жуда осон қўшиб қўйдинг мақтаниб.
Эҳ, нима қилардинг ҳаддингдан ошиб...
Ажратиб бер энди Ердан Пахтани...

КЎҲНА ҚЎШИҚ

«Тунларим, маҳтобон тунлар, олишманг,
Кунларим, оҳ, нодон кунлар, олишманг...»
Қонталаш уфқлар аро холисман,
Нега сен ўртага тушдинг, қаро ер?!.
Тонг чоғи турбатлар ёдимга тушди,
Тун оғиб, ғурбатлар ёдимга тушди,
Беҳисоб суҳбатлар бошимга тушди,
Нега сен ўртага тушдинг, қаро ер?!.
Бунчалар бегона, олис бўлмасанг,
Бунча шўрпешона, ёлғиз бўлмасанг,
Девона экансан, холис бўлмасанг,
Нега сен ўртага тушдинг, қаро ер?!.
Тунларим тупроққа қоришмаганди,
Тонгларим тонг отмай ёришмаганди.
Онам ажал билан олишмаганди...
Нега сен ўртага тушдинг, қаро ер?!.

●

Ерда қолиб кетдим,
Тиззамгача — ер,
Эрта қолиб кетдим
болалигимдан.
Баъзан овутади
йўргакланган меҳр,
Болалик аёлнинг
болалигидай.
Ерда қолиб кетдим,
Бўғзимгача — ер,
Осмон туюлганда
тасқара — жасад.
Қон тўкмайман,
— дедим,
Тўкмоқ учун тер,
Гоҳ фурсат етмади,
Гоҳо фаросат.
Ерда қолиб кетдим,
Ер — жисму жоним,
Осмон йироқ энди,
Осмон — серзарда.
Ерда қолиб кетдим,
Тошбағир жоннинг
дийдасидан қотиб
кетган ерларда...

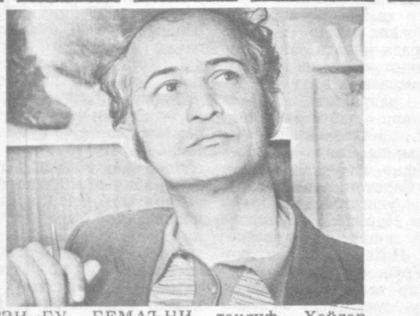

Омон МУХТОРОВ

Маҳалладаги можаро

ҲИКОЯ

ЎЗИ БУ БЕМАЪНИ таклиф Ҳайдар бободан чиқди!

Маълумки, қариялар ҳеч вақт ош еб, арақ ичиш учун чойхонада тўпланишмайди. Баъзан уларни кампирларининг томдан нари томонни кўрмай бошлайдиган дийдиёси, талаб-даъволари безор қилиб юборади. Бундай пайтда беихтиёр тенгдошлари даврасида бир пиёла чой ичиб, дунё тўғрисида гаплашгилари келади. Секин уйдан кўчага сирғалишади.

Ўша куни ҳам аслида шундай бўлган эди.

Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин бир ёқдан чойхонага энди қадам қўйишганида, иккинчи ёқдан Ака Муродни эргаштирганча, негадир илжайиб Ҳайдар бобо келиб қолди... Шу ўринда бошқалардан ажратиб, нима учун бу қарияни «бобо» деяётганимизни қисқача тушунтиришга тўғри келади.

Тенгдошлари ёш йигитларга ўхшаб ҳамон костюм кийиб, бўйинбоғ тақиб юришганига қарамай, бутун маҳаллада мана шу биргина Ҳайдар бобо катта соқол қўйиб, тўн кийганча, бошига салла ўраб юради. Сирасини айтганда, бир даврага уюшган бу қариялар барчаси шу тахлит кийинишлари мумкин эди; лекин ҳеч кимга сир эмаски, бизнинг ажойиб замондошларимиз узоқ йиллар бундоқ турқи-тароватдаги кишини мулла, муллани эса махлуққа ўхшаган бир нарса, деб билишган. Ҳозир одил ҳукумат тақводорларнинг пилигини кўтариб, айниқса, дуч келган қарияга мулла деб зуғум қилаверманглар, қабилида янгича фикр юритишга ундаётган бўлса ҳамки, одамлар учун орқага қайтиш анча қийин. Қайси оқсоқолга, бор, соқол қўйиб, уйдан тўнингни кийиб чиқ, кексалигинг билиниб турсин, дейсан. Инсонга ўзига мос кийим ҳам файз бағишлашини ҳаммага бирдек тушунтириб бўлмайди.

Гапнинг индаллоси...

Чойхонада қариялар чой ичишб, Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин халқаро аҳволни бир сидра ўгириб чиқишганида, Ҳайдар бобо ҳалиям негадир илжайиб ўтирарди. Ниҳоят, дўстлари диққатини тортиб, Ака Мурод унинг биқинига туртди.

Ҳайдар бобо аста йўталиб қўйди. Кейин:

— Менда бир таклиф бор, — деди. — Ўзимиз маҳалланинг олди бўлиб қолдик, жўралар. Катта-кичикни бошини силаб, теграмизга йиғиш, йўлга солиш бизнинг вазифамизга киради. Шу важга кўра, маҳаллада «Ойдин» деган янги бир мукофот таъсис қилсак. Энг яхши, халқпарвар, виждони пок одамга йилида бир марта шу мукофот бериб борилса...

Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин бу гапни эшитиб, бир дам ўйланиб қолишди. Ҳайдар бобога қўшилиб, Ака Мурод ҳам улардан жавоб кутарди.

Икки қўлни кўкракка қўйиб ҳақиқатга тик қарайдиган бўлсак, ҳозирги замонда нима кўп — мукофот! Адашиб қайси кўчага кирма, қаршингдан фалон мукофот олган киши чиқади! Кичик бир маҳалланинг ўзича яна мукофот таъсис қилиши шарт эканми?! Лекин... лекин...

Шу фурсатда Ҳайдар бобонинг соқол қўйиб, чинакам мўйсафидларга хос кийиниши қандайдир аҳамият касб этди. Бошқа биров эмас, китобларда расми босилган Муқимий, Фурқатларга ўхшаш улуғвор қиёфадаги бу одамнинг кутилмаганда ўртага ташлаган таклифига жавобан, Исҳоқ Махсум билан Уста Мўминнинг терсайиб йўқ дейишга юзлари чидамади. Бундан ташқари, умуман, ҳозирги кунда ҳар қандай таклиф кишини ҳаяжонга солади. Одамларимиз шунга ўрганиб қолишган! Исҳоқ Махсум билан Уста Мўмин ҳам хом сут эмган банда эдилар. Бир дам ўйланиб тургач, ҳаяжонланиб, бу гапни қаёқдан топдингиз, баракалла, деб юборишди.

Дарвоқе, маҳалла комитети чойхонанинг ўзида эди. Қариялар ўринларидан сапчишиб, одам кўп йўламайдиган ичкаридаги хонага йўналишди; қўлларига қоғоз-қалам олиб, дарҳол ишни режалашга киришишди.

МУЛОҲАЗАГА БЕРИЛМАЙ масалага жўнроқ ёндашса, тан олиш мумкин: ният эзгу эди! Одамийликни шарафлаб, катталар мисолида ёшларга таъсир қилиш, уларни тарбиялашга нима етсин! Инсоф юзасидан, яна бир нарсани айтиш керак: кўнгилдаги содда ниятни энди албатта амалга оширмоқчи бўлиб, қимирлашга тушган тўрт қариядан ҳеч ким ўша куни, шу ишни ташкил қилсак, ўзимиз ҳам қуруқ қолмасмиз, деган шум хаёлга бормаган эди! Улар бундай тубанликдан йироқ кишилар эди.

Қариялар бутун маҳалладаги одамларни бирма-бир кўз олдиларига келтиришиб, шошмасдан яқин беш йилга мўлжалланган бир рўйхат тузишди. Беш кишининг исми-шарифини бундай тартибда қоғозга тиркашди:

1. Мирҳосил, 2. Абдужаббор, 3. Кимсан ота, 4. Қаюмжон, 5. Истам ака.

Йўқ! Ҳамма иш хамирдан қил суғургандек кетаверади, биз назорат қилиб турамиз, деб ўйлаб қариялар қаттиқ адашишган эди!

Улардан ким оғзидан гуллагани маълум эмас, ўша куниёқ, орадан икки соат ҳам ўтмай, бутун маҳалла мукофотнинг ҳидини билиб, аллақандай ғимирлаб қолди. Пичир-пичир, шивир-шивир... Ўша кундан бошлаб, маҳаллада четдан кўз илғамайдиган ажиб бир можаро қўзғалди. Ким экан энг яхши, халқпарвар, виждони пок одам, бир кўрайлик-чи!..

Шу ҳафтанинг охирги куни чойхонага Жўрақулов деган олим кириб келди. У қариялар билан қуюқ сўрашгач, бундай гап қилди:

— Яхши бир ишни бошлабсизлар, отахонлар. Менга ёқди! — Кейин, ҳайъатга ўзини қўшган алпозда дардини ёрди: — Биринчи мукофотни Ботирхон акамга берсак, олармиканлар? Арзимаган нарсани бериб мени камситибсизлар, демасмиканлар? Хафа бўлмасмиканлар?!

Ботирхон ака катта бир идорада каттагина мавқе эгаллаган, аммо бурнидан қурт ёғадиган бетамиз бир киши эди. Жўрақулов чойхонадан чиқиб кетгач, қариялар энсалари қотиб, ташвишланиб узоқ машварат қилишди. Боягидек одамга бу мукофотни бериш — жиноятга тенг! Бермасанг, қиш ўртасида ўн кун иссиқ сувни боғлаб ташлаш ёки тўй қилаётганингда уч кун чироқни ўчириб қўйиш қўлидан келади. Тўртта қариянинг касрига бегуноҳ халққа жабр бўлиши аниқ! Қандай йўл тутмоқ керак?!

Қариялар ғуссага чўмиб, хаёлга толиб, илож-ноилож, биринчи мукофотни шу лаънати олса олсин, бундан сўнг ҳар кимга бераверmaймиз, деган гапни маъқул топишди. Бироқ, шу билан можаро тинди, деб ўйлайсизми?!

Бу дунёда мен ёмонман, мен виждонсизман, дейдиган одамни учратиш кундуз куни осмонда юлдузни кўришдан ҳам мушкул экан! Дунёда, мен олганимни олганман, бўлди, дейдиган одамларни ҳам баъзан кундузи чироқ ёқиб қидиришга тўғри келар экан!.. Олдинлар одам кам кирадиган чойхона кундан-кун арининг инига айлана бошлади. Ҳали Ботирхон акага мукофотни бериб-бермай, ўзи келиб ялтоқланиб мукофот сўрайдиганлар, талаб қўйиб, дўқ урадиганлар пайдо бўлишди! Иккита ҳовлиси бўлатуриб беш хонали уйни қўлга киритган Рўзимат ака дейсизми... бир умр етим болалар нонини туя қилган Комилбой дейсизми... ҳамма мукофотга даъвогар эди! Иш шу даражага бориб етдики, ҳатто Аҳмад дўкондор кўтара савдога ўтиб, қарияларга оппа-очиқ, менга сенларнинг юз сўм пулинг керак эмас, обрў учун берасанлар, бўлмаса эртадан дўконни очмайман, деди!..

Кунга тун уланиб, шу тахлит мўлжалланган беш йил ҳам орқада қолди...

Бир куни бошдан-охир барча машваратларда оғзига сув олиб миқ этмай ўтирган Ака Муродга бехосдан тил битди.

— Хўш, энди янги рўйхат тузамизми? Буёғи мукофотни нима қилдик?! — деди у мазах аралаш бир оҳангда. Кейин юмшаб, қўшиб қўйди. — Олдинги рўйхатдан бир кишига берайлик ақалли. Уят бўлиб кетди...

Мулзам қўйда ўтирган Исҳоқ Махсум билан Уста Мўминга, айниқса, Ҳайдар бобога жон кирди. Уларга шармандаликдан қутулишнинг бирдан-бир йўли шу бўлиб туюлди.

Қариялар кўчадан ўтиб кетаётган боладан исми-шарифи рўйхатда биринчи турган оддий муаллим Мирҳосилни чақиртиришди.

Кўп куттирмай, Мирҳосил чойхонага кириб келди.

— Бизнинг кичик бир мукофотимиз бор, эшитгандирсиз, — деди Исҳоқ Махсум салмоқлаб. — Шуни бу йил сизга бермоқчимиз!

Мирҳосил катта бир мактабда дарс берса ҳамки, ҳозиргача кўп ақлли гапларни эшитган қарияларга ўта хашаки гапни айтди:

— Мен доим кўнглим буюрган ишни қилганман. Мукофот олиш учун ҳеч иш қилганим йўқ...

— Шунинг учун ҳам сизга беряпмиз-да! —асабийлашиб тўнғиллади Ҳайдар бобо.

— Бунақаларга у берилмайди, шекилли... Мен ололмайман!

Шундай деб, Мирҳосил чойхонадан этак силкиганча чиқиб кетди.

ҚАРИЯЛАР ГАНГИБ қолишди. Улар буни кутишмаган эди.

Энди нима қилиш керак? Ишни эски тартибда олиб бораверган маъқулми ёки тўхтатган маъқулмикан... ҳеч ким ҳеч нарса деёлмасди!

Сиз қандай маслаҳат берасиз, биродарлар? Фикрингизни бизга ёки қарияларнинг ўзига ёзиб юборолмайсизми?! Уларнинг адреси:

Кунжут маҳалла, тупик чорпоя, уй рақам 15...

Баҳор гуллари...

Т. ҲАМРОҚУЛОВ фотоси

КПСС МАРКАЗИЙ КОМИТЕТИНИНГ МИЛЛАТЛАРАРО МУНОСАБАТЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ТЎҒРИСИДАГИ ПЛЕНУМИ ОЛДИДАН

1. Сизнингча социал-сиёсий ислоҳотлар шароитида миллий муносабатларни ривожлантиришнинг истиқболлари қандай?

2. Кўпмиллатли давлатимизда миллий тилларнинг ўрни ва аҳамияти сизнингча қандай бўлиши керак?

3. Миллий маданиятларнинг бойиш йўллари ҳақида сизнинг тасаввурингиз?

Тоҳир МАЛИК

ПОЙДЕВОР

Газетамизнинг ўтган сонларида КПСС МКнинг миллий муносабатларни такомиллаштиришга бағишланадиган Пленуми олдидан маданият арбоблари, санъаткорлар, адиблар ва ўқувчиларимизга бир қанча саволлар билан мурожаат қилган эдик. Шу муносабат билан «ЎзАС» саҳифаларида Ўткир Ҳошимовнинг [№3, 1989], Хайриддин Султоновнинг [№9, 1989], Ойдин Ҳожиеванинг [№10, 1989] чиқишлари эълон қилинди. Уларда адибларимиз бугунги куннинг ғоятда долзарб муаммоларини кўтардилар. Бу чиқишлар ўқувчиларимизда жиддий қизиқиш уйғотди. Биз муҳим мавзуни давом эттириб, бугун ёзувчи Тоҳир Маликнинг жавобларини эълон қилаётирмиз.

1. Ҳар биримиз фарзандларимизнинг иқболини ўйлаб, босган қадамини кузатамиз, кимлар билан дўстлашаётганини назорат қиламиз. Бирон бир бола кўнглимизга ёқмаса, «у билан дўстлашма» деб қаттиқ талаб қиламиз. Меҳримизни уйғотган болани фарзандимизга чин ўртоқ бўлиб қолишини истаймиз. Бизнинг бу истакларимиз ҳамма вақт ҳам ширин мева беравермайди. Мажбуран дўст бўлиш — пойдевори қулдан ишланган бино. Сал нам тегдими, пойдевор нурайди, бино эса қулайди.

Биз халқлар дўстлиги деб аталмиш муқаддас, муаззам бинони узоқ вақт шундай пойдевор устига қурмоқчи бўлдик. Бир-биримизни яхши билмасдан, бир-биримизни юракдан ҳурмат қилмай, сохта жилмайишлар билан дўст тутиндик. Бир-биримизни яхши билмаймиз дедим. Бу шунчаки тил учига келиб қолган гап эмас, балки узоқ йиллар кузатишлар натижасида пишиб етилган фикр. Хўш, биз Грузия ҳақида нима биламиз? Тарихдан Руставелини, шоҳ малика Тамарани ўқиганмиз мактабда. Ҳозирги кун ҳақда гап кетса, «Динамо» футбол командасини биламиз. Зиёлилар уч-тўрт ёзувчини, артистни билади. Бутун бир халқ ҳақидаги тушунчамиз шулар. Молдавияни, Болтиқ денгизи бўйидаги республикаларни ёки Ёқутистонни деярли билмаймиз. Хўш, улар-чи? Қардошлар-чи? Уларнинг биз ҳақимиздаги билимлари, тушунчалари бундан ортиқ эмас. «Ўзбекистон пахта етиштиради, Самарқанд, Бухоро деган шаҳарлари бор...», Бу тушунчаларга энди марказий матбуотнинг «холис хизматлари» туфайли «Ўзбекистон... ярмиси порахўр, ярмиси ўғри халқ», деган тушунча сингдирилди. Хўш, ана шу тушунчалар, билимлар чинакам дўстликка асос бўла оладими? Асос бўла олмаслигини Қозоғистондаги, Татаристондаги, Арманистон, Озарбойжондаги воқеалар тасдиқлаб турибди. Меҳмонни тантана билан кутиб олиш, чойхона палов билан сийлаш, совғалар билан жўнатиш — дўстлик белгиси эмас. Чинакам дўстлик бир-бирини билишдан, англашдан бошланади.

Дўстлик қасрининг сталинизм қилган пойдевори вақт синовига дош бера олмади. Лекин бу ҳол бадбинлик учун асос бермайди. Қасримиз йиқилгани йўқ, бир оз силкиниб олди. Энди оқил одамларнинг бурчи — унинг янада дарз кетишига йўл қўймаслик. Ҳозир миллий муносабатларни мустаҳкамлаш учун шароит яратилди. Энди буйруқ асосида эмас, чин дилдан, самимий дўстлашишга имкон бор. Гап ана шу имкониятдан тўғри, оқиллик билан фойдаланишда. Бу масалани ҳал этишда баъзан оқилликка нисбатан эҳтирослар устун келиб қоляпти. Шу туфайли тушунмовчиликлар, норозиликлар юзага келяпти. Бу бежиз эмас. Биз бундай масалаларни ошкора ҳал этишни энди ўрганяпмиз. Сувга тушмай туриб сузишни ўрганиб бўлмайди. Демак, ҳар бир ножўя гапдан, ножўя ҳаракатдан дарров умумий хулоса чиқариб, «миллатчи» деган тамғани босавермаслик керак.

Қарс икки қўлдан чиқади, деган гап бор. Ўзаро дўстлик ҳам шундай. Халқлар бир-бирларини чин дилдан ҳурмат қилишлари шарт. Оддий халқ бир-бири билан қўни-қўшни, қариндош-уруғ бўлиб яшайди. Тўйлари ҳам бирга, азалари ҳам бирга. Сувни лойқалатувчилар асосан зиёлилар. Назаримда, жойлар, тарихий шахсларга нисбатан бўлаётган даъволарга чек қўйиш керак! Минг йиллар орасида талашмаган жойни, талашмаган шахсни энди «сеники-меники» деб турсак уят эмасми? Тарихий шахслар меросини ҳар бир халқ ўзича ўрганмай, зиёлилар, олимлар баҳамжиҳат ўрганса кўпроқ фойда бўлмайдими? Тарихий шахслар ҳақида мукаммал бадиий асарлар кам, кинофильмлар, саҳна асарлари эса йўқ даражада. Назаримда, талашишга кетадиган вақтни, кучни, билимни шундай савоб ишларга сарф этиш зарур. Ўрта Осиё ва Қозоғистон олимлари шу масалаларда тез-тез давра қуриб туришлари шарт. Давра қурганда ҳам шахснинг кимлигини аниқлаш эмас, меросини халққа етказишни ҳал этиш зарур. Биров чиқиб «Форобий қозоқ эди» деб юз йил жар солгани билан фойда йўқ. Ундан кўра бу алломанинг меросини ўрганиб, халқни баҳраманд қилиш керак. Ёки «Хоразмий ўзбек, Беруний, Улуғбек, Фарғоний... ўзбек» деб жар солишимиздан наф борми? Ахир халқимиз бу алломаларнинг номинигина эшитишган. Меросидан эса деярли бебаҳра. Хоразмийнинг кибернетика отаси эканини барча ўзбеклар яхши билади, дея олмайман ва буни кечириб бўлмас ҳол, деб ҳисоблайман. Шу ишлар билан ҳозир биз шуғулланмасак, ким, қачон шуғулланади. Талашишлар, баҳслар ҳеч қачон ниҳоясига етмайди. Ҳеч қачон бир томон «яхши шу сизники», деб қуллуқ қилмайди. Шу боис ўзаро миллий муносабатга раҳна солувчи гапсўздан амалий ишларга ўтиш керак.

Ўз онасини ҳурмат қилмайдиган одам нариги маҳаллалик бегона онани ҳурмат қилмайди. Худди шунга ўхшаш — ўз халқини ҳурмат қилмайдиган одам ўзга халқни ҳам ҳурмат қилмайди. Ўзбек ўзбек эканидан, украин эса украин эканидан, яҳудий яҳудий эканидан фахрланиши табиий ҳол. Афсуски, бу фахр узоқ йиллар омбур билан қисилди. Энди биз ҳар бир одамда ана шу фахрни уйғотишимиз шарт. Тарихимизни чуқур ўрганишимиз керак. Яхши бўлса ҳам, ёмон бўлса ҳам шу тарих бизники — ҳеч қаёққа қочиб қутулолмаймиз. Пушкин айтганидек, аждодларга ҳурматсизлик — ахлоқсизликнинг биринчи белгисидир. Бугун тарих устига кул тортсак, эртага авлодларимиз барибир очадилар ва бу кулни бизнинг устимизга тортадилар. (Шундай қилишга улар тўла ҳақлидирлар!) То яқин йилларга қадар ҳам тарихий асар «Ўтмишни қўмсаш» деб баҳоланди. Беъманиликни қаранг: украин ёзса майли эмиш, грузин, рус... ёзса, майли эмиш-ку, ўзбек ёзса, тарихни қўмсаш эмиш!? Қизиғи шуки, ўзбеклар тарихига оид асарларни грузин, украин ёки рус адиблари ёзса, бу тамға босилмайди. Адабиётга нисбатан бўлган шу нотўғри муносабат ҳам ўзаро миллий муносабатларга салбий таъсир қилгани сир эмас.

Бир неча йил илгари олий ўқув юртларида бошқа миллатга нисбатан ўзбеклар кўп, бу социал ноҳақлик деб танқид қилинди. Ажаб, ўзбеклар Ўзбекистон республикасида ўқимасдан қаёққа боришлари мумкин? Доҳий Лениннинг Тошкентда дорилфунун ташкил қилишдан мақсади маҳаллий миллат вакилларига билим бериш бўлган-ку ахир. Ҳар бир республика ўз мутахассисларини ўзи тайёрлаши керак эмасми?

Мени яна бир нарса кўп ўйлантиради. Бу — Ўзбекистон спортида ўзбекларнинг камлиги. Футбол командаларимизда номига 3—4 ўзбекни кўрамиз. Айрим спорт турларида умуман учратмаймиз. Ҳолбуки, бу юқоридан берилган кўрсатма, буйруқ натижаси эмас, балки шу соҳага жавобгар шахсларнинг калтабинлиги. Ҳеч эсимдан чиқмайди. 1967 йилда Ростов-Дон шаҳрида ёш футболчиларнинг мусобақаси бўлган эди. Тошкентдан борадиган команда фақат руслардан иборат эди. Сўнгги соатда командага учта ўзбек қўшилди. Оқибатда шу иш учун бир неча одам ишдан олинди, танбеҳ эшитди. Бу ҳам майли, ўша мусобақа пайтида ростовлик мухбир мен билан суҳбатлаша туриб, «қачонгача сизларнинг шарафингизни руслар ҳимоя қилади?» деган эди. Мана шу гап сира эсимдан чиқмайди. Чунки — бу ўринли танбеҳ эди.

Мен тилга олган масалаларни асосан ўзимиз ҳал қилишимиз зарур. Юқоридан кўрсатма, фармон, буйруқ кутишимиз шарт эмас. Аввало, ўзимиз ҳамжиҳат бўлишимиз керак. Шундагина миллатлараро ҳамжиҳатликка, байналмилал дўстликка, чин самимий биродарликка муносиб ҳисса қўша оламиз.

2. Онани ҳурматлаш ҳақидаги фикримни давом эттириб шуни айтишим мумкин: ўз она тилини ҳурмат қилмайдиган одам ўзга тилни ҳам ҳурмат қила олмайди. Ҳозир давлат тили ҳақида кўп гапириляпти, баҳслар кўп бўляпти. Икки тиллилик тарафдорлари республиканинг кўпмиллатли эканини рўкач қиляптилар. Хўш, Грузияда фақат грузинлар, Эстонияда фақат эстонлар яшайдими? У ёқларда давлат тили бошқа миллатларни, бошқа тилларни камситаётгани йўқ, шекилли. Рус тили буткул инкор этилмаяпти-ку! Рус тили ҳеч қачон инкор этилмайди ҳам. Бу тил миллатлараро муҳим восита тили бўлиб қолаверади.

Иккитиллилик тарафдорларининг аксари ўз она тилларини мукаммал билмайдиган одамлар. Давлат тили ўзбек тили бўлган тақдирда маърузаларида, ёзмаларида ноқобил эканликлари фош бўлиб қолади. Ўзбек тилини ўзлаштиришда анча жон куйдиришга тўғри келади. «Мажлисда рус ўртоқлар ҳам бор, шунинг учун русча гапираман», деган баҳоналари ўтмайди. Уларнинг ҳаракатларини шундай асослаш мумкин.

Ҳозир ўз она тилини яхши билмаганлари учун рус тилида ижод қилувчи ёзувчилар бор. Уларни кўрганимда улуғ рус адиблари эсга тушади. Улар француз тилини яхши билишган. Лекин асарларини ўз она тилларида ёзганлар. Ҳатто француз тилида гапирувчиларни асарларида ҳажв қилганлар. Она тилининг софлиги учун курашганлар. Рус тилининг мўъжизаларига амал қилиб фақат руслар ёза олишлари мумкин. Бошқа халқ вакилининг рус тилида ёзадиган асари тилида шира, жозиба бўлмайди. Бадиий ижоднинг энг муҳим қирраси ўтмаслашади. Аввал ўз она тилида ёзиб, сўнг рус тилига ўзи таржима қилса бу бошқа масала. Бундайларни фақат шарафлаш керак.

Гарчи конституциямизда сўз бўлмаса-да, бизда ҳозир иккитиллилик мавжуд. Шаҳарларда барча ишлар рус тилида, қишлоқларда айрим ишлар, мажлислар ўзбек тилида олиб борилади. Икки тиллилик қонун тусига кирса, ҳеч нима ўзгармайди. Адолат юзасидан, ленинча миллий сиёсат нуқтаи назаридан қаралганда ҳар бир халқнинг давлат тили ўз она тили бўлиши керак.

Тил масаласининг одилона ҳал этилиши жойларда миллий муносабатларни яхшилашга олиб келади. Аниқ эслайман: 60 йилларга қадар Тошкентда яшовчи русларнинг (украин, белорусларнинг) аксари ўзбек тилини, урф-одатларини яхши билишган. Маҳаллий аҳолининг урф-одатини, тилини билиш — ўзаро ҳурматнинг асосларидан бири. Республикамизда яшаётган рус, украин, яҳудий...ларнинг барчалари бир хилда эмас. Инқилобга қадар кўйинг-чи, Улуғ Ватан урушига қадар кўчиб келган биродарларимизнинг миллий тилга, тарихга, урф-одатга муносабатлари бошқа, улар ўзбеклар, тожиклар... билан оға-ини тутишиб кетишган. 60-йилларга қадар келганларида бу фазилат сустроқ. 66-йилдан кейин келганларда эса бу фазилат янада кам сезилади. Тушунмовчиликлар, норозиликлар, тўқнашувлар шундан келиб чиқади. «Биз сизларга шим кийишни ўргатдик» қабилидаги аҳмоқона гаплар айнан 60-йилларнинг иккинчи ярмида пайдо бўлди.

Бошқа халқларнинг ўзбек тилини ўрганиш масаласи аввал ҳам бир кўтарилгани ёдимда Бу масала энди яна кун тартибига қўйилиши керак. Ўзбек мактабларида рус тили қай тарзда ўтилса, рус мактабларида ўзбек тили шундай ўтилиши керак. Рус мактабларида Ўзбекистон тарихи атрофлича ўргатилиши керак.

Бу масалаларнинг ҳал этилиши ҳукумат қабул қиладиган қарорларга боғлиқ. Мен халқ хоҳишининг инобатга олинишига ишонгим келади. Аммо қарор қабул қилинишини кутиб ўтирмай бошлайдиган ишларимиз ҳам бор. Яъни бошқа халқларга ўзбек тилини ўргатишдан аввал она тилимизни ўзимиз дурустроқ ўзлаштириб олишимиз зарур. Ўз тилимизда сўзлар, иборалар турган пайтда ўзга тиллардан ўтган сўзларни ишлатишга ўрганиб кетдик. Радио, телевидениеда, матбуотда, шунчаки суҳбат қурганимизда ҳам кулгили, ҳам ғашни келтирадиган жумлаларни эшитамиз: «Мен савсем ишонмадим», «Вабше қарамади», каби жумлалар тузиш эътиборсизлик оқибатими ё калтабинликми, билмадим. «Мавзу» ўрнига «тема», «режа» ўрнига «план», «ҳакам анжумани» ўрнига «жюри», «қурилма» ўрнига «установка», «тўсин» ўрнига «балка», «шиша» ўрнига «бутилка»... деб ишлатишимиз-чи? Биз неча юз йиллардан бери деҳқончилик, чорвадорлик қиламиз. Лекин нима учундир бу соҳадаги иборалар ҳам ўзбекча эмас. «Култивация», «барона», «корчовка», «чеканка», «обрезка»... Бу иборалар вақтида кимнингдир эътиборсизлиги ёки саводсизлиги туфайли тилимизга аралашиб қолганича ҳануз истеъмолда юрибди.

Биздаги катта-кичик раҳбарлар юқорига кўз тикиб яшашга ўрганиб қолишган эди. Афсуски, бу ҳол ҳозир ҳам давом этяпти. Тошкент кино томошахоналарида ўзбекча эълонлар йўқлиги масаласи кун тартибига қўйилгач, шаҳар ижроқўми қарор қабул қилди. Шундан кейингина ўзбекча эълонлар пайдо бўлди. Хўш, шу томошахоналар раҳбарлари қарорни кутмай, ўзбекча эълонлар ҳам ёздирсалар бўлмасмиди? Бунинг учун қарор эмас, озгина дид, фаросат бўлиши лозим. Эълонларнинг ўзбекча ёзилиши муносабати билан савод масаласи яна қалқиб юзага чиқади. Саводсиз эълонларимиз жуда кўп. Томошахонадагилар ҳам майли, газеталардаги эълонларни ўқиб дод деб юборай дейсан. Шунақа саводсиз эълонни ўзбекча бергандан кўра русча бўлаверсин дегинг келади. Томошахоналарнинг бошлиқлари адабиётчи эмас, чиндан ҳам саводдан наридир. Газеталар-чи? Радио-телевидение-чи? У ерларда тил-адабиётдан сабоқ олган одамлар ўтиради-ку? Бир учрашувда устоз Абдулла Қаҳҳор радио тилини танқид қилиб «кўча ҳаракати қоидаси бузилса ГАИ ходими тўхтатиб жазолайди. Тил қоидасини бузганлар нима учун жазоланмайди», деган эканлар. 20 — 30-йилларда саводсизликни тугатиш ҳаракати бўлган эди. Ҳозир саводсизликка қарши кураш лозим бўлиб қолди. Буни ҳукумат қарори билан эмас, биз, ўзимиз амалга оширишимиз шарт.

Айрим маданият арбобларининг тилга муносабатлари ҳам мени ташвишлантиради. Мен маданият министрлигида ишлаганимда бир нарсадан ажабланган эдим: ўзбек маданияти тараққиётини белгиловчи юқори идорада ўзбек тилидаги хатни кўчирувчи ёзув машинкаси йўқ! Ҳатто бу идорага мурожаат қилувчи чўпонга ёки деҳқонга ўзбек тилида саводли жавоб ёза оладиган одам йўқ. Ҳолбуки, бу юқори идора ходимларининг аксарияти ўзбеклар.

Театрларга машқ пайтида кириб қолсангиз, бошингизни қайси деворга уриб ёришни билмайсиз. Ўзбек театрида ўзбекча асар саҳналаштириляпти. Бирдан режиссёрнинг овози янграйди.: «Стоп, стоп! Что за ерунда! Он говорить «севаман», понимаешь Гулечка, «се-ва-ман!» значить любить. А, сенда не то. Давай, бошидан, начали». Ўзбек актёрига ўзбекча сўз шу зайлда тушунтирилади. Агар эътибор берган бўлсангиз, саҳнадаги актёрнинг гап оҳанги ўзбекча эмас, сўзлар бураб-бураб талаффуз қилинади. Баъзан саҳнада ўзбеклар эмас, ўзбекчани энди ўрганган инглизлар гапираётганга ўхшайди.

Хўш, айтингчи, энди буларга ҳам «машқлар ўзбек тилида бўлсин» деган махсус қарор керакми? Махсус қарор уларга эмас, Театр ва рассомлик, Маданият институтларига, консерваторияга... керак. Ўзбек маданиятининг бўлажак арбоблари талабалик йилларида ўз тилларини мукаммал ўрганишлари шарт. Бунинг учун мазкур билим даргоҳларида ўзбек тили ва адабиёти дарслари ўтилиши зарур. Бу ҳақда узоқ вақтдан бери (ҳатто турғунлик йиллари) гапириляпти, аммо қулоқ соладиган азамат топилмай турибди. Менингча, толиби илмлар ҳам ташаббус кўрсатишлари, олий идораларга мурожаат қилишлари керак.

3. Миллий тилга эътибор, миллий тилни бойитиш — миллий маданиятнинг қай даражада бойишини белгилайдиган муҳим омил. Ҳар бир халқ маданиятини асосан ўз тилида яратган асарлар билан ривожлантиради. Айни пайтда, бошқа халқ вакиллари яратган бебаҳо асарлардан ҳам баҳраманд бўлади. Ўзбек театри тарихига назар солайлик: Абдулла Авлонийнинг Озарбойжон театри билан танишиши, сўнг ўзбек саҳналарида Шекспир, Чехов... қаҳрамонларининг пайдо бўлиши... Ўзбек театри ҳам, драматургияси ҳам бошқа халқлар маданияти тажрибасига суяниб ривож топди. Бошқа халқлар маданиятидан ўрганиш керак. Аммо тақлид қилиш ярамайди. Ўзбек театрида, айниқса киносида ана шу тақлид кучли. Тақлид ўзбекона руҳни, миллийликни четга суриб ташлаган. Шунинг учун халқимиз «Ўзбекфильм»нинг кўп асарларини кўргиси келмайди. Миллийлик йўқ бўлгани учун иттифоқ томошабинлари ҳам унча хушлашмайди. Опера-балет санъати ҳам шундай. Биз бу санъат тури Европада қандай бўлса, шундайлигича олдик. Ҳолбуки, ўзбек операси украин операсидан ажралиб туриши лозим эмасми? Ҳозирча биз бундай фарқни сезмаяпмиз. Шунинг учун ҳам санъатнинг бу тури халқимизга сингмай турибди.

Бадиий асарларни таржима қилишлар, маданият ҳафталиклари миллий маданиятларнинг ривожланишига сезиларли ҳисса қўшади, дейиш қийин. Ҳиссанинг сезиларли бўлиши учун маданий алоқаларни доимий бўлишини таъминлаш керак. Бундан бир неча йил олдин республикамизда Озарбойжон адабиёти ва санъати кунлари бўлди. Шунга бағишлаб 3—4 китоб чиқарилди. Шу билан иш тугади, ҳисоб. Энди шундай тадбир қачон бўлади, номаълум. Арманистон, Молдавия, Грузия... маданият ҳафталиклари қачон бўлган, эслолмайман. Қардошлар маданиятидаги бирон янгилик марказий матбуотда тилга олинса, хабар топамиз, бўлмаса йўқ. Шунинг учун ҳар бир республика пойтахтида қардош республикаларнинг маданият марказлари бўлиши шарт. Чет эллар билан маданий алоқа марказлари бор, аммо қардош халқлар нима учундир эътибордан четда туради. Тошкентда Латвия, Эстония... маданияти маркази, Таллин, Рига...да эса ўзбек маданияти маркази бўлса, бу марказ қардошларни ўзбек маданияти билан таништиришга хизмат қилса, қардошлар маданиятидаги энг яхши янгиликларни бизга етказиб турса яхши эмасми? Фақат бу масалада ғоят зийраклик зарур. Ундай жойларга фақат фамилиясигина ўзбек, ўзи эса ўзбек маданиятидан бегона одамлар бориб қолмасликлари керак.

Биз қардошларни рус тили орқалигина биламиз. Имоним комилки, уларнинг барча яхши асарлари ҳам рус тилига таржима қилинавермайди. Шу пайтгача ҳаракатчан, Москвада қалин ошналари бор ёзувчиларнинг бўш асарлари кўп чиқди. Биз ўша бўш асарларга қараб, ўша халқ адабиётига баҳо бердик. Айни чоқда улар ҳам бизнинг адабиётимизга шундай баҳо беришди. Нохуш ҳолми? Албатта. Биз бир-биримизнинг тилларимизни билмаймиз. Америкадан келиб ўзбек тилини ўрганиб кетишади. Литвада ўзбек тилидан литва тилига таржима қилишади... Биз эса туркий ва форс тилларидан базўр (шунда ҳам барча эмас) таржима қила оламиз. Ўтган йили Украинадан бир йигит ўзбек тилини ўрганиш учун келди. Унга ҳеч ким ёрдам бермади. Ёзувчилар союзи ҳам четда турди. Оқибатда у қайтиб кетди.

Барча республикаларнинг Ёзувчилар союзи шу масалада бирлашсалар, ёшларни тил ўргатишга сафарбар этсалар, шароит яратиб берсалар, миллий маданиятлар янада бойир эди.

УЛФАТ ДЕВОНИ

Кейинги йилларда ғазалхон шоирларимиз асарларини анъанавий девон тартибида нашр этиш одатга айланди. Яхшилиги шундаки, девонлар, бир томондан, шеъриятнинг тарихий шаклларини ўқувчи кўзи олдида намоён қилиб турса, иккинчидан, китобат ишининг классик тартибини эсга солади. Ҳабибий девони, Эркин Воҳидов, Восит Саъдулла девонлари ана шундай. Шоир Улфатнинг Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти томонидан босиб чиқарилган «Гулбоғ» девони бунга яна бир мисол.

Девондан ғазал, мустазод, таржибанд, мусаддас ва мухаммаслар, таърих, марсия, маснавий, қасида ҳамда автобиографик мазмунли асарлар ўрин олган.

Яхши ғазал — ўлчовли қурилма. Унга на қўшиб бўлади, на олиб.

Оддий муносабатлар пайтида, масалан, «ул сарви гулру кеча келаман деб келмади» дейилган хабар ғазалда шу ҳолат билан боғлиқ бўлган ички кечинмаларни ўзига жамлаб, бир-бирини кучайтириб, тўлатиб борувчи ўнлаб кўринишларда ифода қилинади. Табиат ва жамият ҳодисалари орасидаги ўзаро ички боғланишлар, қонуниятларни тушунишда бу хилдаги асарнинг аҳамияти катта.

Улфат девонида чуқур бадиият билан йўғрилган ғазаллар кўп. Мадҳияларда, одоб-ахлоқ мавзуида ёзилган ғазалларда-ку кўпни билган ва кўпни кўрган шоирнинг қанчалик оҳорли гап айта олганини тасаввур этишимиз қийин эмас, аммо унинг ошиқ ҳолатини(бошқалардан фарқли суратда) қандай ва қай даражада ифода қилгани бизни қизиқтиради. Биргина «Қора соч» ғазалини мисолга олайлик. Матлаъда шоир ёзади:

Тўлғаниб аждар каби икки
ўрилган қора соч,
Дер: «Яқин келсанг,
ўрарман, жон кераклик
бўлса, қоч».

Уч байтли баёни ҳолатдан кейин орада шоир «нодон рақиб»нинг ёр ҳуснини ойга ўхшатишидан ажабланади ва ёркин қуёшга, ойни эса (ёр юзига қиёслаб) «кулга булғанган кўмоч»га нисбат беради...

Шоирларимизнинг мухаммас жанридаги заҳматларига адабиётшунослигимиз ҳали етарли баҳо беролганича йўқ. Пасту баланд савиядаги шоирлар шеъриятнинг ҳар бир жанри бўйича ижод қиладилар-у, лекин мухаммасга ҳар ким ҳам журъат билан қўл уравермайди.

Мухаммас — бешлик дегани. Тазминни назарда тутганда, мухаммас — иккиликни(байтни) бешлантириш санъатидир. Шоир ўзига(ва элга) маъқул бўлган бошқа бир адиб ғазалини олиб, унинг ҳар бир байти олдидан уч мисра орттириши лозим. Аниқки, бунда бешлантирувчи кишининг иши осон кўчавермайди.

Тақриз

Бирор ғазалга мухаммас боғлаш учун шоир шу ғазал мавзуинигина эмас, ғазал соҳибининг ижоди ва, айниқса, услубини чуқур ўрганиши, бадиий тафаккур ва шеърий санъатда у билан тенглашиши, мушоаранинг «чаки»ни билдирмайдиган моҳир ижодкор бўлиши керак. Шу маънода мухаммас шоирнинг ўз қувваи табъини синаш воситаси, унинг ўзига ўзи билдирган ишонч ёрлиғи ҳамдир. Собир Абдулла, Ҳабибий, Маҳжур, Сайфий, Эркин Воҳидовда бу ёрлиғ бор. Улфат ижодида ҳам бу ёрлиғ бор, лекин асарлари кечроқ нашр этилаётгани туфайли, ёрлиғ борлиги бизга эндигина аён бўлаётир.

Улфат девонидаги мухаммаслар ичида шоирнинг Навоий, Бобур, Собир Абдулла, Ҳабибий ғазалларига боғлаган гўзал мухаммаслари ҳам бир тарафу, Фузулийнинг «Ишқ офати жондир» ғазалига боғлаган мухаммаси ҳам бир тараф бўлиб кўринади. Фузулий ғазалининг ўйноқи вазни Улфат услубига мос тушиб қолганиданми, Фузулий меросининг шоир ижодига таъсириданми, ҳарқалай, мухаммаснинг ҳамма бандлари бир-бирига қуйиб қўйгандек текис, мутаносиб бўлиб тушганки, шинаванда китобхон буни алоҳида қониқиш билан ўқийди, мамнун бўлади. Мана, унинг сўнгги банди:

Гўш айла, муҳаббат
ишидин айлаям ихбор,
Хўблар юзина бохмаки,
ғоятда ситамкор.
Улфат киби то чекмаясан
ранж ила озор,
Гар деса Фузулийки,
гўзалларда вафо вор,
Алданмаки, шоир сўзи
албатта ёлондур.

Мухаммасга сўзнинг тарихий қатлам ва шаклларини танлаш масаласида отахонга кичик эътирозларимиз ҳам йўқ эмас. Навоий, Бобур замонида, бизнингча, «малҳам», «йўқолмоқ», «термулиб» сўзлари «марҳам», «йўқ ўлмоқ», «телмуруб» шаклларида қўлланган бўлиши керак. «Ёғлиқчи» термини, «чиройлилик» шакли у вақтларда адабий тилда қўлланганмикан?..

Айрим матбаа хатоларини ҳисобга олмаганда ҳам, кўп ўринда тиниш белгиларининг нотўғри ишлатилиши мазмунга катта зарар етказганини қайд этиб ўтиш керак(масалан, «Китоб» ғазалини кузатинг). Умуман олганда, девон — мағзи тўқ китоб. Шоирнинг лафзи ширин, сўзлари тиниқ. Унинг сўзига боққан киши ўзига боққиси, кимлигини билгиси, танишгиси келади.

Имодиддин Қосимов — Улфат Андижонда туғилиб ўсган, фозил кишилар қўлида таълим олган, араб, форс тилларини мукаммал билган олим.

Касби бухгалтерлик бўлса ҳам, у илм ва адабиётдан, бадиий ижод ишидан узоқлашмади. Улфат Андижонда шаклланган ва Ҳабибий, Маҳжур, Сайфий, Анисий, Хуррам, Боқирни воягa етказган катта адабий доиранинг фаол аъзоси эди. Улуғ Ватан урушидан олдинги йиллар ичида Улфат Маҳжур, Анисий билан бирга Тошкентга бориб, Алишер Навоий асарларини нашрга тайёрлаш комитетида хизмат қилди.

«Олим бўлиш осон...» деб бошланувчи халқ нақлининг охири «одми бўлиш қийин» билан тугалланади. Етукликка эришган кишиларнинг ҳаммасига ҳам одмилик насиб бўлавермайди. Отахон шоиримиз — табиатан одми. Энг қийин ва мураккаб фикрларни ҳам у шунақа осон ва одми қилиб ифодалайдики, буни донишмандлик белгиси деса бўлади. Девондаги асарлар таъмини тотган китобхон отахон шоирдан янги-янги туҳфалар умидида бўладилар деб ишонамиз.

Ф. ИСҲОҚОВ,
филология фанлари кандидати

Андижон

ЖОНИМИЗ

АЧИГАНИДАН ЁЗДИК

Газета маданий ҳаётимиздаги ўзгаришларни, янгиликларни турли хил рубрикаларда ёритиб бормоқда. Аммо, маданиятимизнинг бир булоғи бўлган кутубхоналаримиз ҳақида мақолалар кам ёритиляпти. Сизларга мактуб йўллашга бизни бир масала мажбур қилди. У ҳам бўлса, кутубхоналар жойлашган бинолар талаб даражасидами? Фарғона область Тошлоқ районида битта марказий, битта болалар ва 45 та қишлоқ филиал кутубхоналари мавжуд. Лекин бу кутубхоналарнинг бирортаси махсус биноларга жойлашмаган. Бундай ҳол фақат бизнинг районда бўлмаса керак.

Ҳозирги район кутубхонаси жойлашган бино аввал болалар боғчаси эди, кейин эски, фойдаланишга яроқсиз деб топилиб, боғча янги бинога кўчирилди. Шундан сўнг 1985 йил декабрь ойида бу бинога район марказий кутубхонаси кўчириб келтирилди. Бироз ремонт қилиниб, район аҳолисига кутубхона хизмати кўрсатила бошланди. Орадан уч йил ўтгач, фойдаланишга яроқсиз деб топилган бино яна қайтадан яроқли бўлиб қолди. Энди боғча кутубхонага кўчиб келди. Бир бинода ҳам кутубхона, ҳам болалар боғчаси. Ҳозирги кунда юз ўринли болалар боғчаси ва 55 минг китоб фондига эга бўлган район марказий кутубхонаси шу ерга жойлашган. Китоблар бизнинг ҳам келажагимиз, ҳам ўтмишимиз. Улар тор ва қоронғу хоналарда тепасидан чакка ўтиб, сарғайиб яроқсиз ҳолда уюлиб ётса, бефарқ қараб бўладими?

Район кутубхонаси марказлашганига саккиз йил бўлди. Шу вақт ичида кутубхона 4 марта жойдан жойга, шунда ҳам доим яроқсиз биноларга кўчирилган. Ўзингиз ўйлаб кўринг, 55 минг китоб фондини кўчириш осонми?

Биз оддий китобхонлармиз. Аммо жонимиз ачиганидан ёздик.

У. Хонпўлатова, И. Асқарова, М. Аҳмедова, Р. Шитова, Р. Валиева, У. Турдиева, М. Йўлдошева, Ж. Рамазонова, И. Исоқов ва бошқалар

ЁРДАМГА МУҲТОЖМИЗ

Бу илтимосномани мен Ҳаққулобод шаҳар Вокзал кўчаси аҳолиси номидан ёзмоқдаман. Шаҳримиз тобора чирой очиб гуркираб бормоқда. Лекин шаҳар чеккалари қаровсиз ҳолда харобага айланиб ётибди.

Ҳаққулобод темир йўл станцияси биз яшайдиган кўчага яқин жойлашган бўлиб, йўловчилар ва шаҳримизга келган меҳмонлар бу ердаги ахлат уюмларини, тартибсизликни кўриб ёқа ушлайдилар.

Ахир бу ахлат уюмлари ҳавони булғатиб, инсон саломатлигига зарар келтиради-ку! Наҳотки, шаҳар ижроия комитетидаги ўртоқлар шуни тушунмасалар? Биз бир неча маротаба маҳалла комитетига мурожаат қилиб, бирор чора қўллашларини сўрадик. Лекин улар бу кўчани четлаб, кўз юмиб ўтмоқдалар. Қачон бизлар ҳам тоза ҳаводан нафас олиб яшаркинмиз?

Н. ҚАМБАРОВА
Наманган области

Куюнчак газетхонлардан хатлар

АРМОН

2000 дан зиёд аҳолиси бор Бешкал қишлоғимиз яқинда оғир жудоликка учради. Ҳар биримиз учун азиз, камтарин ва оқил инсон, уруш ветерани Маҳмаюсуф отадан айрилдик. Тўғри, ўлим ҳақ. Лекин, лекини борда. Отанинг мазаси қочиб қолганда тезда қишлоқ фельдшерини чақирдик. Унинг дорилари ёрдам бермади. Қишлоқ марказий касалхонасидан врач келди. Улар касалхонанинг ёрдамисиз ҳеч нарса қилолмаймиз дейишди. Касалхонага жўнадик. Марказий касалхоналарнинг деярлик барчасига бордик. Лекин касалликни аниқлашга ёрдам берадиган керакли аппарат йўқ эди. Бир касалхонада бор экан, лекин у ҳам яроқсиз экан. Ниҳоят кимдир нажот кутишни ўйлаб, «Тез ёрдам» бўлимидан машина билан икки врачни олиб келдик. Уларда эса фақат қисқич ва бинт бор экан холос. Бошқа ҳеч қандай дори-дармонлари кўринмади.

Бутун умрини, одамларнинг яхши яшашлари учун бахш этган, жанг майдонларида қон кечиб, фашистларни қийратган, урушдан сўнгги тинч кунларда ҳам ҳузур-ҳаловатидан кечиб ўзини ўтга-сувга уриб яшаган яхши бир инсонга вақтида керакли ёрдамни кўрсата олмадик.

Фан ва маданият жуда юксалган шу замонда касалхонамизда оддий бир темир асбоб етишмаса, инсон омили деб жар соламизу биргина телефонни тузатиб қўя олмаймиз. Қишлоғимизга бир неча йил аввал телефон симлари тортилган эди, лекин уларнинг ишлаганини ҳеч ким эслолмайди. Ҳаттоки алоқа бўлимида ҳам телефон йўқ. Қишлоғимиздан хизматга кетган йигитлар уйга қайтишда аввал ўзлари келадилар, уч кундан кейин эса юборган телеграммалари келади. Бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин.

Колхоз марказий касалхонасида ҳам, идорада ҳам телефон йўқ ҳисоб, борлари ҳам дурустроқ ишламайди. Агар қишлоғимизда ўрнатилган телефонлар тартибли ишлаб турганда отани олиб қолган бўлар эдик. Армонимиз шу.

А. КАРИМОВ, Э. ЛАҲАНОВ, Э. БЕРДИЕВ, жами 14 имзо

Самарқанд область, Ургут райони

ОБУНАЧИЛАР РАНЖИМАСИН

Адабиёт ва санъат газетамизнинг обуначилари сони 1989 йилда 636899 тага етганини хабар қилган эдик. Бундай хушхабар ишимизга қанот бахш этиши табиий, лекин ҳамма обуначилар газетани вақтида олиб ўқишга муяссар бўляптиларми?

«Ўзбекистон адабиёти ва саъати»га 1989 йил учун обуна бўлган эдим. Афсуски, ҳозиргача унинг бирорта сонини ололганим йўқ. Обуна квитанциясини почта бўлимига (702016) кўрсатсам, обуна бўлган жойингизга бориб учрашинг, дейишди. Бордим. Улар квитанцияда кўрсатилган адресга юборганмиз, дейишди. Кимга ишониш керак? Гапнинг қисқаси, ё ёзилган нашрингизни ўз вақтида ололмайсиз, ёки сиз ёзилган нашр қолиб, бошқасини етказиб беришади».

Тошкент район «Ўзбекистон ССР 50 йиллиги» колхозида истиқомат қилувчи Эркин Юнусов гапининг исботи учун хатга обуна квитанциясини ҳам қўшиб юборган.

Чиндан ҳам нега шундай аҳвол юз берди. Нега Э. Юнусов «Ўзбекистон биология журнали»га обуна бўлиб, йил давомида «Ўзбекистон геология журнали»ни олиши керак? Алоқа бўлими ходимлари нега ўз ишларига ҳушёрлик билан қарамайдилар.

Поп район, «Навбаҳор» совхозидан А. Тиллақўзиев ёзади: — Қишлоғимизнинг ярми Найман совхозига, ярми «Навбаҳор» совхозига қарайди. Обуна вақтида ҳар иккала совхознинг алоқа бўлимларига учрашиб, турли сабаблар билан обуна бўла олмагач, қўшни Фарғона областининг Данғара алоқа бўлимида ушбу газета ва «Ёш куч» журналига обуна бўлдим.

Квитанциямни Найман совхози почтальонига кўрсатсам, газетани «Навбаҳор» совхози алоқа бўлимидан оласиз, деди. Бу алоқа бўлимидан эса умуман газета ололмадим. Нима қилишим керак? Алоқа хизмати ходимларининг беparволиги учун газетани ўқий олмай келяпман.

Самарқанд область Иштихон районидан М. Холматов, Тошкент шаҳар Октябрь районидан Г. Қозоқбоева, Қашқадарё область Қамаши районидан Н. Усмонов йўллаган хатларида ҳам газетани вақтида ололмаётганлари ҳақида ҳақли талаблар баён этилган.

Биз шикоятчилар арзини Ўзбекистон ССР Алоқа министрлиги матбуот хизмати ва уни тарқатиш бўлимидаги ўртоқларга газета орқали етказар эканмиз, обуначиларга хизматни тез орада яхшилаш ҳақидаги кўрилган тадбирдан редакцияни хабардор қилишларини илтимос қиламиз.

ХАТЛАР ВА ОММАВИЙ ИШЛАР БЎЛИМИ

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ўзбек совет адабиётида катта проза — реалистик роман жанрининг асосчиси бўлиши билан бирга, ўзбек янги театрининг туғилиб, шаклланишида ҳам фаол иштирок этган сиймолардан бири эди. У инқилобдан аввалоқ янги театр учун драматургия намуналарини яратувчи пешқадамлар қаторида «Бахтсиз куёв» пьесасини ёзган. Ўша даврда Абдулла Қодирий «Турон театри» деб аталувчи ҳозирги Ҳамза номидаги Ўзбек давлат академик драма театри коллективининг дўсти, ташвиқотчиси, муаллиф ва таржимонларидан бири бўлган.

Ёзувчининг тўнғич романи «Ўтган кунлар» босилиб чиққач, театр уни саҳналаштириш режаларини тузади. Артистлар халқнинг яқин ўтмишдаги асрий ҳаёт тарзи, расму-одатлари қаршисида одамлар, ҳатто уларнинг журъат ва ҳур фикрли қисмининг ожизлиги фожиасини буюк маҳорат билан очиб берувчи асарда роль ижро этишни сабрсизлик билан кутадилар. Аммо роман босилиб чиқиши билан бошланган баҳс, муаллифга таҳдид ва таъналар, ниҳоят, 1937 йил фожиаси муносабати билан Абдулла Қодирий ижодига ман этилиш муҳрининг босилиши муаллиф асарларининг саҳна йўлини беркитади. «Ўтган кунлар»ни саҳналаштириш иштиёқидаги режиссёрлар, актёрларнинг асарга бўлган муҳаббати туфайли сабр косалари тўлмаса-да, рўшнолик соатини кутишга айримларнинг умрлари етмайди, баъзиларнинг эса истаган ролларини ижро этиш учун ёшлари ўтади. Саҳнага янги авлод қадам қўйиб, қатори сийраклашган устозлар сафини тўлдиришади. Шу орада КПСС XX съезди туфайли Абдулла Қодирий ва унинг ижодидан тавқи бўҳтон тамғаси олиб ташланади. Театрда яна эски орзуни рўёбга чиқариш хаёли туғилади. Аммо хаёл амалий ишга айланиб улгурмаёқ «Ўтган кунлар» романи асосида бадиий фильм вужудга келади-ю, Ҳамза номидаги театр фаолиятида Абдулла Қодирий ижодига қизиқиш бобида таассуфли бепарволик даври бошланиб, роппа-роса ўттиз йил давом этади. Шу йиллар мобайнида область театрларидан мустасно, Тошкентдаги биронта республика миқёсига эга коллектив Абдулла Қодирий ижодига мурожаат қилмайди.

АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ САҲНАДА

Ниҳоят, шу йилнинг январь ойида Ҳамза номидаги театр саҳнасида «Абдулла Қодирийнинг ўтган кунлари» номи билан спектакль пайдо бўлиб, катта шов-шувнинг сабабчисига айланди. Театрга халқ ёпирилиб кела бошлади, унинг атрофида баҳсли, ҳатто бир-бирини инкор этувчи фикрлар вужудга келди.

Муаллиф Иззат Султоннинг ниятига кўра мазкур асар «Ўтган кунлар» романининг инсценировкаси эмас, балки Абдулла Қодирийнинг ёзувчилик ҳаёти, эътиқод ва иродаси, ижодий олами, фожиавий қисмати ҳақида оригинал бадиий асардир. Хўш, муаллиф шу ниятни қайси йўл билан амалга оширади?

У Абдулла Қодирий ҳаётида юз берган икки фактни пьесага асос қилиб олмоқчи бўлади. Шунинг учун ҳам асар йигирманчи йиллар ўртасида Абдулла Қодирийнинг қамоқдан бўшатилиш саҳнаси билан бошланиб, 1937 йилда яна қамоққа олиниб, «халқ душмани» деб эълон қилиниши билан якунланади. Умумий ҳисобга кўра асарга ёзувчининг тахминан 12 йиллик ҳаёти киритилиши мўлжалланган. Бундан ташқари, адибнинг қисмати фонида ўша даврнинг жаллодига айланган «халқлар доҳийси»га омманинг эътиқод фожиаси, буни Абдулла Қодирий англаб етиши-ю, «Ўтган кунлар» романининг рамзий ишораси йўли билан «харсанг отиш»и, шунингдек отишга эътибор бериш вазифа қилиб олинган.

Уйдаги режаларни амалга ошириш учун муаллиф факт ва бадиий тўқима асосида мавзу ва мазмун ривоятини яратади. Унга кўра, Абдулла Қодирий қамоқдан чиққач, яқин дўсти, ўқитувчи Азиз ўғлини уйлантириши муносабати билан эскича таомилга риоя қилиб янгича тўй қилишнинг фотиҳа зиёфатига таклиф этилади. У Азизникига кета туриб, йўлда ва зиёфатда эски қадрдонлари, ёзилажак асарларининг бўлажак қаҳрамонлари билан учрашади ва тўйга тўёна қилиб янги битилган «Ўтган кунлар» романи қўлёзмасини олиб келганини маълум қилади. Ана шундан сўнг жамоатчилик томонидан романга қизиқиш ортади ва Абдулла Қодирий роман мавзуи «яқин мозийдан қисқа ҳикоя, зарур сабоқ эканини» таъкидлаб, уни саҳнада жонлантириб бермоқчи бўлади ва асар воқеаси романга кўчади. Шу тариқа «театрда театр» пайдо бўлади. Отабек ролини Абдулла Қодирийнинг ўзи бажара бошлайди. Вақти-вақти билан романнинг баёни бўлиниб, асар мавзуи ва мазмуни хусусидаги муҳокама, баҳсга кўчилади. Унда адибнинг дўстлари, мухлислари ва мухолифлари — шаҳар ижроқўмининг раиси Очил Сафаров, ўқитувчи Азиз Ёдгоров, ёш ёзувчи Ойбек, Абдулла Қодирийнинг тенгдоши, ёзувчи Содиқ Жабборов ва бошқалар иштирок этади. Абдулла Қодирийнинг бевосита ҳаётига алоқадор саҳна бешта, қолган ўн саккиз саҳна «Ўтган кунлар» билан боғлиқ бўлиб, шу кунларда пьеса хусусидаги баҳснинг бош сабаби шунга келиб тақаляпти, эътироз билдирувчилар томонидан пьеса автори Абдулла Қодирийнинг ҳаётидан драмага етарли материал тополмаган экан, оригинал асарни «Ўтган кунлар»нинг ҳисобига қуриши ўринлими, деган савол қўйиляпти.

Абдулла Қодирий ҳаётидан пьеса муаллифига яхши таниш бўлган драмабоп кўп фактлар мавжуд бўлиб, уларга нима учундир пьесадан ўрин берилмаган. Масалан, 1928—1937 йиллар орасида Абдулла Қодирийга нисбатан бўлган таҳдидлар.

БУ ТАҲДИДЛАРНИНГ ижодкорлари, «халқлар доҳийси»нинг кароматларига чиппа-чин ишониб, душман ахтариб, ўзлари билмаган ҳолда кўпларга, шу жумладан Абдулла Қодирийга ҳам чоҳ қазиб, пировард бу сингари қисматга ўзлари ҳам гирифтор бўлишларини пьесага конкрет олиб кириш автор очмоқчи бўлган шахсга сиғиниш мавзуини кучайтирган бўлур эди. Ўша даврдаги Абдулла Қодирийнинг изтироблари, «Обид кетмон» романининг туғилиш «дарди», ёзувчининг Сулаймон Хўжаев, Алижон домла сингари қатор суҳбатдошлари билан мулоқотлари, Самарқанд дарбоза, Каттабоғ, Комолон маҳаллаларидаги кечмишлари эса кўплаб ривоят — версияларга асос бўлиши мумкин эди. Лекин Иззат Султонов бош манбани ёзувчи асарлари, хусусан, «Ўтган кунлар»дан излайди ва Отабек образини Абдулла Қодирийга қиёс этиб иш тутмоқчи бўлади. Амалда роман воқеаси асардан мустақил ўрин олиб, пьеса тўқимасига сингмайди ва ундаги ҳодисалар худди романдагича бошланиб, давом этаверади. Шу боисдан постановкани амалга оширувчи зиммасига иккита вазифа — ҳам Абдулла Қодирий, ҳам «Ўтган кунлар» романи юзасидан спектакль яратиш мажбурияти тушади.

Кўзланган мақсадни амалга ошириш йўлида айрим ижрочилар, хусусан Муҳаммадали Абдуқундузов олдида оғир, масъулиятли вазифа турарди. У бир спектакль мисолида ҳам Абдулла Қодирий, ҳам унинг романи қаҳрамони Отабек образини яратиб бериши лозим эди. Масаланинг яна бир нозик ва талқин учун мураккаб томони муаллиф ғоясига кўра Абдулла Қодирий билан Отабек орасидаги умумийлик ва ўзига хосликни ҳам таърифлаб беришда эди.

Муҳаммадали Абдуқундузов образлар талқинига киришар экан, асосий эътиборни ёзувчи ва унинг қаҳрамони орасидаги умумийликни таърифлашга қаратади. Шунга биноан зиёлига хос мулласифат қиёфа ҳар икки образнинг асосини ташкил этади. Бу сифат Отабек образи ички оламини бойитади, айни вақтда унинг ошиқлигини очишда артист олдида маълум даражада психологик тўсиқ яратади. Артист — Отабекнинг ёш қалби, қайноқ муҳаббати, шайдо хаёл ва ҳаракатларини баланд авжда гоҳ очиқ, гоҳ пинҳон, гоҳо изтироб ҳаволарида баралла куйлашдан ўзини тияди. Муҳаббат ва висол орзусида ёнган шайдо ошиқнинг хаёл ва ҳаракатларига ақл ва салобат суви сепилади. Бунинг устига ўша кайфиятлар баёнига пьесада ҳам, постановкада ҳам етарли ўрин ажратилмай, кечинмалар иллюстрацияларнинг қурбонига айлантирилади. Асарнинг майда эпизодларга бўлиб ташланганлиги, хроника тарзида берилиши кечинмалар

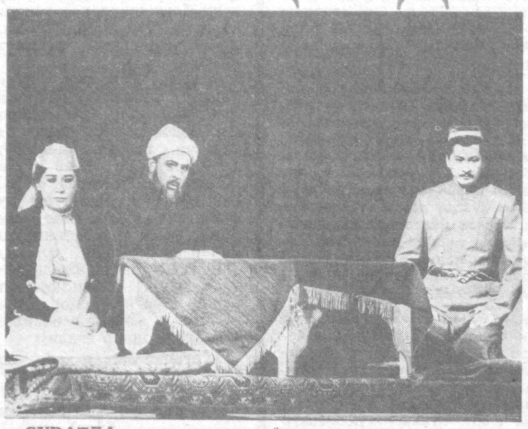

СУРАТДА: спектаклдан кўриниш.

узлуксизлигини, теранлигини очишда ижрочилар ва биринчи навбатда М. Абдуқундузовга халал беради.

Зикр этилган ноқулайликлар оша М. Абдуқундузов ҳам ёзувчи, ҳам Отабек образлари саҳна таърифи ва талқинини яратишда имкони кенг ижрочи эканини намойиш қилолди. Театр ва ижрочи Отабек образи Абдулла Қодирийнинг ўтган кунлари, яъни биографиясига алоқадор экан, ҳар икки образ маълум даражада битта шахс деган мантиққа суяниб иш кўриб, асосий вазифа ёзувчи сиймосини яратишда деб билади. Шунинг учун ҳам ижрочи ишора йўли билан Абдулла Қодирий қиёфасидан чиқиб, Отабек қиёфасига киришида тошкентча дўпписини марғилон дўпписига алмаштириб, бошқа ифода усулларини ўзгаришсиз қолдиради, босиқлик, улуғсифатликни образнинг асоси деб таъкидламоқчи бўлади. Ана шу умумийликдан маълум даражада Абдулла Қодирий образи ҳам, Отабек образи ҳам жабр кўради. Чунки роман ва Отабек образи билан боғлиқ воқеалардан ташқаридаги материал Абдулла Қодирий ҳаёти ҳақидаги тасаввурни тўла очишга имкон бермаса, Отабек билан боғлиқ қисми, Отабекни ошиқи шайдо, эски ҳаёт тарзи ва одатларнинг қурбони эканини атрофлича таҳлил этишдан тийинишга мажбур этади.

«Ўтган кунлар» романида севги савдосига бош сабабчи бўлиб Кумуш туради. Бу ролни спектаклда Шоҳида Исмоилова ижро этади. Актриса Кумушнинг иффатли чиройи, ўзига ярашган қоматини ишонарли чизади. Аммо унинг ички олами, муҳаббат ва рўшноликка ташна истаги, Отабекка асиралиги, қайноқ меҳрини тўла очишда ҳали меҳнат қилиши, изланишига тўғри келади. Актриса Кумушнинг қалб ҳароратига кўпроқ қулоқ солиши, фикр ва мулоҳазаларининг фаоллигига эътиборини кучайтириб, қаҳрамонининг саҳнадаги алангали, ёниқ ҳаёти ифода усулларини тинмай ахтаришини истар эдик.

ҚАРО ЎТМИШНИНГ қоронғи тунидан Абдулла Қодирий Юсуфбек ҳожини порлаган юлдуз, юртнинг виждони сифатида топади. Юсуфбек ҳожидек заковат соҳибининг ҳам имкон даражаси ўзи ва даврига яраша. Бунга ёзувчи алоҳида аҳамият беради. Қанчалик зукко ва оқил бўлмасин, ҳожи ҳам халқнинг руҳига сингиб кетган турмуш одатлари қаршисида ожиз. Бу ожизликдан Отабек, ҳатто Кумушлар ҳам четда эмас. Отабек истагига қарши ўлароқ, Зайнабга уйланишга, Кумуш кундошли бўлишга розилик беришдан ўзга чоралари йўқ. Юсуфбек ҳожидек давлат одами, ҳақиқат ҳимоячиси ўзи истамаган ҳолда халқнинг расми, одати деб фарзандлари фожиасига сабабчи бўлади.

Юсуфбек ҳожининг мураккаб кечинмаларини ўткинчи эпизодларда атрофлича мушоҳада этиб, кечинмали саҳналар ижод этиш мушкул вазифа бўлса-да, Ёқуб Аҳмедов йирик ташқи ва ички таъриф воситаси билан Юсуфбек ҳожи сувратини чизиб беради. У нуроний, аввал ўйлаб, ақл билан иш юритадиган одам. Шу ижобий инсоннинг фазилатларини ишонарли очган артист, унинг пинҳон дарди ва кечинмаларига шубҳа тўла ўй ва таҳликаларига гоҳо эътибор беролмай қолди. Масалан, Зайнаб муаммоси, Юсуфбек ҳожи хоҳишига зид бўлган бало, унинг хонадонига кириб келади ва унга жавобан ўлароқ Юсуфбек ҳожи хаёлидан кечган ва хотини билан бўлган муносабатларидаги азобли мушоҳадалар қийноғини сезмаймиз. Ёки «анди» мавзуида қолоқлик ва жаҳолат устидан аламли истеҳзони эмас, мароқли қаҳқаҳани эшитамиз. Не сабабдан бунчалик қувноқ кулади? Юсуфбек ҳожидек мураккаб образ талқини юзасидан тинмай изланишлар олиб боришни ижрочига маслаҳат берардик.

Юсуфбек ҳожининг хотини Ўзбек ойим образини Ширин Азизова серқирра планда очишга ҳаракат қилади. У романдагидек чала думбул табиат эмас, расо шаддод кўринади. Аммо шаддодлик унга мақсадига эришиш йўлида ниқоблик вазифасини ўтайди. Аслида тўғри ниятли, лекин одатларга муккасидан кетганлиги туфайли асардаги қурбонлар орасида ўзининг гумроҳлиги билан бошқалардан кескин фарқ қилади.

Актриса Ўзбек ойимни эри билан фахрланиб, уни ҳурмат қиладиган, айни вақтда, уй ичида ўз измига юргизиш учун қўлидан келадиган ҳамма чораларни кўришга интиладиган қилиб кўрсатади. У ҳожига ўзини ёш, ясан-тусанли қилиб кўрсатишга уринмайди. Шу ерда бир мулоҳазага ўрин бор: Ўзбек ойим Ўрда ва шаҳардаги етук хонадонларнинг онахони бўлиб, ҳамма тўй-маросимларга бошчилик қилади, унинг устига, кимсан Юсуфбек ҳожининг хотини. Шундай экан, сатангликка даъво жиҳатларини чегаралаб, сиполик томон бурилса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Асарда Зайнаб образи муҳим ўрин тутади. Романда уни ёзувчи анъанавий кундош образларидан тубдан фарқланувчи ва одатларнинг энг аянчли қурбони қилиб тасвирлайди. Қалбида ёвузлик йўқ Зайнаб одатга кўра ота-она ихтиёри билан Отабекка хотин қилиб берилади ва оқибатда уни яхши кўриб қолади. Ҳаётини усиз тасаввур эта олмайди. Отабекнинг кўнгилсизлиги унинг хаёлида Кумушни ўзидан ҳар жиҳатдан баланд, деган тушунчани туғдиради ва опаси Хушрўйбиби маслаҳатига кўра унга заҳар бериб, эсдан оққач, ўзини Кумуш хаёл этади. Пьесада ва спектаклда эса Зайнаб анъанавий кундош қиёфасида берилади. Бу эса образ қадрини, нодирлигини пасайтиради.

Наби Раҳимов ижро этган Ҳасанали роли спектаклдаги етук талқинлар қаторига киради. Артист Ҳасаналини ҳар жиҳатдан Отабекнинг маънавий отаси, оғир қисматига, ҳуқуқсизлигига қарамай, жасоратга қодир, ҳақиқат турган ерда ноҳақликдан юз ўгира оладиган шижоат эгаси қилиб кўрсатади. Унинг имон ва эътиқоди — ҳақ ва эзгуликка хизмат этиш. Шу йўлда ҳаракат қилувчи артист Ҳасаналининг уриниш ва мушоҳадаларида инсонга, дўстга чексиз муҳаббат, эзгу ишларига меҳр жилосини бахш этиш йўлларини топади ва томошабинни ўзига мафтун этади.

Мирзакарим Қутидор ролини ижро этувчи Турғун Азизов образга бутунлай ижобий ёндошиб тўғри йўл тутган. Қутидорнинг сохта мактуб баҳонасида Отабекни остонасидан қувлаб солиши нафсонияти ва муруввати ҳақоратланган саховати кенг одамнинг тубанликка чидаёлмаслиги оқибати эди. Чунки бегона шаҳарга қиз бериб, бунинг устига, таомилга кўра куёвига бўлган ҳурмати туфайли қудаларнинг хоҳишига амал қилиб, қизининг устига хотин олишни маслаҳат берган Қутидорнинг талоқ хат жабрига чидаши мумкин эмасди. Шуларни эътиборга олган ижрочи қаҳрамонини ўз даврининг кенг фикрли хонадонларидан бирининг мураббийси даражасида кўрсатади.

Кумушнинг онаси Офтоб ойим спектаклдан эпизодик образлар қаторидан ўрин олиб, саҳнада қисқа муддат давомида икки маротаба кўринса-да, роль ижрочиси Ойдин Норбоева бу аёлни «Кумушнинг онаси» дейишга арзигулик тароватли сувратини ташлаб кетади.

Бошқа эпизодик персонажлар орасида Ҳомид ва Мутал ролларининг Рихсивой Авазов, Тўлқин Тожиев томонидан ижроси бадиий жилоси билан ажралиб туради. Айниқса, Рихсивой Авазов Ҳомиднинг палид ва муртадлик билан тўлиб-тошган ҳаёт мундарижасини изчил очади. Умуман, спектаклда аҳамиятга молик эпизодик персонажлар кўп бўлиб, уларнинг талқини масъулият билан яхши бажарилган. Йўлдош Охунбобоев (С. Умаров), Адолат (С. Эшонтўраева), Обид кетмон (Т. Каримов) ролларининг ижролари шулар жумласига киради.

«Абдула Қодирийнинг ўтган кунлари» спектаклининг ютуқ ва нуқсонлари, адабий асосининг қай даражада оригинал эканлиги юзасидан баҳс юритиш, пьесадан ҳам, спектаклдан ҳам истаганча нуқсон ва хатолар топиш мумкин. Зеро, улар мавжуд. Аммо спектаклга бўлган қизиқишдек муҳим фактни, Абдулла Қодирий асарларига етакчи театрлар бера бошлаган эътиборни, эришилган ютуқларни назардан қочирмай гап юритиш керак бўлади. Лекин бу асардаги нуқсонлардан кўз юмиш керак, дегани эмас. Баҳсни давом эттира туриб, постановкани такомиллаштириш, англашилмовчилик ва зиддиятларни муҳокама ва тузатишлар йўли билан бартараф қилиб, маълум тўхтамга келиш мақсадга мувофиқдир.

ҲАММА ГАП ШУНДАКИ, буюк адибнинг меросига республикадаги етакчи театрлар эътиборини кучайтириш, унинг асарлари асосида баркамол спектакллар яратиш, 1994 йилда нишонланадиган адибнинг 100 йиллик тўйини муносиб кутиб олиш йўлларини ўйлаш керак бўлади.

Тошпўлат ТУРСУНОВ

ҲАЁТИЙ ТАЛҚИНЛАР

Режиссёр С. Умаров (ўнгдан биринчи) артистлар билан «Орзигул» спектакли репетициясида.

ОДАТДА ИНСОН ҳаётдаги ўрнини осонликча топавермайди. Қалбида саҳна санъатига битмас-туганмас ҳавас ва эҳтиром бўлган Салоҳиддин Умаров Ўш давлат педагогика билим юртини тугаллаганидан кейин ҳам театрдан кўнгил уза олмади. Томошаларни қайта-қайта кўрар, санъат сирларини ўзича ўрганишга киришарди. Унинг К. Станиславскийнинг «Актёр бўлиш қийин» деган сўзларини ўқигани, мағзини чаққанига мана, аллақачон 40 йил бўлибди. Ниҳоят, ёш Салоҳиддин йўл топиб, С. Киров номидаги Ўш область музикали драма ва комедия театрига ишга кирди. Аввалига қийинчиликларни сабот билан енгишга тўғри келди. Салоҳиддин ака табиатан муаммолар сари тик боришни яхши кўрарди. Шу боис актёрнинг ҳар бир роли, унинг ижросидаги ҳар бир эпизод моҳир рассом асарлари сингари сайқал топаверди. Унинг асосий устози саҳна бўлди.

ТЕАТР

Илк бор Салоҳиддин Умаровга Собир Абдулланинг «Тоҳир ва Зуҳра» асаридаги Қоработирнинг сарбози ролини ижро этиш таклиф қилинди. Ниҳоят, у саҳнага чиқди. Саҳнада Юлдуз сарбозни (С. Умаровни) чақириб, бехосдан пичоқ уради. У ҳушсиз йиқилади. Шу билан саҳна ёпилади. Бир куни спектакль кетаётганда Қирғизистон ССРда хизмат кўрсатган артист Ғуломжон Исроилов ҳали яхши таниш бўлмаган «пичоқ еган йигит»ни қидириб келди. У Салоҳиддин билан узоқ суҳбатлашади. Саҳна устаси ёш Салоҳиддиндаги ўзига хос иқтидор учқунларини пайқаган эди. Театр маъмуриятидан, йигитга катта-кичик ролларни қўрқмасдан беришни илтимос қилди. Шу-шу С. Умаров театрда ўз ўрнини топа бошлади. Актёр бирин-кетин яратган Комил Яшиннинг «Нурхон» асаридаги — Мамат, «Гулсара» драмасидаги Сўфи, З. Фатхуллиннинг «Ватан ишқи» асаридаги Давронбек, С. Абдулланинг «Тоҳир ва Зуҳра» асаридаги Қоработир образлари театр ҳаётида катта янгилик бўлди, баркамоллиги, ҳаётийлиги билан томошабинлар эътиборини қозонди.

Ташқаридан қараганда, С. Умаров бундай ютуққа тасодифан эришгандек туюлади. Яхшироқ ўйлаб кўрганда эса бу тасаввур янглиш эканлигини дарҳол англайсиз. Чунки истеъдод билан изланувчан меҳнат бир-бирига ҳамоҳанг бўлган жойда муваффақият тез кўзга ташланади. Санъаткор айни шу йўлдан борди.

Салоҳиддин Умаров театр режиссёрининг ёрдамчиси сифатида янги спектаклларни саҳнага олиб чиқишда ҳам фаоллик кўрсатиб келади. У режиссёрлик фаолиятини «Ойгул билан Бахтиёр» музикали драмасини саҳналаштиришдан бошлади. Ҳар бир асарни саҳнага олиб чиқишда ундаги асосий ғояни ифодаловчи нуқта ва воситаларни топиб, марказлаштириш, барча образларни шу мақсадга бўйсундириш, оҳанг, рақс ва қўшиқ имкониятларидан ўринли, айни пайтда унумли фойдаланиш, саҳна асарини замон руҳи билан ҳамоҳанг этиш, ҳаёт ҳақиқати билан саҳна ҳақиқатини уйғунлаштириш — буларнинг барчаси режиссёр Умаров услубини белгиловчи омиллардир.

Маҳорат йўлидаги изланишлар узоқ давом этди. У аввалига турли саҳнавий композициялар ташкил этди, бадиий лавҳалар саҳналаштирди. Кейинчалик «Ошиқ Ғариб ва Шоҳсанам», «Орзигул» ва бошқа музикали драмаларни саҳнага олиб чиқди. У ижодида катта роль ўйнаган «Тоҳир ва Зуҳра» асарини ҳам ўзи саҳналаштиришга муваффақ бўлди. Айниқса, Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» ва М. Каримовнинг «Нотаниш танишгинам» пьесасини саҳнага қўйганидан кейин номи режиссёр сифатида ҳам тез-тез тилга олинадиган бўлди. М. Назаровнинг «Дўстлик қўли» драмаси, Саид Аҳмаднинг «Келинлар қўзғолони» комедияси томошабинлар олқишига сазовор бўлди. Спектакль премьерасида қатнашган таниқли адибимиз Саид Аҳмад: «Комедия Ўшда янада ишонарли ва жозибали чиқибди, режиссура ҳам ўзига хос», деб таъкидлади.

С. Умаров саҳнага қўйган Т. Абдумўминовнинг «Машрибек уйланармиш», Уйғуннинг «Зебуннисо», В. Виткович ва А. Соловьевнинг «Хўжа Насриддин», Ҳ. Муҳаммаднинг «Тошкентнинг нозанин маликаси» асарларида режиссёр ижодининг янги қирралари намоён бўлди.

Салоҳиддин Умаровнинг бадиий кино билан ҳамкорлигини ҳам алоҳида таъкидлаб ўтмоқ зарур. Абдулла Қодирийнинг «Меҳробдан чаён» романи асосида «Ўзбекфильм» киностудиясида фильм суратга олинаётган эди. Худоёрхон роли учун конкурс эълон қилинди. Унга Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон ва бошқа қардош республикалардан актёрлар таклиф этилди. Конкурсда С. Умаров ҳам қатнашди. Комиссия золим Худоёрхон образини актёр Салоҳиддин Умаровга топширди. Уни яратиш учун кўпгина машаққатларни енгиб ўтишга тўғри келди. Худоёрхон образи истеъдодли санъаткор талқинида қандай чиққанини томошабинлар яхши биладилар. Бу — актёр ҳаётида катта воқеа, етуклик имтиҳони бўлди. Ундан муваффақиятли ўтган Салоҳиддин Умаровни «Ўзбекфильм» ва «Қирғизфильм» киностудиялари турли ролларга тез-тез таклиф қила бошлади. Кейинги йилларда «Ўзбекфильм» студиясида суратга олинган «Ўзгалар бахти», «Одамлар орасида танҳо», «Севги афсонаси», «Галатепалик авлиё», «Қасоскорнинг олтин боши», «Шум бола» ва «Қирғизфильм» студиясининг «Бўри уяси», «Қанибек» ва бошқа кўпгина фильмларда ажойиб образлар яратди.

Салоҳиддин Умаров таниқли ва истеъдодли кинорежиссёр Комил Ёрматов ижодхонасида таҳсил кўрди, СССР халқ артисти Шукур Бурҳонов ва бошқа машҳур актёрлар мактабида чиниқди. У 20 дан ортиқ фильмда иштирок этди. Йиллар давомида кўпгина ёшларга устозлик қилди. Қирғизистон ССР халқ артистлари Неъматжон Неъматов, Толибжон Бадинов, республикада хизмат кўрсатган артистлар Бозорбой Йўлдошев, Жамила Бўтабоева ҳамда актёрлар Р. Тожибоев, Б. Қурбонов, М. Мамажонов ва бошқалар Салоҳиддин аканинг шогирдларидир.

САЛОҲИДДИН АКАНИНГ қизи Раъно отаси изидан борди — А. Н. Островский номидаги Тошкент Театр ва рассомлик санъати институтининг режиссёрлик факультетини муваффақиятли тугаллади. Унинг Ўш шаҳар қирғиз драма театри саҳнасида қўйган бир неча спектакллари мутахассислар ва томошабинлар томонидан юқори баҳоланди.

Ўш область ўзбек музикали драма ва комедия театрининг бош режиссёри Салоҳиддин Умаров 60 ёшга тўлди. У бугун катта тажриба ва куч-ғайрат билан меҳнат қилаяпти. Ҳаётимизда катта инқилобий ўзгаришлар амалга оширилаётган шу кунларда саҳна асарлари савияси ва таъсирчанлигини ошириш борасида у жиддий изланишлар олиб бормоқда. Саҳна устаси С. Умаровга узоқ умр, ижодий муваффақиятлар тилаймиз.

Абдуқаҳҳор МАННОНОВ

ИНСОН ВА ҲАЁТ ДИАЛЕКТИКАСИ

Оламда мўъжизалар кўп, аммо энг олий мўъжиза инсоннинг ўзидир. Биз инсон яратган бойликлар ҳақида кўп гапирамиз-у, лекин унинг ўзи ҳақида етарлича ўйламаймиз, билмаймиз.

Фалсафа фанлари доктори Тилаб Маҳмудов ва Яхшибой Олимовнинг «Ўзбекистон санъатида инсон омили» (Ғ. Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1988 йил) китоби шу маънода ўз мундарижаси ва мазмуни жиҳатидан ажралиб туради.

Китобнинг биринчи бобида муаллифлар инсон ҳақидаги марксизм-ленинизм таълимоти хусусида батафсил тўхталадилар. Китобнинг шундай бошлангани табиий ва зарурий ҳолдир. Чунки инсон муаммосининг санъатда ҳал этилишини тадқиқ қилишдан олдин умуман инсон ҳақидаги марксистик концепцияни кўздан кечириш зарур.

Мазкур рисолада Маркс, Энгельс, Ленин фикрлари асосида инсон муаммосининг барча қирралари кўриб чиқилади. Хусусан, Маркснинг «Инсон—ижтимоий муносабатлар мажмуасидан иборатдир» деган хулосасини қай тарзда тушуниш кераклиги, инсондаги табиий-биологик аломатларнинг ижтимоий ҳаётда акс этиш хусусиятлари мазмунли ва қизиқарли ёритилган.

Рисоланинг иккинчи бобида муаллифлар китобхон диққатини ўзбек совет адабиёти ва санъатида янги инсон концепциясининг қарор топиш босқичлари ҳақидаги масалага қаратадилар.

Албатта, инсон ва унинг санъатдаги талқини ҳар бир даврда ўзига хос тарзда намоён бўлади. Бугунги аксар асарлар қаҳрамонлари якка курашчилар эмас, балки халқ вакиллари тарзида, умидсизликка тушиб хаёл сурувчилар эмас, балки дадил курашга отланган, ҳаётни қайта қуришга бел боғлаган, фақат ўз манфаати ёки тор доирадаги ижтимоий манфаатлар эмас, балки бутун халқ, мамлакат манфаатлари, ҳатто жаҳон тақдири ҳақида қайғурувчи интернационалистлар тарзида гавдаланадилар. Бундай қаҳрамонлар тарих саҳифаларида ҳам учрайди. Аммо бизнинг давримиз бундай қаҳрамонларнинг шаклланишига кенг йўл очмоқда. Социалистик тараққиётнинг бош ижодкорлари ҳам шулардир.

Т. Маҳмудов ва Я. Олимов рисоланинг кейинги икки бобида бир-бири билан чамбарчас боғлиқ икки муаммони — эстетик идеал ва ижобий қаҳрамон масалаларини тадқиқ этадилар. Бу муаммоларнинг биринчиси ўзбек совет адабиётшунослиги ва санъатшунослигида иккинчисига нисбатан кам ишланган.

Эстетик идеал проблемаси анча мураккаб ва мунозарали масала. Айримлар уни ҳаётдан юлиб олиб, узоқ хаёлий орзуга айлантирсалар, бошқалар аксинча, эстетик идеални оддий ижобий қаҳрамон ғояси билан уйғун, деб ҳисоблайдилар. Муаллифлар эстетик идеални реал ҳаётий заминда олиб қарайдилар ва унинг ўзига хос томонларини аниқлашга уринадилар.

Рисолада тўғри қайд этилганидек, эстетик идеал мавҳум тушунча эмас. Ҳар бир даврнинг ва жамиятнинг ўз эстетик идеали бўлади. Демак, эстетик идеал шундай бир машъалки, бу машъал узоқдан туриб бугунни ёритади, инсон мана шу шуъла ёруғида қаёққа қараб интилишини яхши билади.

Эстетик идеал асар структурасига сингдириб юборилган гўзаллик туйғуси бўлгани учун бу туйғу ижобий қаҳрамоннинг кураш ва интилишларида, ижобий ва салбий қаҳрамонларнинг тўқнашувларида, асар конфликтида, драматизмда, ҳатто баъзан табиат тасвирида ифодаланган бўлади. Масалан, Чингиз Айтматовнинг «Кунда» романини олсак, ёзувчининг эстетик идеали руҳоний Авдей Каллистратовнинг эзгулик йўлида фожиали ҳалок бўлган тақдирида ҳам, ўз фарзандларидан жудо бўлган она бўри Акбаранинг фиғони, нолаларида ҳам, Бўстоннинг ҳақ иш учун қотилликка қўл урганида ҳам кенг ва чуқур ифодаланади.

Бизнингча, «Ўзбекистон санъатида инсон омили» китоби марксча-ленинча эстетика масалаларига бағишланган яхши тадқиқотлардан биридир. Китобда у ёки бу муаммо ҳақида гап кетганда, бу борада қилинган ишлар тилга олинади ва муаллифлар уларнинг айримлари билан баҳсга киришадилар. Китобнинг яна бир фазилати шундаки, унда санъатнинг кўп турлари — адабий асарлар, тасвирий санъат намуналари, музика, кино, театр каби соҳалар қамраб олинган.

Шу билан бирга, китобда меъёрига етмаган саҳифалар, исботталаб хулосалар, баъзи бошқа камчиликлар ҳам учрайди. Биз шуларнинг айримларига тўхталиб ўтмоқчимиз. Китобнинг 95-бетида шундай фикрлар бор: «Эстетик идеал умумийлик, алоҳидалик ва хусусийликнинг мураккаб ифодаси бўлгани учун унда миллийлик ва умумбашарийлик, индивидуал ва синфий, прогрессив ва реакцион томонлар бирлашиб мавжуд ва бўлажак гўзаллик ҳақидаги дунёқараш, тасаввур йўналиши сифатида гавдаланади». Эстетик идеалда прогрессив ва реакцион томонлар бирлашиб ифодаланади, деган фикрга қўшилолмаймиз. Бирор бир асарда, бирор бир ёзувчи ижодида прогрессив ва реакцион томонлар бирлашиб кетиши мумкин, аммо бунда эстетик идеал ёзувчи ижодининг прогрессив томонларини ифодаламайдими? Ижодида ва дунёқарашида зиддиятлар, прогрессив ва реакцион томонлар қоришиб кетган ёзувчининг эстетик идеали унинг яхшилик, эзгулик ҳақидаги орзуларида ифодаланмайдими?!

Сўнгра китобнинг 83- ва 98-бетларида Тилаб Маҳмудовнинг бошқа иккита асаридан парча келтирилади ва изоҳ берилади. Тилаб Маҳмудов китобнинг асосий муаллифи ҳисоблангани учун бундай ҳол, шубҳасиз, китобхоннинг ғашига тегади. Шунингдек, 32-бетда келтирилган Маркснинг фикрлари 41-бетда такрор келтирилади. Бу камчиликлардан қатъи назар, рисолада муҳим назарий масалалар тадқиқ этилади, катта фактик материал умумлаштирилади, ўзбек совет санъати тараққиётининг муаммоларидан бири ёритиб берилади.

Аҳмаджон ЭШОНҚУЛОВ,
фалсафа фанлари кандидати

МУҲАРРИРГА мактублар

ЯЛАНҒОЧ ҲАЙКАЛЛАР

Янги йил арафасида навоийликларга антиқа ҳайкаллар «совға» қилинди. Навоий шаҳар, Ленин проспекти ва Ленин майдонида жойлашган Марказий универмаг рўпарасига олти нафар яланғоч аёлларнинг ҳайкалларини тизиб қўйишди. Суриштириб билсак, бу ноёб ҳайкаллар СССР Бадиий Академиясининг мухбир аъзоси, РСФСРда хизмат кўрсатган рассом Борис Алексеевич Свинин ижодига мансуб бўлиб, «Гуллаётган диёр» деб номланар экан. Ҳатто номланиши ғалати бўлган бу ҳайкалларнинг шаҳарга қандай келиб қолгани ҳаммани таажжубга соляпти. Биринчидан, нега ҳаёсизликни тарғиб қилувчи яланғоч аёллар тасвирланган ҳайкаллар учун Навоий шаҳри танланади? Улар кимнинг буюртмаси асосида тайёрланди? Иккинчидан, бу навоийликлар, айниқса хотин-қизлар учун ҳақорат эмасми? Бундан фақат Шарқ аёллари эмас, балки шаҳарда яшаётган турли миллатларга мансуб хотин-қизлар ҳам ниҳоятда дарғазаб бўлиб гапиришяпти. Айниқса, универмагга савдо-сотиқ учун келаётган харидорлар ҳайкаллар ёнидан юзларини бекитиб ўтишяпти.

Аслида санъат асари кишиларни эстетик руҳда тарбиялаши керак-ку! Санъатдан анча йироқ бу ҳайкаллар эса ёшлар тарбиясига салбий таъсир кўрсатиб, уларнинг маънавий дунёсига путур етказмоқда.

Аввало, газетанинг шу йил 6 январь сонида бир гуруҳ олим ва ёзувчилар ёзганидек, шаҳарда улуғ мутафаккир шоир Алишер Навоийга ҳайкал қўйилиши керак... Бундан ташқари шаҳарда ўрнатиладиган ҳар қандай ҳайкаллар аввал жамоатчилик кўригидан ўтказилиши, уларнинг талаб ва истаклари инобатга олиниши лозим.

Бу ҳайкаллар эса халқимизда яхши дидни тарбиялайди, деб айтолмаймиз.

М. АДИЗОВА,
Ўзбекистон КП Навоий район комитети секретари,
Э. ЁҚУБОВ,
Навоий район «Коммунизм учун» газетаси редактори,
Х. БОБОМУРОДОВА, О. ҲОТАМОВ,
СССР Ёзувчилар союзининг аъзолари,
Э. РАҲМАТУЛЛАЕВА, Г. ЕДГОРОВА,
ТошДПИ Навоий филиали талабалари
(жами 12 имзо)

РЕДАКЦИЯДАН: Мактуб саҳифага қўйилганда редакцияга Навоий район, Ломоносов номидаги 25-ўрта мактабнинг 30 нафар ўқитувчиси имзоси билан яна хат келди. Улар ҳам Навоий шаҳрида ноўрин ўрнатилган ҳайкаллар ҳақида куюниб ёзишган.

ЙИЛЛИК ҲИСОБОТ

Ўзбекистон ССР Архитекторлар союзи правлениесининг кенгайтирилган йиғилиши бўлиб ўтди.

Ижодий союз правлениеси 1988 йилда амалга оширган ишлар ҳақида правление раиси Т. Қодирова ҳисобот доклади қилди.

СССР Архитекторлар союзи правлениесининг секретари И. Воскресенский, Бутуниттифоқ «Архпроект» бирлашмаси директори А. Гончаров, Самарқанд шаҳри бош архитектори Н. Содиқов, республика Архитекторлар союзи правлениеси раисининг ўринбосари Ҳ. Салоҳиддинов, архитекторлар О. Рушековский, А. Ҳакимов меъморлар олдига қайта қуриш қўяётган муаммолар, ижодий союз 1989 йилда амалга ошириши лозим бўлган долзарб муаммолар ҳақида гапирдилар.

Г. ЙЎЛДОШЕВА

Ҳаким ПИРМУҲАММЕДОВ,
Ўзбекистон ЛКСМ Марказий Комитети «Ёш гвардия» нашриётининг директори

ХОЛИС БЎЛАЙЛИК

Агар халқ орасидаги «Етти ўлчаб, бир кес», деган нақлни ким кўпроқ эслайди, деган савол тушса, ноширлар деб жавоб берган бўлардим. Чунки, битта китоб чоп этилиб, ўз ўқувчисини топгунга қадар кўп жараёнлардан ўтади. Ношир наинки, ўша кикитобнинг бадиий савиясини, шунингдек, ғоявий-сиёсий жиҳатларини ҳам, унинг чоп этилгач китоб дўконлари пештахталарида туриб қолмаслигини ҳам, нашриётга қай даражада иқтисодий фойда келтиришини ҳам ўйлайди. Хуллас, ношир «Етти ўлчаб, бир кесади».

Нашриётимиз иложи борича китобхоннинг диққатини жалб этадиган, қизиқиб ўқийдиган, унинг фикрини бойитадиган сиёсий-оммабоп, бадиий асарларни чоп этишга ҳаракат қилмоқда. Ўзининг доимий, синалган авторларига эга. Айни пайтда, ҳар йили турли адабий сериялар ташкил этилмоқда. Масалан бу йил «Ёшлик» кутубхонаси» серияси ташкил этилиб, «Ёшлик» журналида босилган энг яхши наср, назм, таржима асарлари жамланиб чоп этилди. Шунингдек, «Ильичдан ўрганамиз» номли янги серия ташкил этилди. «Совет турмуш тарзи» сериясида бир қатор тарихчи, файласуфларнинг асарларини чоп этяпмизки, улар ёшларни коммунистик руҳда тарбиялашга катта ҳисса қўшади. Тарихчи олим Бўрибой Аҳмедовнинг «Улуғбек» эссеси каби асарлар эса тарихимизни, маданий меросимизни янада чуқурроқ ўрганиш учун бир калитдир. Ҳамза Ҳакимзода Ниёзийнинг 100 йиллигига бағишланган К. Яшиннинг «Қалб алангаси» асари ҳам ўқувчиларда қизиқиш уйғотади деб ўйлайман. Бу йил чоп этилиши керак бўлган асарлар рўйхатини яна келтириш мумкин.

«Ёш гвардия» нашриёти ташкил топганига бир кам ўттиз йил бўлди. Нашриёт таъсис этилган йили 600 нашр тобоғи ҳажмида китоблар чиқарувчи 4 та редакция иш бошлаган эди. Партия ва ҳукумат қарорида эса, нашр ҳажми йилма-йил оширила бориб, беш йил ичида, яъни 1965 йилга келиб уч минг нашр тобоғига етказилиши лозим эди. Афсуски, бу қарор қоғозда қолди ва биз эндигина минг нашр тобоғи ҳажмига эришдик. Шу сабабдан ҳам республикамиз болалар учун китоб нашр этиш соҳасида Иттифоқда охирги ўринлардан бирини эгаллаб турибди. Боз устига биз ҳар йили қоғоз ва босмахона лимитларининг мавжуд миқдорини ундириш учун ҳам тинимсиз кураш олиб боришимизга тўғри келмоқда.

Фақат бугина эмас. Маълумки нашриётимиз ҳозирги кунгача ўз матбаачилик базасига эга эмас. Биз ҳамма вақт турли матбаачилик комбинатлари ва муассасалари билан буюртмачи сифатида иш юритамиз. Шу туфайли ҳали қийинчиликлардан холи бўлолмаяпмиз. Масалан, бу йил учун давлат планлаштириш комитети 80 фоиз биринчи навли босмахона қоғози ажратган эди. Лекин давлат таъминот ташкилоти бу рақамни 50 фоизга камайтирди. Бундан ташқари 1986 йилдан бошлаб ниҳоясига етказилмаган босмахона қурилиши нашриётдан ажратиб қўйилди ва қурилаётган матбаачилик комбинатининг алоҳида дирекцияси ташкил этилди. Янги чиққан қарорга биноан бўлғуси босмахонани ҳозирдаёқ «Молодая гвардия» нашриёт-матбаачилик бирлашмасига қўшиб юбориш мўлжалланмоқда. Шундай қилиб, қурилаётган босмахона айвонидан «Ёш гвардия» қаторида бошқа ташкилотлар ҳам жой олишига тўғри келади. Бу, албатта, ҳозирги қийинчиликлар давом этишига сабаб бўлади. Шу боис ҳам янги босмахона қурилишини тезроқ ниҳоясига етказиш ва уни «Ёш гвардия» нашриёти ихтиёрига бериш мақсадга мувофиқдир.

Нашриётимиз наинки, кўпроқ ёшлар учун китоб чиқаради. Айни пайтда ёш ижодкорларнинг асарларини босишга ҳам даъват этилган. Бу соҳадаги ижодий силжишлар барчанинг кўз ўнгида юз бермоқда. Лекин булар бизга ўз ишимиздан қониқиш ҳосил қилиш, хотиржам бўлиш ҳуқуқини бермайди. Чунки ҳозирча муваффақиятларимиз айтарли даражада эмас. Улар ёшларимизни қониқтирмаслиги турган гап. Аксарият ёшларимиз шошилишади. Бирор нарса ёздими, яхшими, ёмонми, дарҳол китоб ҳолида кўришни хоҳлаб қолишади. Ваҳоланки, ҳар бир ёш муаллиф аввал ўз асарини «Ёшлик», «Ёш куч» журналларида эълон қилиб, синовдан ўтказсин, ижоди оғизга тушсин. Шундан кейингина китоб нашр этиш ҳақида гап юритиш мумкин.

Мана шу қизғин жараёнда бунақанги ёшлардан «ҳимояланиш» воситалари ҳам топила қолди. Улардан энг асосийси ва доимийси қоғоз ва босмахона лимити йўқлигини баҳона қилиш бўлди. Оқибатда, баъзан юқоридагига ўхшаш ёшлар қаторида қобилиятли қаламкаш ёшларнинг асарларини ҳам турли тўпламларга жамлаб нашр этиш одат тусига кирди. Тўпламнинг ўзи уч-беш босма тобоқ бўлгани ҳолда унга беш-олти ёшнинг асарини жойлаштириш худди янги қурилган мустақил коммунал квартирага бир неча оилани жойлаштириш билан баробар. Бунда уларни бурчакка қисиб қўйгандек бўлдик.

Бу вазиятдан қутулишнинг ҳозирча оддийроқ йўли топилди. Яъни, ёш қаламкашлар қўлёзмаларига конкурс эълон қилинди. Натижада йил давомида юздан ортиқ қўлёзма тушди. 40 кишидан иборат иккита обрўли ҳайъат комиссияси бир неча ой мобайнида бу қўлёзмаларни синчиклаб ўрганди. Ҳайъат фаолияти ошкоралик, демократия ва кенг ижодий баҳслар асосида олиб борилди. Бир сўз билан айтганда, энг қобилиятли муаллифлар конкурс ғолиблари бўлишди. Натижада турли қоронғи йўллар билан китоб чоп этишга уриниш ва гуруҳбозликлар ўз-ўзидан иш бермай қолди.

Конкурс натижаларига кўра ўн олтита назм, бешта наср ва битта болаларга аталган қўлёзма алоҳида китоб бўлиб нашр этиладиган бўлди. Ҳозирги кунда мазкур қўлёзмалар босмахонага туширилган ва нашрдан чиқиш арафасида.

Шунга ўхшаш тадбирларни қўллаш натижасида кейинги икки йил ичида ўқувчига манзур янги китоблар кўпая бошлади. Ўрозбой Абдураҳмоновнинг «Чангалзор пайғамбарининг ҳалокати», Исроил Тўхтаевнинг «Қабрдаги хазина» ва бошқа асарлар шулар жумласидан.

Китобхоннинг севимли мулкига айланувчи асарларни бир тематик йилга қолмасдан нашр этиш йўлига ўтдик. Дастлабки тажрибалар қийинчилик билан кечаётган бўлса-да, лекин фойдали экани аён бўлди.

Бунда пландаги баъзи «тажрибалироқ» қаламкашларнинг хом-хатала қўлёзмаларини ёшларнинг истеъдод билан ёзилган асарларига алмаштириш самарали натижалар бермоқда.

Хуллас, нашриётимиз фаолиятида муваффақиятлар билан бир қаторда муаммолар ҳам йўқ эмас. Ўйлаймизки, улар холислик билан ҳал этилади.

Нурали ҚОБУЛ,
«Юлдузча» нашриётининг директори

РЕЖАЛАРИМИЗ УЛКАН

Нашриётимиз коллективи катта ва эзгу ишларни амалга оширишга ҳаракат қилмоқда. Ўттиз томлик жаҳон халқлари эртакларини чиқариш ана шу ният йўлидаги илк қадамдир. Мана, «Араб халқ эртаклари» китоби чоп қилинмоқда. Келгуси йил рус, тожик, қирғиз ҳамда немис халқ эртакларини чиқарамиз. Шуни айтиш кераки, бу китоблар олий сифатли муқовада, юксак безакли кўринишда нашр этилади. Эртаклар кўп томлилигини чоп этиш республикалар ичида биринчи марта Ўзбекистонда амалга оширилмоқда. Бундан ташқари «Минг бир саргузашт» сериясида 40 томлик жаҳон саргузашт адбиётининг янги намуналарининг ҳам дастлабки жилдлари босмахонага топширилди. Очиғини айтганда, ўзбек ўқувчиси бу китобларни бундан 30—40 йиллар илгари ўқиши керак эди. Бу асарларнинг асосий қисми шу пайтгача ўзбек тилида нашр этилмаган классик саргузашт адабиёт намуналаридир.

Яна бир ниятимиз — ўтмиш адабиёт ва санъатининг классик намояндалари Юсуф Хос Ҳожиб, Аҳмад Югнакийлардан тортиб ҳозирги адибларгача битикларини, китобларини болаларбоп қилиб чиқаришдир. Шу маънода «Қутадғу билик»нинг болаларга мослаштирилган намунаси нашрга тайёрланди. Бу ишни олим Б. Тўхлиев кўнгилдагидек бажарган.

Бундан ташқари «Суратларда Ватан тарихи» сериясида Ўрта Осиё, жумладан Туркистон тарихи ҳақида ҳикоя қилувчи беш жилдлик безаклардан иборат китобларни ўзбек, рус, инглиз тилларида чиқаришни мўлжаллаяпмиз. Ушбу китобларни Москвада, Халқаро китоб кўргазмасида сотиш ниятимиз ҳам бор. Серияни мусаввир Абдуқаҳҳор Маҳкамов безаган. Китобнинг ўзбекча матни биринчи жилди 1990 йилда ўқувчилар қўлига етиб боради. Бу китоб мактаб ўқувчилари учун ҳатто қўлланмадан ҳам қадрлироқ бўлади деб ўйлайман. Бу ишга ҳам республика китобат санъати тарихида илк бор киришилмоқда.

Маълумки, Ўзбекистонда болалар китоблари қаҳатчилиги мавжуд. Бу нарсани бемалол фожиа деб аташ мумкин. Ўзбекистон қишлоқлари, Тожикистон, Қирғизистон, Қозоғистоннинг ўзбеклар яшайдиган районларидаги бундай қаҳатчиликни сўз билан тасвирлаб бўлмайди. Уни бартараф этиш учун оз бўлса-да, улушимизни қўша оламиз деб ўйлайман ва болалар учун озиқ-овқат, мева-сабзавот харид қиладиган ота-оналар бозорга тушганда ҳеч бўлмаганда бир дона китоб сотиб олишни ҳам одат қилганларида эди...

Муаммоларга келганда — матбаа базасининг ожизлиги ҳамда қоғоз танқислигини айтиб ўтиш керак. Қоғоз танқислиги РСФСРда картошка... плани бажарилмаганига бориб тақалармиш... Сабаб қоғоз тайёрлашда крахмалдан фойдаланилади. Ҳўш, мамлакатимизда картошка битмабди. Нега тегишли ташкилотлар вақтида чет элга крахмал буюртма беришмайди? Бу ўринда крахмал эмас, планлаштириш органлари айбдор. Биз, масалан, ўтган йил 67 та китоб чиқаришимиз керак эди. Қоғоз йўқлиги учун шунинг 15 таси бу йилга ўтди. Демак, ўз-ўзидан бу йилги нашрларимиздан бир қисми келгуси йилга сурилади.

Бизда қоғоз анқонинг уруғи бўлиб турганда РСФСР нашриётларида 700 миллион ўрнига қарийб 800 миллион дона китоб чиқарилибди. Ҳўш, бунга нима дейсиз? Айбимиз бизда ўрмонлар тугатилиб, картошка экилмаганиданми? Ёки... Ҳолбуки, биз қўшимча штат ёрдамисиз бир йилда 150 номда китоб чиқара олишимиз мумкин. Бунинг устига китобларнинг ҳажми каттариб кетяпти. Болаларга кичик ҳажмдаги, ихчам, безакли китоблар керак. Бизда, жумладан, Ўзбекистонда жуда кўп қоғоз қоғозбозликка, майда-чуйдаларга сарфланмоқда. Ҳозир айрим кооперативлар 100 минглаб нусхаларда нималарнидир чоп қилмоқда, минглаб тонна қоғоз илмий-тадқиқот институтлари ихтиёрида. Демократияни ҳар ким ўз даражасида қабул қиляпти. Ишни яхшилашнинг бирдан бир йўли — нашриёт сиёсатини тўғри юргизиш, яъни қандай китобни чиқариш керагу, қандайини чиқармаслик керак? Энг муҳими шу. Лекин бизга боғлиқ бўлмаган сабаблар ҳам мавжуд. Масалан, биз нашриёт механизмини тўғри ишлашини йўлга қўйишимиз мумкин. Лекин бу механизмнинг Иттифоққа бориб тақаладиган бизга боғлиқ бўлмаган субъектив сабаблари борки — бунга қўлимиз калталик қилади. Биз, масалан, чет эллар билан алоқа ўрнатиш, ҳамкорлик қилишимиз мумкин. Америкалик адабиётшунос Билл Фирман ўзбек ҳикояларини айнан ўзбек тилидан таржима қилиш истагини билдирди. Биз уни Тошкентга таклиф қилдик. Келгусида инглиз тилида ўзбек ҳикояларини чоп этамиз. Лекин бу каби ишлар осонликча ҳал бўлмайди. Кимнингдир қош-қовоғига қарашга, гўёки арпасини хом ўрганингдек ёмон кўринишга тўғри келади.

Яна бир муаммо — китоблар сифати. Матбуот комитетимиз яқинда ГФРдан «Колбус» деган полиграфик дастгоҳлар олиши керак. Бу дастгоҳда асосан болалар китоблари чоп этилади. Бундай дастгоҳлар айни пайтда Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг нашриётида ҳам бор, лекин у болалар учун ҳаводек зарур бўлган китобларни эмас, Москва буюртмаларини бажариб «Знаки дорожного движения»ни босади. Москва нашриётлари учун бу муаммони ўша тарафда ҳал қилиш муаммо эмас-ку! Лекин биз пойтахтлик ҳамкасбларимизга йўқ дейишга ўрганмаганмиз чоғи...

Яқинда мен «Ойдин» газетаси орқали чет элларда яшаётган ўзбекларга мурожаат қилиб, уларнинг фарзандлари учун араб ёки лотин алифбосида эски ўзбек тилида керакли китобларни чиқаришимиз мумкинлигини маълум қилдим. Ўйлайманки, бу хайрли иш албатта амалга ошади. Яна бир кичикроқ муаммо — Ўзбекистон КП Марказий Комитети нашриётининг раҳбарияти бизга қўшимча хоналар беришини (албатта пулимизга) кутяпмиз...

Республикаларда полиграфия, нашриётлар ва китоб савдоси давлат комитети бугунги кунда нимага керак, деган гап ҳам йўқ эмас. Москвада Иттифоқ нашриётлари директорлари ассоциациясини тузиб, комитет билан алоқаларни ўйлаб кўриш ҳақида ҳам мунозаралар бўлганди. Бу ташкилот ҳали фаолият кўрсатар экан, у бизга фақат икки масалада ёрдам бериши мумкин (агар бунинг уддасидан чиқа олса). Биринчиси жаҳон полиграфияси даражасидан қараганда қарийб ибтидоий кўринадиган матбаа базасини яхшилаш, яъни китобларни ўз вақтида, сифатли, китобат санъати талаблари даражасида чиқаришни таъминлаш бўлса, иккинчидан бизга ажратилган қоғоз лимитимизни бусбутун олишимизга кўмак бериш. Агар бу ишлар билан ҳам нашриётларнинг бевосита ўзи шуғулланадиган бўлса, унда Комитетга ҳожат ҳам қолмайди.

Бу қадар қуюқ танқиддан сўнг фикримни барибир хушхабар билан якунламоқчиман. Иқтисод қилинган қоғозларимиз ҳисобига пландан ташқари буюк шоиримиз Чўлпоннинг «Баҳорни соғиниб» китоби эрта-индин ўқувчиларимиз қўлига етиб боради. Бу мумтоз санъаткоримизнинг сталинизм ўқига учгандан кейинги биринчи китобидир.

Суҳбатларни Ё. ХЎЖАМБЕРДИЕВ ва С. САЛОҲИДДИНОВ олиб борди

КЕЛАЖАК ОЛДИДАГИ МАСЪУЛЛИК

ПРОЗА КЕНГАШИДА

Шу йил 3 март куни Ҳамид Олимжон номидаги Адабиётчилар уйида Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи проза кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилиши бўлиб ўтди. Уни кенгаш раиси Саид Аҳмад қисқача кириш сўзи билан очди.

1988 йил ўзбек романлари ҳақида филология фанлари доктори Умарали Норматов доклад қилди. У ўтган йил совет романчилиги учун сермаҳсул палла бўлганлигини, узоқ йиллар таъқиб қилинган асарлар қаторида Чўлпоннинг «Кеча ва кундуз» романи ҳам эркинликка чиққанлигини айтди. Шунингдек, 1988 йилни ўзбек адабиёти учун романлар йили, деб атади. Бу даврда С. Аҳмаднинг «Жимжитлик», П. Қодировнинг «Авлодлар довони», Х. Тўхтабоевнинг «Мунгли кўзлар», Мурод Муҳаммад Дўстнинг «Лолазор», Н. Қобулнинг «Унутилган соҳиллар», О. Мухторовнинг «Эгилган бош» романлари эълон қилинганлигини, М. Эгамбердиевнинг Москвада босилган «Сариқ аждар ҳамласи» асари ўзбек тилида чиққанлигини, О. Ёқубовнинг «Оққушлар, оппоқ қушлар» асари қайта ишланиб, мукаммаллаштирилган ҳолда нашр этилганини таъкидлади ва бу асарларнинг ютуқлари ҳамда камчиликлари тўғрисидаги мулоҳазаларини ўртага ташлади.

Ёзувчи Олим Отахонов ўтган йилги яратилган ҳикоялар ва қиссалар тўғрисидаги докладида бу жанрларда пайдо бўлган асарлар адабиётимиз тараққиётига қай даражада ҳисса бўлиб қўшилаётгани тўғрисида тўхталди. У докладида ўтган йили ҳикоялар кўп эълон қилинганини, ёш қаламкашлардан тортиб моҳир ҳикоянависларгача ва кекса авлад вакилларигача баракали ижод қилганини, матбуотда юзга яқин ҳикоялар чоп этилганини, лекин шунга қарамай, улардан аксариятининг бадиий савияси ночор эканлигини қайд этди. Маърузачи Ш. Холмирзаев, Х. Султонов, Н. Арслонов, Э. Аъзамов, Р. Файзибоеванинг ҳикоя ва қиссаларини таҳлил қилди, бугунги бадиий тафаккурдаги ютуқ ва камчиликларга тўхталди.

Шундан кейин докладлар юзасидан қизғин музокара бўлди.

— Иккала докладда ҳам ўтган йилги прозамизга оид фикрлар айтилди. Лекин адабиётимизда бир қусур бор, — деди ёзувчи Омон Мухтор. — Ҳар ким ўз субъектив фикрини, бирор асарни китобхон сифатида қандай қабул қилса, шуни умумадабиёт фикри сифатида талқин қилиш одати пайдо бўлмоқда. О. Отахоновнинг Ш. Холмирзаев, Х. Султонов ҳикоялари тўғрисида нописандлик билан гапириши ўринли эмас. Докладчи Ш. Холмирзаев ҳикоялари бир қолипга тушиб қолапти, деди. М. Шолоховнинг «Дон ҳикоялари» ҳам бир руҳда, бир қолипда ёзилган-ку, унда уларни қандай баҳолаш мумкин? Менимча, маърузачи танқид қилган асарлар ўзининг руҳи билан янги. Айни пайтда, қаҳрамонларимизда ҳам янгиланиш руҳи пайдо бўлаётгани қувонарлидир.

— Биз кейинги пайтларда бир-биримизга таҳдид қилишга берилиб кетиб, адабиётимизни эсдан чиқариб қўймоқдамиз. Шу сабабли ундаги ютуқларни ҳам кам кўраётганга ўхшаймиз, — деди танқидчи Озод Шарафиддинов. — Асарларимизнинг матбуот, телевидение, радио орқали тарғиботи яхши эмас. Буни ўтган йили яратилган асарларга муносабатимиздан ҳам билса бўлади. Улар ҳали ўзининг ҳақиқий баҳосини олгани йўқ. Адабиётимизда бир пайтлари маддоҳлик иллати мавжуд эди, қаҳрамонларимиз нуқул мадҳ этиларди, эндиликда уларни фақат фош қилишга берилиб кетдик. Бу ҳам хато. Чунки адабиёт инсон қалбини таҳлил қилиш, характер яратиш йўлидан бориши керак. Биз бадиий ижодда ҳамон бир иллатдан — у мавзуни қаламга олиш мумкин, бу мавзуни мумкин эмас қабилида тор фикрлашлардан қутула олмаяпмиз. Адабиётда қаламга олмайдиган мавзунинг ўзи йўқ. Унинг қаҳрамони — инсон! Энг муҳими, инсон тақдири ижтимоий-маънавий жиҳатдан теран тадқиқ этилиши керак. Ана шу жиҳатлардан Олим Отахоновнинг айрим ижодкорлар асарларига берган баҳосини нотўғри, деб ҳисоблайман. У негадир яхши асарларга ҳам беписандлик билан қаради.

— Йиллик ҳисоботда иложи борича барча асарлар тўғрисида фикр билдирилса яхши бўларди, — деди Машраб Бобоев ва О. Отахонов докладида айтилган фикрлар хусусида тўхталди. — Нотиқ танқид қилган асарларнинг ҳаммаси ҳам савияси паст эмас. Лекин уларга бир ёқлама баҳо берилди. Шунингдек, докладчининг «тил — адабиётнинг биринчи элементи эмас», деган фикрига, шакл ва мазмун ҳақидаги қарашларига ҳам қўшилмайман, — деди у.

— Мурод Муҳаммад Дўстнинг «Лолазор» романини, З. Аъламнинг «Афандининг қирқ бир пашшаси» қиссасини, Ш. Холмирзаевнинг ҳикояларини ўтган йилнинг энг яхши асарлари деб баҳолайман, — деди фарғоналик ижодкор Йўлдош Солижонов. У Н. Қобулнинг «Унутилган соҳиллар», С. Аҳмаднинг «Жимжитлик», П. Қодировнинг «Авлодлар довони» романларига батафсил тўхталди. Бадиий асарлар тили жуда ғализ бўлиб бораётганига эътиборни тортди. Ж. Абдуллахоновнинг «Хонадон» романига мурожаат қилди.

Сўзга чиққан Хуршид Дўстмуҳамедов Асқад Мухторнинг «Чодирхаёл» ҳикоясини ўтган йилнинг энг яхши асарларидан бири сифатида таҳлил қилди. «Ҳикояда мазмунга мос шакл топилган. Қаҳрамонлар номланишида ҳам ўзига хослик бор,— деди у. — Умуман, кейинги йилларда адабиётимизда шакл ва мазмун борасидаги изланишлар мақсадга мувофиқдир. Шу маънода Иброҳим Ғафуровнинг мансуралари ҳам, Х. Султоновнинг «365 кун» ҳикояси ҳам, Н. Қобулнинг роман-монологи ҳам формаси билан эсда қолаверади». У ҳисобот докладларда асарлар куюнчаклик билан баҳоланганини, шу билан бирга шахсий мулоҳазалар ҳам айтилганини таъкидлади.

Музокараларда сўзга чиққан Нурмуҳаммад Холлиев ёзувчи Ғаффор Ҳотамовнинг «Азал-абад» қиссаси янгилик бўлганлигини айтди, «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетаси оммавийлик кетидан қувиб, адабий жараён ҳақида мақолалар беришдан кўра, одоб-аҳлоқ масалаларига кўпроқ ўрин ажратмоқда, деди. Ёш танқидчи Раҳмон Қўчқоров, сирдарёлик адабиётчи Қозоқбой Йўлдошев, ёш адиба Соҳиба Абдуллаева, қаламкаш Раҳмон Ҳожимуродов прозадаги жонли жараёнлар ҳақидаги ўз фикр-мулоҳазалари билан ўртоқлашдилар.

Ҳисобот йиғилишини Ўзбекистон ССР халқ ёзувчиси Саид Аҳмад якунлади. У кейинги йилларда проза асарлари кўплаб яратилаётгани, лекин улар ўз пайтида ҳаққоний баҳосини олмаётганини таъкидлаб ўтди.

БОЛАЛАР АДАБИЁТИ КЕНГАШИДА

Қайта қуриш даврида катта ҳақиқатлар олдида болалар қалбида рўй бераётган ўзгаришларни адабиёт қай даражада акс эттирмоқда? Ўтган йили ўзбек болалари адабиёти умум адабиётимизни юксалтиришга қандай ҳисса қўшди?.. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзида болалар адабиёти кенгашининг бўлиб ўтган йиллик йиғилишида ана шу каби масалалар ўртага ташланди. Йиғилишни кенгаш раиси Носир Фозилов қисқача кириш сўзи билан очди.

Ёзувчи Х. Тўхтабоев бир таклиф киритди. У Раҳматилла Баракаевнинг «Ёшлик» журналининг ўтган йил 11-сонида эълон қилган «Дилда дардинг бўлмаса...» мақоласидаги «Кейинги даврларда болалар адабиёти фақат «отахон» ижодкорларимизнинг «тўлдирилган» ва «қайта» нашр қилинган асарлари ҳисобига «бойиди». Майда-чуйда мавзуларга ўралашиб қолиш, уйдирмалар асосида «асар»лар битиш, адабий эртакларни абадий эрмакларга айлантириш, қофиябозлик ва пул учун «асарлар» битиш авж олди. Бу соҳада адабиётимизнинг номдор, нишондор, етакчи намояндалари, амал курсисини эгаллаб олган ҳурматли ёзувчиларимиз ўзгаларга «ўрнак бўлдилар», деган гапларни болалар адабиёти учун ғирт туҳмат деб баҳолади ва автор ўз фикрларини исботлаб беришини талаб қилди. Р. Баракаев ўз фикрларини изоҳлашга ҳаракат қилди.

Шундан сўнг ўзбек болалар адабиётида проза асарлари хусусида филология фанлари кандидати Маҳмуд Сатторов, болалар учун яратилган шеърий асарлар ҳақида Раҳматилла Баракаев докладлар қилдилар.

— 1988 йил ўзбек болалар прозаси учун сермаҳсул йил бўлди. «Ленин учқуни», «Пионер Востока», «Гулхан», «Ёш куч» сингари матбуот саҳифаларида болаларбоп ижтимоий мавзудаги чиқишлар уюштирилди, — деди М. Сатторов ўз докладида. — «Юлдузча» нашриёти бир неча яхши китоблар чиқарди.

«Ёш гвардия» нашриётида чоп этилган «Гулиқаҳқаҳ» эртаклар тўпламига фантастик асарлар жамланган. С. Барноевнинг «Каримжон — Карлсон», С. Абдуллаеванинг «Аёллар салтанати», Ш. Акбаровнинг «Ёзги имтиҳон» китобларида, «Нафосат» тўпламида ҳам яхши асарлар ўрин олган. Худойберди Тўхтабоевнинг «Мунгли кўзлар» романи бугунги ўзбек болалар прозасида қайта қуриш дастёри сифатида воқеадир. Умуман, адиб кейинги йилларда болалар учун бир неча романлар яратди. Бироқ, шуни айтиш керакки, романдан-романга ёзувчида бадиийлик сусайиб, ўртамиёна публицистик ҳикоя кучайиб бормоқда.

Иброҳим Раҳим «Ёшлик қайтиб келмайди» қиссасини ёш авлодга бағишлаган. Адиб ўз болалик хотираларини эслар экан, 30-йиллар воқеаларини янада ойдинлаштиришга ҳаракат қилади. Болаларни ўтмиш сабоқларидан хулоса чиқаришга ундайди. Тўғри, қисса ҳали нашрдан чиқмади, лекин унинг эълон қилинган бобларининг ўзиёқ автор асарнинг тили устида жиддий ишлаши лозимлигини кўрсатмоқда.

Шунингдек, докладчи «Ўқитувчи» нашриётининг фаолияти, болалар адабиёти танқидчилигининг аҳволи, тарихий мавзудаги асарлар камлиги хусусида ҳам тўхталиб ўтди.

— Ўтган йили болалар учун яратилган шеърий тўпламларнинг ўзи йигирмага етади. Улар орасида тўпламлардан тортиб, оқсоқол шоирлар ва ёш ижодкорларнинг илк китобларигача бор, — деди докладчи Р. Баракаев. — «Олам тинглайди бизни» коллектив тўпламига ўзбек болалар адабиёти шеърияти намояндаларининг салкам олтмиш йил ичида яратган энг сара шеърлари жамланган. Уни ёш қаламкашлар асарларидан тузилган «Ҳовли тўла болалар» тўплами янада тўлдиради.

Турсунбой Адашбоевнинг «Арслонбоб афсонаси», Ҳамза Имонбердиевнинг «Ойдаги томоша» китобларидаги шеърлар юморга бойлиги, юртга оташин муҳаббати билан ажралиб туради. С. Ҳожибоев, Б. Асқаров Г. Тоғаева, Ў. Эрматов, С. Иноятов шеърларида ҳам самимият, дардчиллик ва эртанги кунга умидворлик бор. Лекин, афсуски, болалар адабиёти шеъриятида сунъийликлар, қофиябозликлар ҳам йўқ эмас. Бу Т. Йўлдош, А. Абдураззоқ, М. Ниёзмуродов, Н. Душаев, Ў. Рашид асарларида яққол кўринади.

Шундан кейин музокаралар бошланди.

— «Юлдузча» нашриёти ташкил этилганига 3 йил бўлди, — деди шу нашриёт бош редактори Тоҳир Малик. — Бу даврда 97 та китоб чиқардик. Ўтган йили 67 китоб чиқаришимиз керак эди. Афсуски, 52 китоб чиқардик, холос. Қоғоз йўқлиги сабабли бошқа китобларни чиқара олмадик. Табиийки, бу аҳвол ёш китобхонларимиз талабига жавоб бермайди. Ҳозирги кунда болалар адабиёти зиммасига катта масъулият тушди. Чунки фарзандларимиз ҳар хил ҳақиқатлар орасида гангиб қолишди. Улар нимага ишонишни билишмаётибди. Демак, бу ўринда болалар адабиёти уларга ёрдамга келиши керак.

— Ўзбек болалар адабиётининг ҳозирги аҳволи қониқарлими? Афсуски, йўқ. Бу яратилаётган асарларимиздан маълум. Биз бадиий асар яратиш ўрнига сўзбозлик қилишга ўтиб кетдик, — деди Фарҳод Мусажонов. — Демократия даврида, эркинликларга эга бўлганда ёзишдан тўхтаб қолдик. Чунки маҳоратимиз етишмаётибди.

Қори Ниёзий номидаги педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти ходими Муҳиддин Жўраев айрим матбуот саҳифаларида эълон қилинаётган нотўғри фикрларга жавоб бериш лозимлигини таъкидлади.

Ҳаким Назир «Турғунлик даврида болалар адабиётимизда бирорта яхши асар яратилмади, деган гап бекор. Ўша йилларда яхши асарлар ёзилди. Ҳозир ҳам яратилмоқда», деди.

— Ўзбек болалар адабиётида, умуман адабиётимизда болалар қўлидан қўймай ўқийдиган китобларимиз борми? — деди «Гулхан» журнали бош редактори Ойдин Ҳожиева. — Йўқ. Айни пайтда фарзандларимиз ҳам ёшлигидан тилимизни яхши билишмайди. Шунинг учун уларга атаб «Бойчечак» типидаги китобларни, тарихий асарларни кўплаб чиқаришимиз керак. Токи, улар халқимиз маънавий чашмаларидан йироқлашиб қолишмасин.

Адабиётшунос Соҳиба Ирисхўжаева «Докладлар ёмон эмас, лекин йиллик ҳисобот бирор проблема асосида ёритилганда яхши бўларди», деди ва болалар адабиётининг тили масаласида йиғилиш ўтказишни таклиф қилди.

Шунингдек, йиғилишда Сафар Барноев, Нормурод Норқулов, Латиф Маҳмудов, Акбар Юнусов, Малик Муродов ҳам ўз таклиф ва мулоҳазаларини билдирдилар.

Ҳисобот йиғилишини болалар адабиёти кенгашининг раиси Н. Фозилов якунлади.

К. МАТЁҚУБОВ

ҚРИМТАТАР АДАБИЁТИ КЕНГАШИДА

Ҳаётда рўй бераётган жараёнларга янгича нигоҳ, халқ дардларига қулоқ тутиш адибларнинг чинакам маънавий эҳтиёжига айланди. Қримтатар адиблари ҳам ўтган йили шу маънода ижтимоий фаоллиги билан китобхонлар кўнглига йўл топишга интилдилар.

Ҳамид Олимжон номидаги Ўзбекистон Ёзувчилар союзида ўтган қримтатар адабиёти кенгашининг йиллик ҳисобот йиғилишида 1988 йилнинг ижодий маҳсулига шундай баҳо берилди. Кенгаш раиси Айдар Осман бошчилигида ўтган бу йиғилишда адиб Аблязиз Велиев ва шоир Билол Мамбетнинг қайта қуриш даврида қримтатар насри ва назми мавзуидаги маърузалари тингланди.

Ўтган йил қримтатар адабиётида анча силжиш сезилди. Бутуниттифоқ ва республика кўламида 15 га яқин салмоқли асар чоп қилинди. Истеъдодли адиб Эрвин Умеровнинг «Дружба народов» журналида нашр қилинган «Ёлғизлик» ҳикояси сталинизм даврининг қримтатар адабиётида бадиий тасвиридир. Адиб ҳозир шу туркумдаги «Қора поездлар» ва «Рухсат» ҳикояларини ёзди, «Умид» номли қиссалар тўпламини яратди.

Ўтган йили «Советский писатель» нашриётида Эмиль Аметнинг «Сўнгги имкон» ва «Йилдиз» журналида Рустем Алининг «Бурилишда» романлари чоп қилинди. Бу романлар муаллифларнинг насрда биринчи қадамлари бўлишига қарамай, уларни китобхонлар илиқ кутиб олишди.

Айдар Османнинг «Тутишув» номли қиссалар ва ҳикоялар тўплами хусусида йиғилиш қатнашчилари яхши фикр билдирдилар. Шунингдек, кекса адиб Ибраим Паши ҳам «Олтин бўёқлар» китобини эълон қилди.

Қримтатар назмида ҳам муваффақиятлар сезилди. Ризо Холид, Исо Абдураман, Билол Мамбет, Мамбет Аблялимов шеърлар тўпламларини нашр эттирдилар. Бу тўпламларга кирган шеър ва достонларда шоирлар ҳаётнинг ижтимоий-социал муаммоларини қаламга олишган. Адабиётган сўнгги йилларда ўз овозлари билан кириб келган Айше Кўкиеванинг «Тақдирим менинг» ва Юнус Кандимовнинг «Денгизга ўхшатдим сени» номли биринчи тўпламлари китобхонларда қизиқиш уйғотди.

Ўтган йили классик адабиётни тадқиқ этишда яхши ишлар қилинди. Қримтатар адабиётининг классик шоири, XVII асрда яшаган ва ижод қилган Ошиқ Умер насрий асарларининг биринчи жилди нашр қилинди. Бу машҳур шоирнинг Тўла асарлар тўплами биринчи марта нашр қилинмоқда. Уни нашрга тайёрлашда марҳум шоир Ашраф Шаъмизода ва Ризо Фозилнинг хизматларини таъкидлаш лозим.

Маърузачилар ёзувчиларнинг ижтимоий муаммоларга фаол аралашишлари кераклиги хусусида ҳам тўхталдилар. Ҳали ҳам ечилмай турган масалалар кўп. Болалар адабиётининг ривожи китобхонлар талабига тўлиқ жавоб бермайди. Китобхонни ўйлантириб келаётган долзарб масалалар теран ижтимоий, чуқур илмий ёритилиб борилиши керак.

Ўтган йили «Ленин байроғи» газетаси, «Йилдиз» журнали адабий жараён ва адабиёт ривожига бағишланган қатор материаллар эълон қилди. Уларда кўпчиликнинг дили ва тилидаги гаплар ўртага ташланди. Лекин, айни пайтда, бадиий танқид, болалар адабиёти, публицистика ривожига улар етарли аҳамият бермаганлари сезилиб қолмоқда.

Музокарада сўзга чиққан Ш. Алядин, И. Паши, Черкез Али, У. Эдемова, Ш. Селимов, И. Абдураман, Р. Фозил, Э. Акмуллаев, И. Керимов, композитор М. Арслонов ва бошқалар қримтатар адабиёти олдида турган муҳим масалалар хусусида тўхталдилар. Йиғилишда кенгашнинг бу йилги режалари муҳокама қилинди.

С. НАГАЕВ

АДОЛАТ КОМИССИЯСИ ИШ БОШЛАДИ

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи секретариати президиумининг қарори билан сталинизм ҳукмронлиги йилларида ноҳақ жабрланган адиблар номини тиклаш, асарларини нашр этиш, хотираларини абадийлаштириш учун комиссия тузилган эди. Куни кеча ёзувчи Темур Пўлатов раислигида шу комиссиянинг биринчи йиғилиши бўлиб ўтди.

Темур Пўлатов КПСС МК қарор ҳамда ҳужжатлари асосида комиссия олдида турган вазифалар ҳақида сўзлади. Комиссия ўз иш фаолиятида жуда катта олижаноб мақсадларни қамраб олади.

Мажлисда сўзлаган Шомил Алядин, Шукрулло, Пиримқул Қодиров, Вильям Александров, Жамол Камол, Пирмат Шермуҳамедов, Иброҳим Ғафуров, Арон Шаломаев каби комиссия аъзолари комиссиянинг инсонпарварлик, адолатпарварлик йўлидаги ишига кенг жамоатчиликни тортиш, дахлдор совет идоралари билан чамбарчас алоқада ишлаш зарурлигини уқтирдилар.

Жабрланган ёзувчиларнинг асарларини чиқариш ва тарғиб қилиш, уларнинг меросхўрларига ғамхўрлик комиссия фаолиятининг марказида туради. Репрессияга учраган адиблар ҳақида замондошлари, қариндош-уруғларининг хотираларини ёзиб олиш ва хотира китоблари нашр этиш, уларни СССР Ёзувчилар союзи аъзолигига гарчи ҳалок бўлиб кетган бўлсалар-да тиклаш (ёхуд қабул қилиш!) зарурлиги таъкидланди.

Шунингдек, комиссия ноҳақ жабр кўрган адиблар ижодиёти масалалари бўйича конференция чақириш, ижодий хайрия кечалари ўтказиш, бу ёзувчиларнинг саналарини нишонлаш юзасидан қарор қабул қилди.

Комиссия аъзолари комиссияга Адолат номини беришни таклиф этдилар. Таклиф бир овоздан қабул қилинди.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи ҳузуридаги Адолат комиссияси ноҳақ жабрланган адибларнинг қариндош-уруғлари, уларни яқиндан кўрган-билган барча кишиларга шу адиблар ҳақидаги хотираларини ёзиб юборишлари, уларнинг китоблари, қўлёзмалари, ашёлари ҳақида хабар беришларини сўрайди. Хотиралар ва турли масалалар бўйича хатлар қуйидаги адресга жўнатилсин. **Тошкент, Пушкин кўчаси, 1-уй. Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи. Адолат комиссиясига.**

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси

Робиддин ИСҲОҚОВ

вафот этгани муносабати билан марҳумнинг оила аъзоларига чуқур таъзия изҳор этади.

Ўзбекистон ССР Ёзувчилар союзи правлениеси ва СССР Адабиёт фондининг Ўзбекистон бўлими СССР Ёзувчилар союзининг аъзоси, Улуғ Ватан урушининг иштирокчиси

Елизавета ВИДОНОВА

вафоти муносабати билан марҳуманинг оила аъзоларига чуқур ҳамдардлик билдиради.

БИЛДИРИШЛАР

Шу йил 14 март соат 15.00 да ЎзССР Ёзувчилар союзида бадиий таржима ва қардош адабиётлар билан алоқалар советининг 1988 йил бадиий таржималари бўйича йиллик ҳисобот йиғилиши ўтказилади.

Йиғилишда филология фанлари доктори Нажмиддин Комилов, филология фанлари кандидати Султонмурод Олимовнинг маърузаси тингланади ва муҳокама қилинади. Барча қизиққан ўртоқларнинг қатнашишлари мумкин.

БАДИИЙ ТАРЖИМА ВА ҚАРДОШ АДАБИЁТЛАР БИЛАН АЛОҚАЛАР СОВЕТИ

15 март куни соат 10 да ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтида Ёзувчилар союзи ҳузуридаги ёш танқидчилар кенгашининг навбатдаги семинар машғулоти ўтказилади. Машғулот йирик совет адабиётшуноси М. Бахтин ижодига бағишланади.

Докладчилар — Баҳодир Саримсоқов ва Мирзааҳмад Олимов.

Машғулотга барча қизиққан ўртоқлар ташриф буюришлари мумкин.

ЁЗУВЧИЛАР СОЮЗИ ЁШЛАР БИЛАН ИШЛАШ КЕНГАШИ

РЎЗИМБОЙ

Сухроб ОЧИЛОВ

I

МАМАТАЗИМГА ШЕЪР ишқи тушганида ҳали ичи қотмаган болакай эди. Табиий, одам боласи бу ёшда ёзув-чизув ҳақида аниқ бир тасаввурга эга бўлмайди. Лекин оғзаки ижод — бутунлай бошқа масала. Ана шу «масала» уни болалар дунёсидан барвақт юлиб олиб, шеър билан шуғулланиш ҳаммомпиш ўйнашга нисбатан истиқболлироқ эканлигига ишонтирган бўлса, ажаб эмас.

Маматазимнинг ижоди ўзининг туғилган кунида нишона берди. Болакай сийлов ва ўпичларга ғарқ бўлиб ўтирган палла ичимлик ва тўкинчилик ийдирган меҳмон аёллардан бири унинг тарвуз еявериб кўйлак тугмаларига қулоқ солмай турган қоринчасига шапатилаб, «ҳа, ноғора» деб эркалаган эди, изза бўлган болакай ҳаммага эшитиларли, бурро-бурро қилиб, лабларини чўччайтириб, «ўзинг тоғора» деб юборди. Ота-она кутилмаган ҳужумдан довдираб, туюлиб қолган меҳмон билан андармон бўлиб қолган чоғи амакиси унга хижолат аралаш «аҳмоқ» деб пўписа қилган эди, уям шу заҳоти тегишини олди: «Калласи паҳмоқ!». Шундан кейин уни енгишларига кўзи етмаган катта шоирлар мушоира ўйнашни бас қилдилар. Бироз ўзига келган бояги аёл бўлса даврадагиларни хижолатдан чиқариш учунми ёки хафа бўлмаганлигини билдирмоқ учунми, ҳартугул, уни эркалаб: «Шоир бўласанми дейман, қофияларини жуда келтиряпсан», — деб орқасига шапатилаб қўйди. Кўпчилик орасида рағбатлантирилган болакайнинг ижоди шундан бошлаб авж олиб кетди. Катталар ҳам, кичиклар ҳам, у билан пачакилашиб, ўтирмасдилар, бунинг устига «шоир» отасининг лавозими унга қарши бошқалар томонидан ишлатилиши мумкин бўлган бирдан-бир, эҳтимояки энг тўғри восита —шапалоқни жиловлаб турар эди. Шунга қарамасдан шоирбачча мактабга илк қадам қўйган куниёқ, Макаренкони ўқимай туриб ҳам ўқитувчи бўла олган бир зотдан бу мўъжизани татиб кўрди ва оғзаки ижод билан шуғулланишни бутунлай бас қилди. Биринчи синфни «ана ош, ол» билан тамомлаб, иккинчи синфга ўтгач, дафтарларининг у чет-бу четига «ёзмаки ижод» қилиб юрди. Бир куни дадаси унинг ҳисоб-китобларини текшира туриб, кўпгина фардларни кўриб қолди — бу фардлар ҳатто кундаликкача «она тили — олим, матматика — золим» қабилида кириб борган эди. Ўғлининг иқтидоридан огоҳ бўлган ота ўша куниёқ арзандасига оқ йўл тилади.

Йиллар ўтиб, Маматазим улғайди, институтни тамомлади, уйланиб бола-чақа орттирди, суянчиқларидан айрилди ва, ниҳоят, бир кам қирққа қадам қўйди ҳам. Буни қарангки, иштиёқи курғур, унда-бунда шатта еса-да, қирчиллама ёш бўсағасида ҳам сўнавермади. Қолаверса, шеърга садоқат ҳам шунчалик бўлар! Сиз ҳам йигирма уч йил редакцияма-редакция қатнаб юринг-чи, рангингиз човлаб, товонингиз нусха кўчирган қоғоздек бўлиб кетмасмикин!

Бир-бирига уланиб кетган муваффақиятсизликлар (буни у бошқачароқ қилиб «омадсизлик» деб атарди) уни охири ичувчига айлантириб қўйди. Фақат унинг, бошқа йўлдошларидан фарқли ўлароқ, отиб олган пайтда одамгарчилиги қўзийдиган одати бор эди, яъни кимни бўлмасин бағрига босиб, бошини силаб юм-юм йиғлайверарди. Бағридаги кимса (ёхуд ҳайвон, ёхуд симёғоч) меҳрга муҳтожми, йўқми, буниси билан бир пуллик иши йўқ эди.

II

КУНЛАРДАН БИР КУНИ Маматазим ҳовли ўртасида қаққайган сўрида Олапарни пинжига олиб, йиғлаб, «ҳайвонлар бизнинг кич-чик ук-каларимиз» деб ора-чора минғирлаб ўтирган эди, дарвоза шитоб билан очилиб, пешонасини қийиқча билан танғиб олган бир кимса ҳеч бир такаллуфсиз, илжайганича кириб келаверди.

— К-кимсиз, биб-биродар? — ўрнидан туриб, ортига тисарилди М.

— Ўзим пиродар, ваҳ-ҳа... — шарақлади кимса.

— Р-Рўзимбоймисан? —Кўксидан нимадир узилгандай бўлди М. нинг.

Маматазим Рўзимбойнинг кенг қучоғида гўё йўқ бўлиб кетди. Рўзимбой ундан роса икки бош баланд бўлганлигидан кўксини гиламдай қоплаган жунлар оғзига кириб, ўхчитди.

— Бўлди-бўлди, ҳуқиллайверма, — уни ўзидан нари итарди Рўзимбой.

— Д-дўстим, мен бах-бахтиёрман, — ошкор йиғлаб юборди мезбон, лабига илашган тукни туфлаб ташларкан.

— Кўриб турибман, — куйингди Рўзимбой. — Кўргиликларингдан ҳам хабарим бор. Лекин сен шуни билгинки, азизим... Шоир хоҳлаган пайти алкаш бўлиб кетиши мумкин, алкаш хоҳлаган пайтида ҳам шоир бўлолмайди. Ана, сенинг фожианг қаерда! Мабодо ҳалиям шоирликдан умид узмаган экансан, ароқ билан бутунлай хайрлаш. Вақти келиб, катта шоир бўлсанг... кич-чик румкаларда ичиб юрасан.

— Ўша кунлар келармикин, — ширин тамшанди Маматазим. Энди у ўзини бирмунча тутиб олган, кайфи ҳам кучук қувган одам тезлигида тарқаб борарди. Рўзимбой эса уни тамшантирган нарса катта шоирликми, кичик рюмкаларми англолмай қолди.

— Келади, — қатъият билан бош кўтарди Рўзимбой. — Асли келишимдан мақсад ҳам шу. Албатта, сендан икки дунёда ҳам Орипов чиқмайди, лекин Азми Юнусга ўхшаган хонаки етиштирса бўлади.

— Майли, нима бўлса ҳам, ишқилиб, номим чиқса бўлди — ўксинди Маматазим. — Ҳеч чиқаришмаётганларидан кейин...

Уларнинг вағир-шуғурига ичкаридан чиқиб қолган уй бекаси елиб-югуриб сўрига жой ҳозирлади. Икки ошна бир-бирларини ялаб-юлқишиб, пар ёстиқларга ёнбошладилар.

— Оҳ-ҳ... Айтмоқчи, иш қаерда, Рўзимбой?

— Мол бозорида, — ажиб бир шавқ билан хитоб қилди меҳмон.

Мезбоннинг кўзлари катта-катта очилиб, кўзойнаги мошкичирига тушиб кетди.

— Ахир...

— Нима қипти? — менсимасдан қўл силтади Рўзимбой. — Яхшиям ишламаганим ўз соҳам бўйича, бўлмаса мен ҳам бор обрўси галстугига боғланган ҳув ўша қинғир «отахон»ларинг билан бирга турмада хулис ўйнаб ўтирармидим ҳозир... Э, бўлди-да, бунча яладинг ўша кўзойнагингни!.. Ўша, колхозга кўчиб кетганимиздан кейин... Барра пиёз сотиб топган пулимга юрфакка кирдим. Тамомлаб, икки йил ишладим, учинчи йил Новосибирскка кетдим.

— Би-ир совуқда ишлай дебсан-да!

— Ҳа... Ишдан бўшаб, беш йил мавсум-мавсумида помидор сотиб, яхши бўлиб кетдим. Ҳозир бозор кунларида даллолчилик қиламан. Бебозорида хоним сотаман. Уёғини сўрасанг, бир ойдан кейин пенсияга чиқмоқчиман.

Гангиб қолган Маматазим бисотидаги бор унли товушларни ишлатиб чиқди, сўнг палағда овозда ғўлдиради:

— Пен... пенсия? Эндигина қирққа киряпсан, шекилли!

— Оғир шароитларда ишлаганлигимни ҳисобга олишди, — кесатди Рўзимбой. — Қинғир одамларнинг қонундан қонун ясашларини билмайсанми? Пулинг бўлса, Азроил ҳам товонингни ялайди... Ўзинг ҳалиям...

— Чўт қоқиб юрибман. Бўш вақтимда...

— Қани, бўш вақтингдаги ишларингни кўрай-чи!

Маматазим томнинг устига чиқиб, катта нейлон халтани орқалаб келиб, дўқ эткизиб хонтахта устига қўйди:

— Сув-пув тегмасин деб шундай қилганман. Бир халтаси ўшатта қолди.

— Суви қочмасин деб, шундай қилган бўлсанг керак,—кулди Рўзимбой бир тўда қоғозни кўздан кечираётиб. — Лекин найновсан. Тахаллусни қара: Мама Тазим. Қандай бачкана! Мамат Азим деб қўйсанг бўлмайдими?.. Қандай улуғвор! Хўп, майли, мен манови тўпини олиб кетдим. Эртага кечқурун метрода учрашамиз. «Пахтакор»дан чиққан жойда. Гап бор!

III

БИЗНИНГ МАҲСУЛОТДАН ҳам тотиб кўр-чи! — Рўзимбой қоғозга ўроғлик иккита хонимни узатди унга, сўнг ёнидаги йигитга юзланди. — Йигирма тигин, окаси!

— Ўн беш тийиндан сотардингиз-ку, амаки, — норози бўяди йигит.

— Бугун камплек, — мўйловини силади Рўзимбой хуштаъб. — Ўн беш тийинлик хоним еб, беш тигинлик шиғир ўқисанг ёмонми! Ҳам қорнинг тўяди, ҳам кайфиятинг кўтарилади.

— Афтидан, ўзингиз ёзган бўлсангиз керак, — киноя қилди йигит қўлидаги қоғозга бирров кўз югуртириб челакка ташлаб юбораркан. — Турган-битгани панд-насиҳат.

— Санларни оналаринг гап билан овқатга туққан, — хўрсинди Рўзимбой унинг ортидан. — Шиғирга муносабатинглар мушукнинг сутга муносабатичалик ҳам эмас!

Маматазим унинг «шиғир»лашидан сергак тортиб, қўлидаги қоғозга қаради. Ўз имлоси, ўз имзоси... «Қадрим» деб аталмиш... Ранги айниб ахлат челагига ташланди.

— Аҳмоқ бўлма!! — унинг қўлидан шап этиб ушлади Рўзимбой. — Кўрганлар нима деб ўйлайди сен ҳақингда.

— Сен... сен... жинни бўлипсан! — бўғирикди Маматазим — улар... булар... сўнгги нусхаларим...

— Хавотирланма, ҳаммаси жойида бўлади. Рўзимбой бир нарсани билмай қилмайди. Ҳаммасини эслаб қолганман. Муҳаббат мавзуси!.. Энди уйингга бор-да, яхшилаб дамингни ол. Эртага редакцияга борамиз. Еттидан тешиккулча ўтганида... Мана буни бўлса олиб қўй. Бир сўм... Биринчи гонорар десам бўлади...

IV

— МАНА ШИҒИРЛАРИНГ! — қўлтиғингдаги бир тўп қоғозга ишора қилди Рўзимбой, улар иккаласи зинапоя бўйлаб ўрлаб боришаркан. — Кеча студентлар шаҳарчасига бориб ўнта устудентни «Райҳон»га олиб кирган эдим... Икки вариантда, тўрт нусхадан қилиб ёзиб беришди. Уларнинг қорни тўқ бўлса, шиғир ҳам, мавзу ҳам қаҳатмас! Тегига имзо қўйсанг бўлди, бариси сеники бўлади-қолади.

— Яхши, — бирданига енгил тортди Маматазим. — Ҳозир кимнинг олдига боряпмиз?

Рўзимбой таниқли бир шоирнинг номини тилга олган эди, Маматазим чўчиб тушди.

— Йўқ, унинг олдига бўлмайди Ҳадеб қошинг-кўзинг деяверамизми деган ўйда, ўзига хослигига умид қилиб, «Қўлтиғинг» деган шеър олиб киргандим унинг ҳузурига. Ўқиб чиққач, совет хотин-қизларини ҳақорат қилишга ҳақингиз йўқ, деди, бунинг учун биласизми, деди, хуллас, ҳаммаёғимга учуқ тошириб юборди. Бир ҳафта ўринни алоҳида қилишга тўғри келди. Бир ёғдан хотин вайсайди сиз кимгадир илакишгансиз деб! Шундан бери сиёсатга аллергия берадиган бўлиб қолганман.

— Унда Илҳомиддиннинг қошига кирамиз.

— Ихтиёринг.

Айланиб юриб-юриб, бир қия очиқ эшик олдида тўхташди.

— Ассалому алайкум, отагинам, — эшикдан мўралади Рўзимбой. — Кирсак мумкинми?

— Келинг, Рўзимбой ака, — унинг истиқболига қўзғалди «отагинам», мўйловига қалам ўраб, хаёлга ғарқ бўлиб ўтирган, овози қизларникидек мулойим йигитча, — Иш пайти тамом бўлди, қандай қилиб кирдингиз?

— Мана бу нарса мени ҳатто худо ҳузурига киритиб юборади,—қўйнидан аллақандай бир ҳужжат чиқариб кўрсатди Рўзимбой. — Келишимиздан мақсад... Хуллас, мухлисингизман, отагинам!

— Гапни айлантирмасдан мақсадга ўтаверинг, ака. Хўш, хизмат?

— Хуллас... сизларга қандай мавзу кетади ўзи: муҳаббатми, меҳнатми, сиёсатми? Бадмастми, бармоқми, арузми — қайсиси?

— Бадмаст эмас, сарбаст, Рўзака!.. Айтайлик, меҳнат мавзуси. Хўш?

— Оббо, жон жойимдан ушладинг-ку! Маматазим, чўнчагингни қара-чи?

Маматазим ўрнидан учиб туриб, чўнтагини титкилай кетди. Анча изланагач, ғижимланган бир қоғозни олиб, Илҳомиддиннинг столига ташлади.

— Хўш... Ўқиймиз. «Ёшингиз етмишни қоралаб қолди...» Дальши... «Мана сен илк бора кетмонни тутдинг» ...Буёғи қизиқ бўлди-ю?! — Илҳомиддин савол назари билан аввал Маматазимга, сўнгра Рўзимбойга тикилди. — Буни қандай тушуниш мумкин, оғалар?

«Оғалар»нинг биринчиси индамади, иккинчиси эса худо урсин, бу лирик чекиниш деб туриб олди.

Улар узоқ тортишдилар. Рўзимбой адабий ходим ул деса бул деди, бул деса ул деди, хуллас, столнинг уёғини айланиб, буёғини айланиб, унинг ўнг қўлини ушлаб олди:

— Бор барака, чиқади де!

— Қи-қи-қи-қизиқмисиз, бу-бу-бу-бу бозормас-ку! — оғриқнинг зўрлигидан дудуқланиб қолди Илҳомиддин.

— Бозорликка бозормас-а!! — шанғиллади Рўзимбой. — Лекин... Ҳалиям арзон сўраяпман... маҳалладошлигимизни ҳурмат қилиб! Гапни чўзаверсанг пианино қилвораман! Бор барака!

— Бўб-бўб-бўлди дедим-ку! Қў-қў-қў...

— Яша хўроз! Гап бундай бўпти!

Рўзимбой унинг қўлини бўшатди. Илҳомиддин бармоқларини оғзига тутиб куҳ-куҳлагач, стол устида ётган қаламни олиб, бармоқларини бирбиридан ажратишга тушди.

— Демак, эртанги сонида-я! — Рўзимбой Илҳомиддинга қўл чўзди. — Қўлни ташла!

— Раҳмат, ташлаб бўлдик! — қалтироқ овозда тўнғиллади Илҳомиддин. — Фақат индинги сонида. Бугунгиси босмага тушиб кетган.

— Яхши! Лекин алдама, бола, нақ маҳалладан ҳайдатвораман-а! Домком қайним бўлади, биласан-а! Бошпанангни ўйла, ўв бола!

V

ШЕЪРИ ЧИҚҚАН КУНИ Маматазим бир қоп семирди. Фақат таъби бироз тирриқ бўлди, чунки сарлавҳадан бўлак ҳеч вақо уники эмасди. Бу ҳақда Рўзимбойга ёрилган эди, жеркиб берди:

— Ношукур банда! Имзоинг турипти-ку бўлдида! Муаллифлик ҳуқуқинг қўзиб қолдими? Аслида сенга гонорар ўрнига икки йил берсалар тузукроқ бўлардику-я!

— Хўп, хўп, тавба қилдим... Бир айтдим-да энди...

— Бир ҳам айтма, икки ҳам айтма!.. Буёғи гуриллаб чиқаверади энди. Шиғирдан шиғирга юксаласан. Тахаллусинг ҳам шиғирдан-шиғирга ўзгара боради: Бозор Позор, Бозор Позоров, Бозоржон Позор деганларидай...

Рўзимбой кетгач, хотини Маматазимга суйкалди:

— Эсингиздами, биринчи нима ваъда қилувдингиз?

— Живачка бўлса керак, — талмовсиради Маматазим.

— «Жимининг кўз ёшлари» ёки «Келини куйсин, қайнонаси куйсин».

— «Кўз ёшлар» қимматлик қилади, олиб бўлмайди. Иккинчисини олсак бўлади-ю, лекин йўқ қайнонангни куйдириб нима қиласан?! Чит куйлакда юравер, иссиқда лоҳас бўлиб юргунча!

— Сизга гап топиб бериш қийин, — ўпкалади хотини. — Ҳеч... ҳеч бўлмаса битта рейтуз оберинг!

Маматазим хотинининг инсофи қаердан бошланиб, қаерда тугашини яхши билар эди, шунинг учун дарров муросага кўча қолди:

— Э бор-е, рейтуз бўлса рейтуз-да!

VI

ОРАДАН ҲАФТА ЎТИБ, ёзувчилар уюшмасининг олдига бир «Волга» машинаси келиб тўхтади. Олдин Маматазим, унинг орқасидан Рўзимбой тушди. Маматазим ўша ерда қолди, Рўзимбой бўлса битта халтани елкалаганча, лапанглаб бино ичкарисига кириб кетди.

Иккинчи ҳафта ҳам айнан шундай ҳол такрорланди. Фақат энди воқеа нашриёт биноси қошига кўчган эди.

Эртаси куни улар иккаласи нашриёт биноси рўпарасидаги бекатда музқаймоқ ялаб ўтиришарди. Бир пайт Рўзимбой хаёли булутлар қўйнида кезиб юрган Маматазимнинг биқинига туртди.

— Ана, ана чиқди!

Маматазим бошини кўтариб, бино олдидаги кенгиш зинапоядан оҳиста тушиб келаётган улкан гавдали, қўлини елкаси аралаш бўйнига танғиб олган оппоқ сочли кишини кўрди.

— Поликлиникага кетяпти, — куракдек тилини музқаймоққа ботирди Рўзимбой.

— Ким у? — оғзидагини лиқ этиб ютди Маматазим.

— Ким бўларди, овсар, бўлажак китобингнинг редактори-да!..

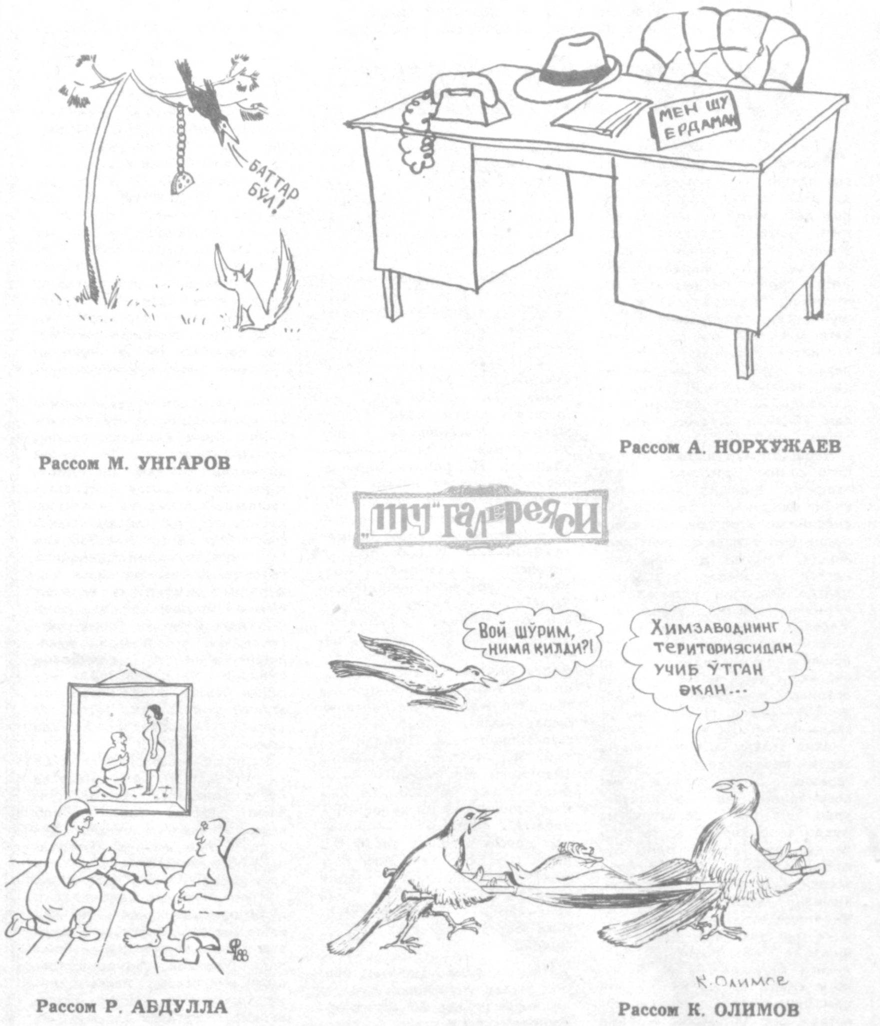

Рассом М. УНГАРОВ

Рассом А. НОРХУЖАЕВ

Рассом Р. АБДУЛЛА

Рассом К. ОЛИМОВ

РОСТ ЛАТИФАЛАР

Бугун Шумбола чойхонасига Бойсун район радиосининг редактори Собир Ядиковни таклиф қилганмиз. Бу дўстимиз ҳаётий латифалар айтишга жуда уста. Эътибор беринг: ҳаётий, демак — тўқилмаган.

ИЗОҲ: бу «латифалар»нинг аксари ўша район радиоси карнайларидан кўп бор жаранглаган ва... натижада ҳеч ким эшитмай қўйган.

Ҳолбуки булар—эшитса арзигулик латифалардир.

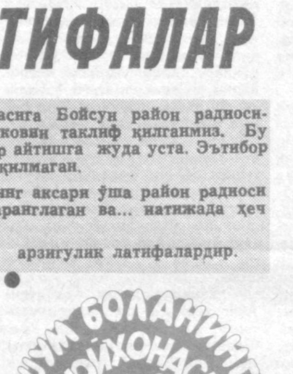

●

Район марказидан 18 километр жанубда Бойанқора деган дара бор. Геологлар бундан 13 йил бурун газ конини топдилар. Бу кондан бир кеча-кундузда 50 минг куб метр газ олиш мумкин экан. Бунинг устига, у газ мутлақо тозаланмасдан ишлатилса бўларкан. Лекин гап «Ўзбекгазтрест» ҳамда район раҳбарларида қолган экан.

1988 йилнинг бошида бойсунлик уруш ва меҳнат ветеранлари республика Министрлар Советига районни табиий газ билан таъминлашни, бунинг учун имконият «мана мен» деб турганини баён қилиб илтимосномa ёзишди.

Министрлар Совети илтимосномани «Ўзбекгазтрест»га юборган экан, у маҳкамадан мана шундай хат келди:

«Бойсун райони хутор системасида бўлгани учун ва Сурхондарё областини газлаштириш схемасига (схема бундан 10 йил бурун тузилган — С. Я.) **кирмай қолгани учун уни табиий газ билан таъминлаш мақсадга мувофиқ эмас. Бундан ташқари район 100 процент сиқилма газ билан таъминланган».**

ҒАШИЛОВ,
«Ўзбекгазтрести» бошлиғининг ўринбосари».

Ана сизга!

●

Бойсуннинг Хўжакўчкор номли тоғ ёнбағрида оналар ва болалар учун (демак, улар соғлиғини муҳофаза қилиш долзарб муаммо бўлгани учун) шифохона-санаторий қурилиши керак бўлиб қолди. Бу оромгоҳ — Сурхондарёдаги илк шифохона бўлиши керак эди. Москвадан мутахассислар чақирилди. Улар 1983 йилдан 1986 йилгача бош қотириб, лойиҳани тайёрлаб беришди. Аммо, мана 3 йилдирки, шифохона қурилиши планга киритилмаяпти.

Қизиқ: область ижроия комитети қошида курорт-соғломлаштириш муассасалари қуриш ва улардан фойдаланиш бошқармаси бор, бошқарманинг районларда бўлимлари ҳам бор. (Бошқарманинг бошлиғи область Советининг сессиясида тасдиқланади). У маҳкамаларда кўп одам ишлайди, маош олади. Аммо. қарангки, курорт-соғломлаштириш бошқармаси бор областда битта ҳам курорт-санатория деган жой йўқ! Ана латифа!

●

Сурхондарёда, жумладан Бойсунда ҳам «жигарим соғ» деган одам бўлмаса керак.

Лекин, лекин... шаҳар марказидан 6 километр наридаги Омонхона (Турк қишлоқ) қишлоғидан Совет ҳукумати пайдо бўлганидан буён битта ҳам сариқ касал чиқмаган. Чунки у ердаги булоқ суви бундай касалликнинг вирусларини дарҳол даф этар экан. Бунга қизиққан олимлар, яъни, Ўзбекистон ССР Соғлиқни сақлаш министрлиги мутахассислари келиб (ўтган йили март ойида), сувнинг таркибини илмий анализ қилиб: **«Дарҳол бу ерда жигар касалларини даволайдиган шифохона** (шифохонага муҳтожмиз-да! Айниқса бунақасига!) **қуриш керак»,** деб кетишди.

Кетишди...

Биз бўлсак ҳамон: «Воҳада жигар касал ёмонам авж олди-да! Унинг олдини олмасак, хароб бўламиз. Ахир, инсон соғлиғи учун курашишимиз керак!» деб юрибмиз.

●

Бойсун шойи тўқиш фабрикасида қарийб 1000 одам ишлайди. Шундан 600 таси — хотин-қизлар. Бу жуда бой корхона: 8 миллион сўм миқдорида истеъмол моллари ишлаб чиқаради; биргина ўтган 1988 йилда 1 миллион 458 минг сўм фойда қилишди.

Ана шу миллионер фабрика 14 йилдан буён битта автобус ололмайди. Ҳолбуки, хотин-қизларнинг кўпчилиги олис-олис қишлоқларда яшайди. Корхона уларни қишнинг бўронли кунларида ҳам усти очиқ юк машиналарда ташийди. Бу масала область Совети ва республика Олий Совети депутатлари йиғинларида ҳам шу қадар кўп айтилдики, энди ишчилар ҳам, фабрика раҳбарлари ҳам: «Бўлмас экан!» деб қўл силтаб қўйишди.

Буёғини эшитинг: ўтган йили фабрика маъмурияти ўрмон хўжалигидан 20 ўринли эски бир автобусни ижарага олиб ишлатганди. Ҳақи — 40 минг сўм бўлди!

Тавба, бу 40 минг сўмга бир эмас— 5 автобус сотиб олиш мумкин-а?

Республика Маҳаллий саноат министрлиги эса фақат ва фақат... ваъда беради: 14 йилдан буён.

●

Район савдо тармоқлари Термиз гўшт комбинатидан ҳар йили 128 тонна гўшт олади. Орадаги масофа — 145 км. Демак, бориб-келиш — 290 км.

Тасаввур қилинг, ҳеч бир савдо ташкилотида музхонали машина йўқ.

Энди, бизда — ёз ойларида 40-50 даражали иссиқда юк машинасида ташилган гўштнинг қандай бўлишини ҳам тасаввур қилинг.

Ғалати: районда «Сайроб» бўрдоқичилик комплекси бор. Ана шу гўшт комбинати тирик вазндаги 2,5 тонналик гўштни Термизга обориб топшириш учун нақ 211 сўм сарфлайди. Термизда эса, «тирик вазн» — мол сўйилиб, тағин районга қайтарилади ва йўл ҳақи 50-60 сўмни ташкил этади.

Нега бундай?

Ахир, ўша молни «Сайроб»нинг ўзида сўйиб тарқатиш, ҳалигидай — музлатмасдан эгаларига (бу тур гўштнинг эгаси — болалар боғчалари, мактаблар, уруш ва меҳнат ветеранлари) етказишнинг иложи йўқмикан?

Шундай қилинганда, бояги фойдали томонлар устига — қанча маблағ даромад қилинарди?

«Иложи йўқ, — деб жавоб беришади «Сайроб»даги бўрдоқичилик комплекси раҳбарлари. — Чунки область ижроия комитетининг планлаштириш бўлими буни истамайди».

Кўряпсизми, ёронлар...

Собир ЯДИКОВ,
Бойсун район радиосининг редактори

СУВНИНГ ҚАДРИ БОРМИ?

Жаннати мева-сабзавотлардан тўлиб турган бозорга борсангиз кўзингизни тўйинтириб ўйлайсиз: «Сувни ҳам сотса бўлармикин? Сотилса бир челак сувнинг баҳоси қанча турар экан?» Нархи чўнтакни қақшатадиган узуму анорлардан тортиб картошкагача барчасини сувсиз етиштириб бўлмаганидек оддий ҳақиқатни ҳис қиласиз. Қадрсиз оби ҳаётнинг бебаҳолигини ўйлар экансиз, хаёлингизга фожиага юз тутган, бугун халқ дарди, аср дардига айланган Орол келади. Донишманд элимизда: «Тома-тома кўл бўлур, томмай қолса чўл бўлур» деган мақол бор. Агар бу мақолни Оролга татбиқ қилиб бошқачароқ айтсак: «Томиб туриб уммон эди, томмай қолиб туз кон бўлди» мазмундаги мақол чиқади. Олимларимизнинг ҳисоб-китобларига қараганда, ҳозирги кунда Оролдан буғланиб кетаётган сувни халқ хўжалигидан тежалган сувлар ҳисобига тўлдириш мумкин экан. Аммо республикамизда мана шу кўринишдаги ҳолатда кечаю кундуз оқиб ётган сувга ўхшаб эътиборсиз ташлаб қўйилган водопроводларнинг саноғига етиб бўлармикан?

Тошкент область Ғалаба районининг «ЎзССР 50 йиллиги» совхозидаги 2-бўлим водопроводларидан оқаётган мана шу сувлар тежалса, Оролга мадад бўлармиди?

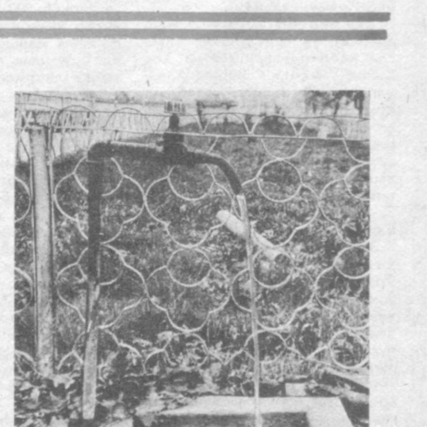

М. ҲАҚИМОВ фотолари

ЖУМА КУНЛАРИ ЧИҚАДИ
БАҲОСИ 10 ТИЙИН

«ЛИТЕРАТУРА И ИСКУССТВО УЗБЕКИСТАНА»

Издается на узбекском языке

ЎЗБЕКИСТОН АДАБИЁТИ ва САНЪАТИ

Орган Союза писателей Узбекской ССР и Министерства культуры Узбекской ССР

Бош муҳаррир Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ.

Таҳрир ҳайъати: Ҳафиз АБДУСАМАТОВ, Усмон АЗИМОВ, Ҳамидулла АКБАРОВ, Рамз БОБОЖОН, Одил ЁҚУБОВ, Аҳмад ЖАББОРОВ, Баҳодир ЖАЛОЛОВ, Асқад МУХТОР, Абдулла ОРИПОВ, Тоҳир ШАМСИЕВ, Озод ШАРАФИДДИНОВ, Тўлапберган ҚАЙИПБЕРГАНОВ, Малик ҚАЮМОВ, Тўлқиной ҚОДИРОВА, Пиримқул ҚОДИРОВ, Иброҳим ҒАФУРОВ (бош муҳаррир ўринбосари), Маматқул ҲАЗРАТҚУЛОВ (масъул котиб)

РЕДАКЦИЯ АДРЕСИ: Тошкент — 700083, Ленинград кўчаси, 32.
ТЕЛЕФОНЛАР: бош муҳаррир — 33-52-91, 32-57-42; бош муҳаррир ўринбосари — 33-43-65, 32-54-66; масъул котиб — 33-49-93; секретариат — 32-58-49; БЎЛИМЛАР: ижтимоий-сиёсий — 32-56-50; танқид ва адабиётшунослик — 32-55-98; поэзия ва проза — 32-55-78; санъат — 32-56-48, 32-54-56; хатлар ва оммавий ишлар — 32-56-49; сатира ва юмор — 32-54-71.

Редакцияга келган қўлёзма ва суратлар авторларига қайтарилмайди. Ҳикоялар уч интервалда 14 бет, очерк ва мақолалар 12 бетдан ошмаслиги керак.

Р — 00189. Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг Меҳнат Қизил Байроқ орденли босмахонаси. Тошкент шаҳри. Индекс 64593. Б. — 3123. 1 2 3 4 5 6 7 8 9 11 12